

Tellervo Nenonen
Tuija Martelin
Lars Leemann
Jenni Wessman
Seppo Koskinen (toim.)

Työtä Kaikille -työllistämiskokeilun pitkän aikavälin vaikutukset

Hankkeen loppuraportti

RAPORTTI

Raportti 9/2019

Tellervo Nenonen, Tuija Martelin, Lars Leemann,
Jenni Wessman, Seppo Koskinen (toim.)

**Työtä Kaikille -työllistämiskokeilun
pitkän aikavälin vaikutukset**
Hankkeen loppuraportti

© Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Kannen kuva: Jouko Karjalainen

Taitto: Taittotalo PrintOne

ISBN 978-952-343-330-4 (verkkojulkaisu)

ISSN 1798-0089 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-330-4>

Helsinki 2019

ESIPUHE

Pitkäaikaistyöttömyys on sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmasta merkittävä haaste, johon vastaamiseksi on ehdotettu ja kokeiltu monenlaisia ratkaisumalleja. Yksi ratkaisuyritys oli kainuulaisessa Paltamon kunnassa vuosina 2009–2013 toteutettu Työtä Kaikille -täystyöllisyysmalli, jossa kaikki kunnan työttömät pyrittiin työllistämään. Passiivinen tuki vaihtui palkkatyöhön, josta kertyi myös eläkettä, ja työllistetyt pääsivät työterveyshuollon piiriin. Työllisyyden parantamisen ohella tämäntyyppisten aktiivisen työvoimapolitiikan alueelle kuuluvien toimenpiteiden avulla pyritään parantamaan pitkäaikaistyöttömälle annettavia palveluja sekä edistämään heidän osallisuuttaan, auttamaan heitä parantamaan työkykyään, kehittämään työvalmiuksiaan ja hakeutumaan avoimille työmarkkinoille. Laajuudessaan ja kattavuudessaan kokeilu on ollut valtakunnallisesti ainutlaatuinen.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) koordinoi vuosina 2009–2013 laajan tutkimuksen, jossa arvioitiin työllistämismallin toimivuutta, kannattavuutta ja valtakunnallista yleistettävyyttä. Tutkimuskokonaisuus koostui monista osioista, ja siihen osallistuivat THL:n lisäksi Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Lapin yliopisto, Kansaneläkelaitos, Jouko Kajanojan tutkimusryhmä ja Paltamon työvoimayhdistys ry. Tutkimus sisälsi monia tiedonkeruita, ja osatutkimuksissa hyödynnettiin useiden tieteenalojen näkökulmia ja menetelmiä. Tiivistäen kyseisen tutkimuksen keskeinen johtopäätös oli, että kokeilu paransi jossain määrin hyvinvointia ja osallisuutta, ja sen aikana saavutettiin kustannussäästöjä etenkin ansiosidonnaisen työttömyysturvan säästöinä. Sen sijaan säästöt viimesijaisessa sosiaaliturvassa, asumistuessa ja toimeentulotuessa eivät toteutuneet odotetulla tavalla.

Tässä tutkimuksessa on arvioitu Työtä Kaikille -kokeilun pitkäaikaisia vaikutuksia. Mikä on väestön työllisyyden, hyvinvoinnin ja terveyden taso kaksi vuotta kokeilun päättymisen jälkeen? Entä onko kokeilulla ollut pitkäaikaisia taloudellisia vaikutuksia?

Haluamme kiittää lämpimästi kaikkia tutkimukseen osallistuneita paltamolaisia. Kiitämme hyvästä yhteistyöstä Paltamon työvoimayhdistyksen ja Työvoimatalon henkilöstöä. Tutkimuksen päärahoittaja oli Paltamon työvoimayhdistys ry, jolle esitämme kiitoksemme tutkimuksen mahdollistamisesta. Lisäksi kiitämme aiemman arviointihankkeen toteuttamiseen eri tavoin osallistuneita: nyt toteutettu jatkotutkimus perustuu sen luomalle pohjalle ja hyödyntää monella tapaa sen yhteydessä saatuja kokemuksia sekä tuloksia. Toivomme, että tutkimus hyödyttää työvoimapolitiittista sekä sosiaali- ja terveystieteistä päätöksentekoa ja kehittämistä sekä tarjoaa näyttöön perustuvaa pohjaa aktiivisesta työvoimapolitiikasta ja syrjäytymisen ehkäisystä käytävälle keskustelulle.

Helsingissä 23.9.2019

Eila Linnanmäki, johtava asiantuntija, Yhdenvertaisuus ja osallisuus

TIIVISTELMÄ

Tellervo Nenonen, Tuija Martelin, Lars Leemann, Jenni Wessman, Seppo Koskinen (toim.). Työtä Kaikille -työllistämiskokeilun pitkän aikavälin vaikutukset. Hankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 9/2019. 144 sivua. Helsinki 2019.

ISBN 978-952-343-330-4 (verkkojulkaisu)

Paltamon kunnassa vuosina 2009–2013 toteutettu Työtä Kaikille -kokeilu oli monessa mielessä ainutlaatuinen. Kaikki kunnan työttömät pyrittiin työllistämään ja he olivat työsuhteessa Työvoimataloon. Tämä tutkimus jatkaa kokeilun arviointia selvittämällä sen vaikutuksia työllistymisen, laajasti ymmärretyn hyvinvoinnin ja terveyden sekä talouden näkökulmasta kaksi vuotta sen päättymisen jälkeen. Tavoitteena on ollut selvittää, ovatko ne muutokset, joita havaittiin kokeilun vielä ollessa käynnissä, säilyneet ennallaan tai muuttuneet johonkin suuntaan kokeilun päättymisen jälkeen. Lisäksi on pyritty tunnistamaan mahdollisia uusia vaikutuksia. Tutkimus koostui neljästä osatutkimuksesta, joissa on hyödynnetty erilaisia tiedonkeruu- ja analyysimenetelmiä. Osatutkimus 1 käsitteli työllisyyttä, terveyttä ja hyvinvointia tilasto- ja seurantakyselytietojen pohjalta (luku 2). Osatutkimus 2 koostui kokeilun asiantuntijoiden haastatteluaaineistosta (luku 3). Osatutkimus 3 keskittyi nuorten kokemuksiin kokeilusta (luku 4) ja osatutkimus 4 tarkasteli kokeilun taloudellisia vaikutuksia (luku 5).

Sekä tilastotiedot että kyselyssä ja haastattelussa saadut havainnot osoittavat, ettei kokeilu onnistunut katkaisemaan työttömyyttä pysyvästi ainakaan kaikilla. Työttömyys kääntyi taas nousuun kokeilun päättyttyä ja ylitti Paltamossa koko maan tason vuonna 2014. Vuonna 2016 tehtyyn kyselyyn vastanneista, jossain vaiheessa Työtä Kaikille -kokeiluun osallistuneista noin joka seitsemäs arvioi kokeilun auttaneen heitä saamaan työpaikan avoimilta työmarkkinoilta, ja noin kymmenesosan mielestä kokeilu oli auttanut hakemaan opiskelupaikkaa tai jatkamaan opintoja. Toisaalta sekä aiemmassa, vuonna 2013 päättyneessä arviointitutkimuksessa että tämän tutkimuksen osana tehdyissä nuorten sekä kokeilun toimihenkilöiden haastatteluissa tuotiin esille kokeilussa saatuja myönteisiä kokemuksia etenkin nuorten opiskelu- ja työuran suunnittelun kannalta. Kokeilu koettiin hengähdyspaikaksi nuorille, jotka vielä etsivät omaa paikkaansa, ja sen nähtiin parantaneen työelämätaitoja sekä tukeneen nuorten kehitystä työllistymisen ja kouluttautumisen poluilla. Osalla nuoria työllistyminen Työvoimataloon saattoi tosin jopa hidastaa jatko-opintoihin hakeutumista etenkin kokeilun alkuvaiheessa, mutta toisaalta näin on mahdollisesti voitu ehkäistä ennakoita jatko-opintojen keskeytymisiä, joita vääristä opiskelualan valinnoista olisi saattanut seurata.

Kokeilun taloudellisia vaikutuksia selvittäneen osatutkimuksen mukaan kehitys Paltamossa oli monessa tapauksessa – etenkin työttömyyteen liittyvissä osoittimissa – kokeilun aloittamisen jälkeisinä vuosina suotuisampaa verrattuna synteettisen vertailukunnan kehitykseen, mutta kehitys kääntyi epäedullisempaan suuntaan kokeilun päättyttyä. Viitteitä myönteisten vaikutusten hiipumisesta saatiin osittain myös muis-

sa osatutkimuksissa ja ilmiöissä. Kokeilun toimihenkilöiden sekä siihen osallistuneiden nuorten haastatteluissa nousi esiin, että kokeilun myötä kuntaan virinnyt harrastustoiminta ja yleinen myönteinen ilmapiiri olivat taantuneet sen loppumisen jälkeen. Myös vuodet 2009–2016 kattaneessa pitkäaikaistutkimuksessa havaittiin joidenkin aiempien myönteisten muutosten – kuten säännöllisen särkylääkkeiden käytön ja selkäkipujen vähenemisen – kääntyneen taas kielteisempään suuntaan, ja esimerkiksi koettu terveys ja työkyky olivat heikentyneet sekä kokeilun alussa työttömänä olleiden että työllisiä edustaneen vertailuryhmän keskuudessa. Kokeiluun osallistuneiden arviot siitä, miten kokeilu oli vaikuttanut esimerkiksi itseluottamukseen, minäkuvaan, tulevaisuuden odotuksiin ja osallistumisaktiivisuuteen, olivat vuonna 2016 kielteisempiä kuin kokeilun vielä ollessa käynnissä vuonna 2012. Toisaalta itsearvioidut vaikutukset vaihtelivat kaikkina vuosina laidasta laitaan: osa kokeiluun osallistuneista koki sen monella tapaa hyödyllisenä ja myönteisenä omalta kannaltaan, kun taas osa näki kokeilun kielteisemmässä valossa.

Yksi johdonmukaisesti tuloksissa esiin noussut myönteinen seikka oli pääsy työterveyshuollon piiriin sekä sen yhteydessä kehitetyt uudet toimintatavat. Hoidon ja kuntoutuksen tarpeen sekä terveysriskien tunnistaminen koettiin tärkeäksi, ja työterveyshuollon ja terveyskeskuksen yhteistyön nähtiin onnistuneen hyvin. Seurantatutkimuksessa vuosina 2009–2012 havaittu tupakoinnin väheneminen etenkin seurantajakson alussa työttömien ryhmässä jatkui, ja kokeiluun osallistuneet toivat myös omissa arvioissaan esiin tupakoinnin vähenemisen. Myönteisiin havaintoihin kuuluu myös se, että jotkut asukkaiden osallisuuden ja koko yhteisön sosiaalisen pääoman lisääntymistä tukevat muutokset ovat säilyneet kokeilun päättymisen jälkeenkin. Kerho- ja yhdistystoimintaan osallistuminen lisääntyi jaksolla 2009–2012 ja säilyi suunnilleen samalla kohonneella tasolla myös vuonna 2016. Toinen kokeilun aikana todettu merkittävä muutos oli erityisesti oman kunnan viranomaisiin ja päätöksentekoon kohdistuvan luottamuksen lisääntyminen, mikä myös näytti säilyneen.

Paltamon täystyöllisyyskokeilun kustannussäästöt ja tuotot valtiolle ovat vuosilta 2009–2015 yhteensä noin 10,6 miljoonaa euroa. Kokeilun aiheuttamat kustannukset olivat puolestaan yhteensä 14,7 miljoonaa euroa, joten se on maksanut takaisin yhteiskunnan eri toimijoille noin 70 % siihen sijoitetusta rahoituksesta. On lisäksi syytä muistaa, että esimerkiksi työterveyshuollon piiriin pääsyn tai elintapamuutosten terveysvaikutuksiin sekä nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvät säästöt voivat näkyä vasta vuosien päästä. Työtä Kaikille -kokeilun keskeistä antia ovat myös olleet kokeemukset ja erilaiset hyvät käytännöt, joita voidaan hyödyntää uusissa aktiivisen työvoimapolitiikan piiriin kuuluvien toimenpiteiden suunnittelussa ja kokeiluissa.

Avainsanat: työllisyyskokeilu, arviointi, työttömyys, terveys, hyvinvointi, talous, nuoret, välityömarkkinat

SAMMANDRAG

Tellervo Nenonen, Tuija Martelin, Lars Leemann, Jenni Wessman, Seppo Koskinen (red.). *Arbete För Alla -sysselsättningsförsökets långtidspåverkningar*. Projektets slutrapport. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Rapport 9/2019. 144 sidor. Helsingfors, Finland 2019.

ISBN 978-952-343-330-4 (nätpublikation)

Arbete För Alla -försöket som utfördes i Paltamo kommunen under åren 2009–2013 var på många sätt unikt. Alla kommunens arbetslösa blev sysselsatta och arbetstagare vid Arbetskraftshuset. Denna undersökning fortsätter utvärdera försöket genom att reda ut dess effekter på sysselsättning, välfärd, hälsa och ekonomi två år efter att försöket har avslutats. Syftet är att reda ut huruvida förändringar som skett under försökets gång har förblivit likadana eller förändrats till det bättre eller sämre efter att försöket har avslutats. Syftet är också att identifiera eventuella nya effekter. Undersökningen består av fyra delstudier som använder sig av olika slags datainsamlings- och analysmetoder. Den första delstudien är en uppföljningsfrågestudie om sysselsättning, välfärd och hälsa, kompletterat med registerstatistik (kapitel 2). Den andra delstudien (kapitel 3) är en intervjustudie riktad till experter (tjänstemän, handledare osv. som arbetade i försöket), den tredje en intervju- och frågestudie riktad till de unga (kapitel 4), och den fjärde en ekonomisk analys av försöket (kapitel 5).

Både statistik och observationer erhållna i den första delstudien visar att försöket inte bidrog till att varaktigt avbryta arbetslösheten, åtminstone inte för alla. Efter försökets slut började arbetslösheten i Paltamo öka igen och år 2014 översteg den arbetslösheten i hela Finland. Av de som svarade på enkäten år 2016 och hade vid något tillfälle deltagit i försöket endast var sjunde ansåg att försöket hade hjälpt dem att få en anställning på den öppna arbetsmarknaden. Ungefär tio procent ansåg att försöket hade bidragit till att deltagarna ansökt till studier eller att fortsätta tidigare påbörjade studier. Å andra sidan både i den tidigare undersökningen under åren 2009–2013 och i intervjuer av unga människor och experter i denna undersökning (delstudie 2 och 3) framställdes att försöket hade hjälpt de unga i planeringen av studie- och arbetskarriär. Försöket upplevdes som andningspaus för unga som ännu sökte sin plats i livet. Dessutom förbättrade det de ungas arbetslivskunskaper och stödde dem i studier och i sysselsättning. För en del unga kunde försöket i början till och med fördröja ansökningen till studier. Å andra sidan har man på detta sätt eventuellt kunnat förhindra felaktiga studieval och kommande studieavbrott.

Enligt delstudien om försökets ekonomiska inverknings (delstudie 4) var utvecklingen i Paltamo positiv jämfört den syntetiska jämförelsekommunen. Detta var synligt under de första åren som försöket var i gång och speciellt tydligt i indikatorerna på arbetslöshet. Däremot, efter att försöket avslutades, började utvecklingen i Paltamo försämrats igen. Att de positiva förändringarna som uppnåtts med försöket börjat avta var även synligt i andra delstudier och i andra fenomen. Enligt intervjuerna med

experter och de unga hade fritidsverksamhet och den generella positiva atmosfären som försöket skapat i kommunen avtagit efter att försöket avslutats. Också den longitudinella studien fram till året 2016 visade att en del av de tidigare positiva förändringarna – som till exempel minskning av regelbundet bruk av värktabletter eller ryggont – hade börjat avta. Den upplevda hälsan och arbetsförmågan hade försämrats både bland dem som var arbetslösa i början av försöket och bland dem som var i den arbetande jämförelsegruppen. Bedömningar om hur försöket hade påverkat till exempel självförtroende, självbild, framtidsförväntningar och allmänt deltagande var negativare år 2016 än år 2012 då försöket ännu var pågående. Å andra sidan varierade deltagarnas bedömningar om försökets inverkan varje år. En del ansåg att försöket var nyttigt och positivt, medan andra upplevde det mer som negativt.

Ett av de mest positiva konsekventa resultat var de sysselsattas tillgång till arbetshälsovård och de nya handlingsätt utvecklade inom den. Som en följd av detta började man identifiera de sysselsattas hälsorisker samt behov av vård och rehabilitering. Samarbetet mellan vårdcentral och arbetshälsavård fungerade väl. Rökningen hade minskat bland de arbetslösa i uppföljningsstudien under åren 2009–2012. Denna utveckling fortsatte speciellt i början på den nästa uppföljningen (2013–2016). Också när de som deltagit i försöket blev tillfrågade om sina erfarenheter, berättade många att de minskat rökningen. En annan positiv observation var det att en del av förändringarna i de sysselsattas delaktighet och i hela kommunens sociala kapital har bestått även efter försökets slut. Deltagande i föreningar och klubbar ökade under perioden 2009–2012 och stannade ungefär på samma ökade nivå år 2016. En annan märkbar förändring under försöket var att tilliten till den egna kommunens beslutsfattande och myndigheter hade ökat. Även denna förändring bestod efter försökets slut.

Besparingar och avkastningar som staten nått med Paltamos Arbeta för Alla -försöket under åren 2009–2015 är sammanlagt ungefär 10,6 miljoner euro. Försökets kostnader var sammanlagt 14,7 miljoner euro. Således har försöket betalat tillbaka ungefär 70 procent av pengar investerade i det. Man bör även hålla i åtanke att besparingar förknippade med den ökade tillgången till arbetshälsavård, hälsoeffekter av förändringar i livsvanor och förebyggande av marginalisering av de unga kan vara synliga först efter flera år. Viktiga resultat i försöket har också varit erfarenheter och goda tillvägagångssätt som kan användas i planeringen och implementeringen av nya åtgärder inom den aktiva arbetsmarknadspolitik.

Nyckelord: sysselsättningsförsök, utvärdering, arbetslöshet, hälsa, välfärd, ekonomi, unga vuxna, mellanarbetsmarknad

ABSTRACT

Tellervo Nenonen, Tuija Martelin, Lars Leemann, Jenni Wessman, Seppo Koskinen (Ed.). Long-term effects of Work For All employment experiment. Final project report. Finnish Institute for Health and Welfare (THL). Report 9/2019. 144 pages. Helsinki, Finland 2019.

ISBN 978-952-343-330-4 (online publication)

Work For All -experiment performed in Paltamo municipality during years 2009 to 2013 was unique in many ways. In the experiment, there was a goal to employ all unemployed persons in the municipality. They were hired by the House of Employment. This study continues evaluation of the project by examining its effects on employment, welfare, health, and economy two years after the project ended. The aim has been to examine whether the changes that were observed while the project was still going on have been persistent or whether they have changed somehow after the project has ended. Additionally, there has been an aim to recognize possible new effects. The study consists of four substudies utilizing different data and methods. The first substudy consists of a follow-up questionnaire and statistical data on employment, health and welfare (chapter 2). The second substudy is an interview of the personnel in the experiment (“experts”; chapter 3). The third substudy is an interview of the young participants of the experiment (chapter 4) and the fourth substudy analyzes the economic effects of the experiment (chapter 5).

Both statistics and the observations attained via questionnaire and interview show that the experiment was not able to stop unemployment permanently, at least not for all participants. Once the experiment was over, unemployment in Paltamo began to rise again. In 2014 it even exceeded the unemployment rate of the whole of Finland. Of those who answered the questionnaire in 2016 and had at some point participated the experiment, about one in seven thought that the experiment had helped in getting employed to the open employment market. About ten percent thought that the experiment had helped in applying for further education or in carrying on with formerly begun studies. The respondents in the evaluation carried out in 2013 as well as the young adults and experts interviewed in 2016 recognized positive effects on planning the young participants study and working careers. The experiment was a breather for young adults still searching for their place in life. It improved their working life skills and supported the young adults in the processes of getting employment and education. For some of the young adults the job in the House of Employment even may have postponed applying to education, especially in the beginning of the experiment. On the other hand, this may have hindered possible studying interruptions in later life, that could have followed from poor education choices to begin with.

According to the substudy on economic effects of the experiment, the development in Paltamo was more positive than in the syntetic comparison municipality. This was especially pronounced in the indicators of unemployment. However, the development

reversed when the experiment ended. A decline or reversal was also seen in other substudies and phenomena. According to interviews of experts and young adults the enlivened spare time activity and general positive atmosphere in the community had declined after the experiment ended. In the longitudinal study on years 2009 to 2016 some earlier positive changes had again turned towards negative. For example, decrease in regular use of pain killers and reported back pain until year 2013 turned to increase. Also self reported health and work ability weakened after the end of the experiment, both among the ones who were unemployed in the beginning of the experiment as well as among the ones who were employed (the comparison group). The participants' assessments of how the experiment had affected for example self confidence, self image, future hopes and social participation were more negative in year 2016 than in year 2012. On the other hand, the perceptions of the experiment varied during all years: some participants thought that the experiment was positive and beneficial in many ways, while others thought it was mainly negative.

One of the most coherent positive results was the access to occupational health care and the new policies developed there. Recognizing the needs for health care and rehabilitation and the existing health risks was important. The co-operation between occupational health care and the health center was successful. Smoking had decreased among the unemployed from 2009 to 2012 and the decrease continued in the later follow up study. This was observed both in the health survey and in the questionnaire on the participants' experiences of the experiment. Furthermore, some positive changes in resident participation and social capital of the whole community persisted after the experiment ended. Participation in clubs and associations increased during the period 2009 to 2012 and stayed approximately on the same elevated level in 2016. Another significant change during the experiment was increased trust in authorities and decision making in Paltamo municipality. Also this change seemed to persist in the later follow up.

The savings and profits of the experiment for the government during years 2009 to 2015 were approximately 10.6 million euros altogether. The costs of the experiment were 14.7 million euros. Thus, the experiment paid back approximately 70 percent of the money invested in it. Furthermore, the savings gained by preventing young adults from marginalization, giving people access to occupational health care, and by the improved health habits can materialise several years after the experiment. The Work For All experiment has also provided experiences and good practices that can be utilized in later projects on active labour market policy.

Keywords: employment experiment, evaluation, unemployment, health, well-being, economy, young adults, transitional labour market

SISÄLLYS

Esipuhe	3
Tiivistelmä.....	4
Sammandrag	6
Abstract	8
1 Johdanto	12
Työtä Kaikille -kokeilu	12
Kokeilun pitkäaikaisvaikutusten arviointi.....	14
Lähteet.....	15
2 Työllisyys, terveys ja hyvinvointi kokeilun pitkäaikaisseurannassa.....	16
Pääasiallinen toiminta ja tulevaisuuden odotukset.....	17
Toimeentulo.....	21
Elintavat	27
Ruokailutottumukset, liikunta ja paino.....	27
Uni	31
Tupakointi ja alkoholinkäyttö	33
Terveys	35
Koettu terveys, sairaudet ja oireet	35
Psyykinen hyvinvointi.....	41
Toiminta- ja työkyky	46
Palvelujen käyttö	51
Sairaalahoitoon jonottaminen.....	52
Terveyskeskuksen lääkärin ja sairaanhoitajan palvelut.....	53
Työterveyshuolto.....	55
Fysioterapia ja kunnallinen hammashoito.....	57
Sosiaaliset verkostot, osallistuminen ja luottamus	59
Elämänlaatu.....	67
Osallistuneiden arviot kokeilusta ja sen vaikutuksista	69
Arviot kokeilun vaikutuksista kyselyn valossa	69
Avovastaukset ja muu kyselyn vapaa palaute	75
Yhteenveto	78
Lähteet.....	82
3 Asiantuntijoiden ääni: kokeilun opit ja kompastuskivet	85
Asiantuntijahaastattelun aineisto ja analyysi	85
Asiantuntijahaastattelun tulokset	86
Mitä hankkeesta opittiin?.....	86
Mikä oli haastavaa hankkeen jälkeen?	88
Mitä vaikutuksia hankkeella oli?.....	88
Pohdinta.....	90
Lähteet.....	93

4	Nuoret Paltamon kokeilussa	94
	Aineistot.....	94
	Aineistojen analyysi.....	95
	Tulokset.....	95
	Nuorten kokemuksia hankkeen vaikutuksista	96
	Yhteenveto	100
	Lähteet.....	101
5	Kokeilun talousvaikutukset pitkäaikaisseurannassa.....	102
	Johdanto.....	102
	Menetelmä ja aineisto.....	102
	Täystyöllisyysmallin vaikutukset	104
	Sosiaalietuudet.....	104
	Tulot ja verokertymät	108
	Työvoimahallinnon toimenpiteet	111
	Yksityisen sektorin työllisyys.....	112
	Terveyteen liittyvät lyhyen aikavälin kustannukset.....	114
	Yhteenveto	115
	Lähteet.....	118
6	Yhteenveto ja pohdinta.....	119
	Hankkeen seuraukset työllistymisen, hyvinvoinnin ja terveyden sekä talouden näkökulmasta	119
	Työllistyminen ja muut jatkopolut	120
	Taloudelliset vaikutukset yksilön, kunnan ja yhteiskunnan näkökulmasta .	122
	Terveys, elintavat ja terveyspalvelut.....	124
	Sosiaalinen ympäristö, osallistuminen, luottamus ja elämänlaatu	125
	Mitä opittiin – kokemuksia ja viestejä	127
	Erilaiset työnhakijat – erilaiset työllistämistoimet	127
	Työkyvyn arviointi ja kuntouttava toiminta tärkeitä.....	128
	Työn mielekkyys keskeistä.....	129
	Tuki tarpeen jatkopolkujen löytämisessä.....	129
	Pikavoitot harvinaisia	130
	Osallisuutta kaikille?	130
	Lähteet	134
	Liitteet	136
	Liite 1. Paltamon seurantatutkimuksen tiedonkeruu ja tilastollinen analyysi.....	136
	Tutkimuksen otos ja vertailtavat ryhmät	136
	Tutkimuksen sisältö ja toteutus.....	137
	Seurantatutkimukseen osallistuneet	137
	Tilastolliset analyysit	139
	Lähteet	140
	Liite 2. Yhteenveto Paltamo-seurantatutkimuksen (2009–2016) tilastollisista testeistä.	141
	Liite 3. Kirjoittajat.....	144

1 JOHDANTO

Pitkittynyt työttömyys merkitsee yksilön näkökulmasta terveyden, hyvinvoinnin ja osallisuuden heikkenemisen uhkaa. Yhteiskunnalle työttömyydestä koituu sekä suoria kustannuksia työttömyysturvan ja erilaisten palveluiden lisääntyneen tarpeen vuoksi että välillisiä kustannuksia potentiaalisen työvoiman menetyksen takia.

Erilaisin aktiivisen työvoimapolitiikan keinojen avulla on pyritty edistämään työllistymistä ja työllistymisvalmiuksia sekä lisäämään osallisuutta. Eri maissa, eri aikoina ja erilaisissa kohderyhmissä tapauksessa toimenpiteiden ensisijaiset tavoitteet ja perustelut ovat vaihdelleet. Keskitalo ja Karjalainen (2013) tunnistavat aktiivisessa työvoimapolitiikassa kaksi pääsuuntausta: työkeskeisen ja inhimillisen pääoman kehittämistä korostavan lähestymistavan. Edellisessä keskeinen tavoite on nopea työllistyminen ja etuusriippuvuuden torjunta, kun taas jälkimmäisessä painottuu työllistymisvalmiuksien edistäminen, syrjäytymisen torjunta ja sosiaalisen integraation edistäminen. Raivio ja Nykänen (2014) puolestaan erottavat osallistavassa työvoimapolitiikassa aktivointipolitiikan ja vastikkeellistamisen linjan sekä sosiaalisia ihmisoikeuksia korostavan linjan. Molemmissa pyritään lisäämään yhteiskuntaan osallistumista, mutta edellisessä – etenkin syrjäytymisvaarassa oleviin nuoriin, maahanmuuttajiin ja pitkäaikaistyöttömiin kohdistuvassa – linjassa keskeistä on velvollisuuksien korostaminen, kun taas jälkimmäisessä, erityisesti vammaisiin ja osatyökykyisiin keskittyvässä linjassa painotetaan yhdenvertaisuutta (mt. s. 120).

Paltamon kunnassa vuosina 2009–2013 toteutettu Työtä Kaikille -kokeilu on ollut Suomessa ainutlaatuinen toimenpidekokonaisuus, jossa kaikki kunnan työttömät pyrittiin työllistämään palkkatyöhön joko Työvoimatalolle tai avoimille markkinoille. Kokeilun vaikutuksia arvioitiin laajasti sekä kokeilun aikana että heti sen päättymisen jälkeen (Kokko ym., 2013; Huotari & Paltamon työvoimayhdistyksen hallitus, 2014). Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, onko interventiolla nähtävissä vaikutuksia runsaat kaksi vuotta sen päättymisen jälkeen.

Työtä Kaikille -kokeilu

Paltamon täystyöllisyyskokeilu juontaa juurensa vuoden 2005 alussa alkaneeseen Kainuun hallintokokeilun valmisteluun ja jossain määrin jo 1990-luvun lopulla käynnistyneeseen Lex Kainuu -työllistämishankkeeseen. Työtä Kaikille -hankkeen tavoitteena olivat työttömien – erityisesti nuorten – syrjäytymisen ehkäisy, hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen sekä palkkaan perustuva toimeentulo etuuksien sijaan. Lisäksi pyrittiin ylläpitämään työkykyä välityömarkkinoiden avulla sekä vastaamaan työnantajien tarpeisiin (mm. mahdollistamalla työkokeilut, lyhyet ja määräaikaiset työpaksot jne.). Keskeisiä periaatteita olivat yksilön hyvinvointi ja ihmisen arvokkuuden säilyttäminen. (Laurikainen & Huotari, 2010.)

Kokeilussa oli useita erityispiirteitä verrattuna muihin työllisyshankkeisiin. Lähes kaikki työnhakijat työllistettiin palkkatyösuhteeseen, jossa työllistettyjen palkka määriteltiin työttömyyttä edeltävän sosiaaliturvan perusteella. Palkka oli aina suurempi kuin työttömyysturva, jonka henkilö olisi muuten saanut. Yksi keskeinen tekijä oli myös se, että työllistetyt pääsivät laajan työterveyshuollon piiriin, joka sisälsi mm. lääkäripalvelut ja työkykyarviot. Kokeilun aikana työterveyshuollossa kehitetty Työkyyvyn hallinnan toimintamalli sekä vuonna 2012 kaikille kokeilussa siinä vaiheessa työskennelleille työntekijöille tehty laajennettu terveyden ja työkyvyn arviointi ja kuntoutussuunnittelu auttoivat tunnistamaan monia sairauksia, toimintakyvyn rajoitteita ja työkyvyn kohentamisen tarpeita. (Karjalainen ym., 2013; Kerätär & Soukainen, 2013)

Työtä Kaikille -mallissa työtön työnhakija ohjattiin ensin Työnhakuklubiin, jossa kartoitettiin oma osaaminen ja vahvuudet, laadittiin ansioluettelo ja suunniteltiin yksilöllinen työllistymis- tai kuntoutuspolku. Tämän jälkeen Työvoimayhdistys teki työnhakijalle työtarjouksen, ja Työvoimatalo ja työllistetty tekivät työsopimuksen ja sopivat palkkauksesta. Osa työllistetyistä sijoittui työtehtäviin Työvoimatalon ulkopuolelle kuntaan, yrityksiin tai järjestöihin, mutta suurin osa työskenteli Työvoimatalossa erilaisissa työpajoissa, myyntipisteissä tai alihankintatöissä. Työvoimatalon ja avointen työmarkkinoiden välillä toimintamuotoina olivat työnantajapaketit, las-kutettava vuokratyö ja jatkosijoitus, joiden tarkoitus oli madaltaa siirtymää avoimille työmarkkinoille. Kolmannessa vaiheessa työllistetyin kanssa suunniteltiin jatkopolku Työvoimatalosta. Työnhakuklubista tai Työvoimatalosta saattoi kaikissa vaiheissa siirtyä myös suoraan avoimille työmarkkinoille, opiskelemaan, kuntoutukseen, eläkkeelle jne. (Kokko & Koskinen, 2013.) Tarkempi kuvaus kokeilun toimintamalleista, vaiheista ym. löytyy esimerkiksi kokeilun itsearviointin raportista (Huotari & Paltamon työvoimayhdistyksen hallitus, 2014) ja THL:n koordinoiman aiemman arviointihankkeen loppuraportin eri luvuista (Kokko ym., 2013).

Vuosina 2009–2013 kokeilussa tehtiin yhteensä 428 työsopimusta, joista alle 25-vuotiaiden kanssa 130, 25–50-vuotiaiden kanssa 191 ja yli 50-vuotiaiden kanssa 107. Miehiä oli 233, naisia 195. Uusien työllistettyjen työntekijöiden lukumäärä putosi huippuvuodesta 2009 (176 työllistettyä) vuosi vuodelta siten, että vuonna 2012 lukumäärä oli 60, ja viimeisenä, hallitun alasajon vuonna 2013 työllistettiin enää 24 (kaikki nuoria). Hankkeen aikana 41 työsopimusta päättyi opiskelun, kolme oppisopimuksen ja 78 työn vuoksi. Vuoden 2012 lopussa palkkaa maksettiin 262 työllistetyille työntekijälle. (Huotari & Paltamon työvoimayhdistyksen hallitus, 2014, s. 41.)

Työtä Kaikille -kokeilun päättymisen jälkeen vuonna 2014 Paltamossa käynnistyi ”Uudet tuulet” -työllisyshanke, jonka tavoitteena on ollut ehkäistä syrjäytymistä ja lisätä osallistumismahdollisuuksia. Hankkeessa on etsitty työtä pitkäaikaistyöttömille, muille työtä vailla oleville sekä kuntouttavaa työtä tarvitseville vapaaehtoisuuden pohjalta. Paltamo oli myös yksi alueista, jotka olivat mukana osallistavan sosiaaliturvan kokeilussa ajanjaksolla 11.8. – 31.12.2014 (Karjalainen & Saikku, 2016). Syksyllä 2014 Paltamossa toteutetun pilottihankkeen tavoitteina oli mm. luoda toimintamalli, jolla herätetään henkilön kiinnostus lähteä mukaan kuntouttavaan työtoimintaan ja ehkäistään sen keskeyttämistä. Pilotin aikana tehtiin 28 vapaaehtoisuuteen perustuvaa

kuntouttavan työtoiminnan sopimusta ja kehitettiin erilaisia toimintamuotoja, kuten ”olohuonetoiminta” eli matalan kynnyksen kohtaamispaikka, jonne asiakkaat saattoivat tulla esimerkiksi saamaan apua erilaisissa arkisissa asioissa. Toiminta jatkui vielä vuonna 2015, jolloin TE-toimisto saatiin jalkautumaan Paltamoon tekemään aktivointisuunnitelmia, ja Oulun Luovi -ammattiopiston kanssa käynnistyi yhteistyö mukautetun ammatillisen koulutuksen mahdollistamiseksi työttömille työnhakijoille. (Huotari, 2015; Karjalainen & Saikku, 2016.)

Kokeilun pitkäaikaisvaikutusten arviointi

Arviointitutkimuksissa on saatu vaihtelevia tuloksia aktiivisen työvoimapolitiikan toimenpiteiden työllistymistä edistävästä vaikutuksista. Sen sijaan niiden on yleensä havaittu edistäneen niihin osallistuneiden fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia. (esim. Asplund, 2009; Juvonen & Vehkasalo, 2011; Liikanen, 2012; Työpolitiikan vaikuttavuus ja vaihtoehdot, 2016; Leemann ym. 2016). Paltamon Työtä Kaikille -interventio tarjosi erinomaisen tilaisuuden tämältyyppisen toimenpiteen vaikutusten tutkimiselle: koska hankkeessa pyrittiin työllistämään kaikki työttömät työnhakijat, valikoitumisen vaikutukset lopputuloksiin olivat todennäköisesti pienet.

Aiemman THL:n koordinoiman arviointihankkeen tiedonkeruu päättyi pääosin vuonna 2012, esimerkiksi kolmivuotisen terveys- ja hyvinvointivaikutuksia koskeneen seurantatutkimuksen viimeinen tiedonkeruu toteutettiin jo helmi–kesäkuussa 2012. Arviointitutkimuksessa havaittiin seuranta-aikana viitteitä monista myönteisistä kehityskuluista hyvinvoinnissa ja terveydessä (esimerkiksi luottamuksen ja osallistumisen lisääntyminen, alkoholinkäytön väheneminen). Työllistämiskokeilu kuitenkin jatkui vielä vuoden 2013 loppuun, ja sen kokonais- ja pitkäaikaisvaikutusten tunnistamiseksi arvioinnin jatkaminen aiempaa tutkimuskokonaisuutta suppeammassa muodossa on nähty tarpeelliseksi.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa tietoa työllistämiskokeilun hyvinvointi- ja terveysvaikutuksista sekä talousvaikutuksista kaksi vuotta sen päättymisen jälkeen. Raportti koostuu neljästä osiosta:

- 1) kokeilun hyvinvointi- ja terveysvaikutukset seurantatutkimuksen (2009–2016) valossa
- 2) Paltamon työllistämiskokeilussa mukana olleiden toimihenkilöiden näkemykset
- 3) nuorten näkemykset työllistämiskokeilun vaikutuksista
- 4) työllistämiskokeilun taloudellisten pitkäaikaisvaikutusten arviointi.

Raportin viimeisessä luvussa vedetään yhteen eri osioiden havainnot ja pohditaan niiden merkitystä aktiivisen työvoimapolitiikan kehittämisen näkökulmasta.

Lähteet

- Asplund, R. (2009) Työvoimapoliitiikan vaikuttavuus Suomen näkökulmasta katsottuna. Työpoliittinen Aikakauskirja 3/2009, s. 6–20. <http://tem.fi/dms-portlet/document/2/411490>
- Huotari, A. & Paltamon työvoimayhdistyksen hallitus (2014) Paltamon Työtä Kaikille -hanke. Valtakunnallinen kokeilu 2009–2013, Loppuraportti. <http://paltamontyovoimayhdistys.fi/lollo/wp-content/uploads/2014/08/loppuraportti.doc>
- Huotari, A. (2015): Osallistavan sosiaaliturvan Paltamon pilotti, Loppuraportti.
- Juvonen, L. & Vehkasalo, V. (2011) Pitkäaikaistyöttömien työllistyminen ja syrjäytymisen ehkäisy. Tuloksellisuustarkastuskertomus 229/2011. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 7/2011. Helsinki 2011. https://www.vtv.fi/files/2650/2292011_Pitkaaikaistyottomien_tyollistyminen_netti.PDF
- Karjalainen, J., Hannikainen-Ingman, K. & Moisio, P. (2013) luku 7 ”Työtä Kaikille -kokeilu ja sosiaaliturva” teoksessa: Kokko, R-L., Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. s. 208–230. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>
- Karjalainen, J. & Saikku, P. (2016) Kokemuksia osallistavasta sosiaaliturvasta. Selvitys pilottihankkeista vuonna 2014. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäperi 12/2016. Helsinki 2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-649-0>
- Kerätär, R. & Soukainen, J. (2013) luku 2.1.4. ”Työterveyshuolto” teoksessa: Kokko, R-L., Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. s. 39–40. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>
- Keskitalo, E. & Karjalainen, V. (2013) ”Mitä on aktiivointi ja aktiivipolitiikka?” teoksessa: Karjalainen, V. & Keskitalo, E. (toim.) (2013) Kaikki työuralle! – Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa. THL Teema 18, Helsinki. s. 7–18. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-888-9>
- Kokko, R-L. & Koskinen, S. (2013) luku 1 ”Paltamon Työtä Kaikille -malli” teoksessa: Kokko, R-L., Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. s. 23–27. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>
- Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>
- Laurikainen, A. & Huotari, A. (2010) ”Työllistämismallin historia” teoksessa: Kokko, R-L. & Kotiranta, P-L. (toim.) (2010) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi. Paltamon työllistämismallin arviointitutkimus 2009–2013. I osaraportti 2.6.2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Avauksia 17/2010. Helsinki 2010. s. 30–34.
- Leemann, L., Nørup, I. & Clayton, S. (2016) The health impacts of active labour market policies. National Institute for Health and Welfare, Data Brief 28, December 2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-794-7>
- Liikanen, J. (2012) Aktiiviset työvoimapoliittiset toimenpiteet. Sutta ja sekundaaria vai onnistunutta työllisyyspolitiikkaa? Pro gradu-tutkielma, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto, Kevät 2012. <https://www.finna.fi/Record/jykdoc.1274950>
- Raivio, H. & Nykänen, N. (2014) Osallistavan työllisyyspolitiikan elementtejä – yhdenvertaisuutta vai aktiivointia? Sosiaalisten oikeuksien ja vastikkeellisuuden ristivetoa vaikeassa työmarkkina-asetmassa olevien työllisyyden edistämisessä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäperi 14/2014. Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-171-6>
- Työpolitiikan vaikuttavuus ja vaihtoehdot - Tutkimus työpoliittisten toimenpiteiden toimivuudesta, tuloksista ja tulevaisuudesta (TYVA). Raportti. Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 3/2016. http://valtioneuvosto.fi/documents/10616/2009122/3_TYVA.pdf/ccff9ee3-4de3-4186-9117-eb5c800468db?version=1.0

2 TYÖLLISYYS, TERVEYS JA HYVINVOINTI KOKEILUN PITKÄAIKAISSEURANNASSA

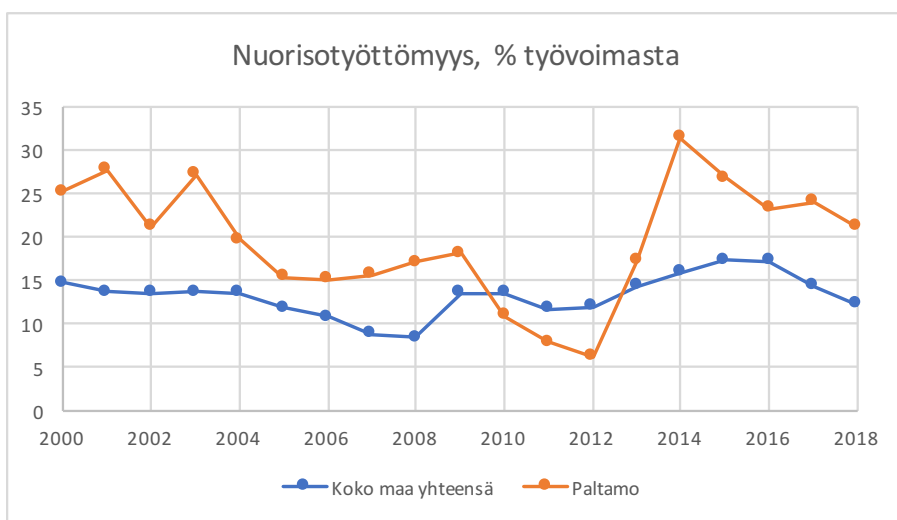
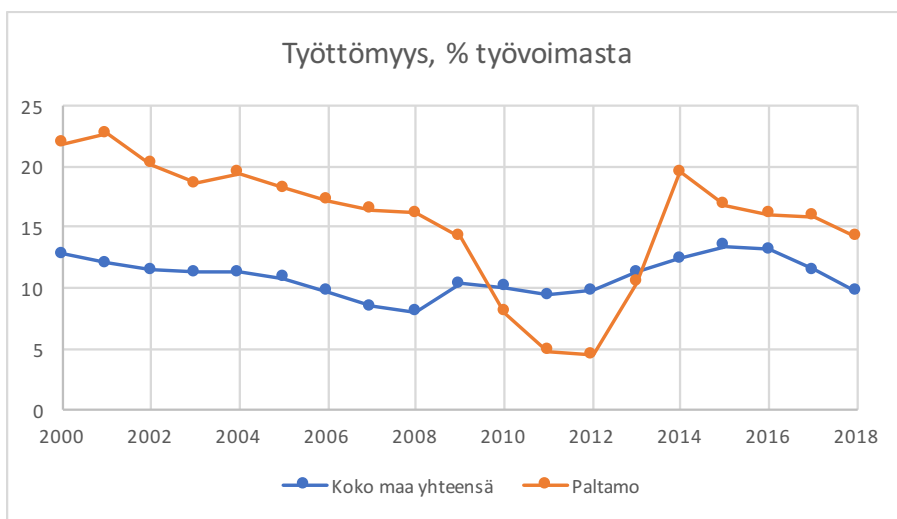
Tuija Martelin, Tellervo Nenonen ja Lars Leemann

Yhtenä osana täystyöllisyyskokeilun pitkäaikaisvaikutusten arviointia toteutettiin lomakekysely, joka sisälsi keskeisimmät hyvinvointia ja terveyttä kuvaavat mittarit. Ne valittiin aiempaan arviointitutkimukseen sisältyneen seurantatutkimuksen (Kokko ym. 2013, s. 63–142) haastattelu- ja kyselylomakkeilta. Kysymyksiä oli huomattavasti vähemmän kuin seurannan aiemmissa tiedonkeruissa, ja toisin kuin aiemmilla tutkimuskerroilla, kaikki tieto kerättiin kyselyn avulla. Lomakkeen lopussa oli myös tila, johon vastaaja saattoi halutessaan kirjoittaa vapaasti näkemyksistään. Lomake lähetettiin vuoden 2016 alussa kaikille seurantatutkimuksen alkuperäiseen otokseen kuuluneille paltamolaisille (278 vuoden 2008 lopussa työttömänä ollutta ja 300 samaan aikaan työllistä), riippumatta siitä, olivatko he osallistuneet aiempaan tutkimukseen tai mikä heidän työllisyystilanteensa vuoden 2016 alussa oli. Kyselyyn saattoi vastata joko paperilomakkeella tai sähköisesti, ja vastauksia saatiin – yhden uusintakyselyn jälkeen – yhteensä 192 eli noin kolmasosa alkuperäisestä otoksesta. Kyselyn toteutusta ja osallistumisaktiivisuutta on tarkemmin kuvattu liitteessä 1.

Kyselyssä kerättyä tietoa hyödynnetään seuraavassa kolmella tavalla. Ensinnäkin tarkastellaan terveyttä ja hyvinvointia valittujen mittareiden valossa vuosina 2009, 2010, 2012 ja 2016 kahdessa otoksen poiminta-ajankohdan eli vuoden 2008 lopun tilanteen mukaan muodostetussa ryhmässä eli tuolloin työttömillä ja vertailuryhmään kuuluneilla paltamolaisilla. Vuoden 2008 lopussa työttömänä olleiden ryhmästä käytetään jatkossa yleensä lyhyemmin nimitystä 'työttömät'. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että myös heistä osa on ollut tutkimushetkellä töissä, kun taas osa vertailuryhmään kuuluvista on ollut työttömänä. Tilastollisena menetelmänä käytetään aiemman seurantatutkimuksen tapaan Intention to Treat -mallia (ks. liite 1). Vuosia 2009–2012 koskevat havainnot poikkeavat jonkin verran aiemmassa raportissa esitetyistä, koska analyysissä on nyt vakioitu ainoastaan ikä, kun aiemmassa raportissa analyysissä vakiointiin myös koulutus. Kerättyjä tietoja käytetään lisäksi kuvailevasti mm. tarkasteltaessa pääasiallisen toiminnan jakaumaa. Kolmanneksi kyselytietoja käytetään analysoitaessa kaikkien vastaajien kokemuksia ja arvioita täystyöllisyyskokeilusta ja sen vaikutuksista, ja tällöin hyödynnetään myös vastaajien lomakkeelle kirjaamia vapaa-muotoisia kommentteja. Kyselyssä saatuja tietoja täydennetään myös kansallisiin rekistereihin perustuvilla aikasarjoilla, joissa Paltamo verrataan koko maahan (ks. myös kokeilun talousvaikutuksia koskeva luku 5).

Pääasiallinen toiminta ja tulevaisuuden odotukset

Työtä Kaikille -kokeilu näkyy luonnollisesti varsin selkeästi kunnan työttömyysluvuissa. Sekä yleinen työttömyys että nuorisotyöttömyys olivat Paltamossa ennen kokeilun alkua selvästi koko maan tasoa suuremmat, mutta vähenivät jyrkästi aina vuoteen 2012 asti, jolloin Paltamon työttömyysaste oli alle viisi prosenttia eli noin puolet koko maan keskitasosta (kuvio 1). Sen jälkeen työttömyys kääntyi nousuun, joka oli jyrkempää kuin koko maassa keskimäärin. Vuonna 2014 työttömyys Paltamossa ylitti jälleen koko maan tason ja on säilynyt noin viisi prosenttiyksikköä muuta maata korkeammalla vuoteen 2018 asti.

Kuvio 1. Työttömyys ja nuorisotyöttömyys Paltamossa ja koko maassa vuosina 2000–2018. (Lähde: Sotkanet.fi)

Taulukko 1 esittää kyselyyn vastanneiden alle 65-vuotiaiden jakauman pääasiallisen toiminnan mukaan vuoden 2016 alussa tutkimusryhmittäin kahdessa ikäryhmässä; vuoden 2015 lopussa 65-vuotiaat tai sitä vanhemmat on jätetty tämän vertailun ulkopuolelle, koska he olivat käytännössä kaikki eläkkeellä. Erot tutkimusryhmien välillä olivat selvät: avoimilla työmarkkinoilla työskentely oli edelleen vertailuryhmässä yleisempää kuin vuoden 2008 lopussa työttömänä olleiden ryhmässä, kun taas työttömiin ja eläkkeellä olevien osuudet olivat jälkimmäisessä ryhmässä suuremmat. Toisaalta on huomattava, että myös vuoden 2008 lopussa työttömänä olleista, tutkimushetkellä alle 50-vuotiaista vastaajista noin kolmannes oli tutkimushetkellä työssä avoimilla työmarkkinoilla, vertailuryhmästä noin puolet. Kaikista vuoden 2016 kyselyyn vastanneista, jossakin vaiheessa Työtä Kaikille -kokeiluun työllistyneistä 15 % arvioi, että kokeiluun osallistuminen oli auttanut heitä saamaan työpaikan avoimilla työmarkkinoilla.

Taulukko 1. Pääasiallinen toiminta vuoden 2016 alussa (%), tutkimusryhmän ja iän mukaan.

Pääasiallinen toiminta	Tutkimusryhmä (vuoden 2008 lopun tilanne)			
	Työttömät		Vertailuryhmä	
	-49 v.	50–64 v.	-49 v.	50–64 v.
Työssä avoimilla työmarkkinoilla	35	12	52	38
Työssä työllistämistoimenpitein	10	5	16	8
Työtön tai lomautettu	35	25	20	13
Eläkkeellä tai kuntoutustuella	15	49	0	34
Muu	5	9	12	7
Yhteensä	100	100	100	100
(n)	(20)	(57)	(25)	(61)

Tutkimusryhmien välillä oli eroja myös sen suhteen, millaiseksi vastaajat arvioivat tilanteensa kahden vuoden kuluttua (taulukko 2) sekä mikä oli heidän näkemyksensä mieluisimmasta vaihtoehdosta tutkimushetkellä (taulukko 3). Molemmissa ikäryhmissä selvästi suurempi osuus vertailuryhmään kuuluvista arvioi olevansa ansiotyössä kahden vuoden kuluttua verrattuna vuoden 2008 lopussa työttömänä olleisiin, kun taas työttömyyden tai eläkkeellä olon ennakoitiin olleiden ryhmässä yleisempää. Toisaalta myös tässä ryhmässä niiden osuus, jotka arvioivat olevansa ansiotyössä kahden vuoden päästä, oli suurempi kuin tutkimushetkellä avoimilla työmarkkinoilla tai työllistämistoimenpitein työssä olleiden osuus. Molemmissa tutkimusryhmissä työssäkäynti oli selvästi toivotuin tilanne tutkimushetkellä alle 50-vuotiailla. Eläkettä toivoi keskimäärin lähes puolet 50–64-vuotiaista, hieman suurempi osuus seurannan alussa työttöminä olleista kuin vertailuryhmään kuuluneista vastaajista. Hyvin harvat toivoivat olevansa työttömiä.

Taulukko 2. Arvioitu tilanne kahden vuoden kuluttua (%), tutkimusryhmän ja iän mukaan.

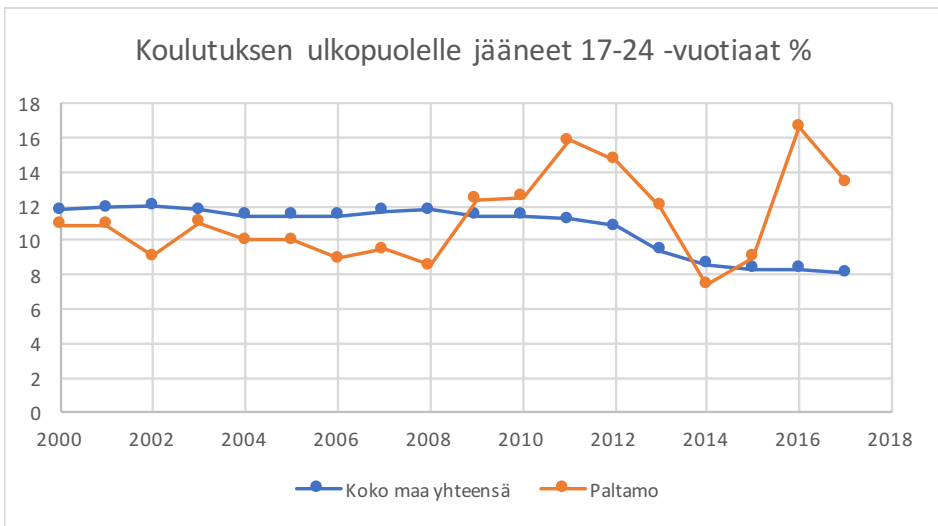
Tilanne 2 v. kuluttua	Tutkimusryhmä (vuoden 2008 lopun tilanne)			
	Työttömät		Vertailuryhmä	
	-49 v.	50-64 v.	-49 v.	50-64 v.
Ansiotyö	60	30	96	46
Työttömyys	20	9	0	4
Eläke	15	57	0	46
Muu	5	4	4	5
yht.	100	100	100	100
(n)	(20)	(56)	(25)	(57)

Taulukko 3. Toivottu toiminta tällä hetkellä (%), tutkimusryhmän ja iän mukaan.

Toivottu toiminta	Tutkimusryhmä (vuoden 2008 lopun tilanne)			
	Työttömät		Vertailuryhmä	
	-49 v.	50-64 v.	-49 v.	50-64 v.
Töissä	75	41	84	57
Eläkkeellä	15	54	8	41
Muu	10	5	8	2
Yht.	100	100	100	100
(n)	(20)	(56)	(25)	(58)

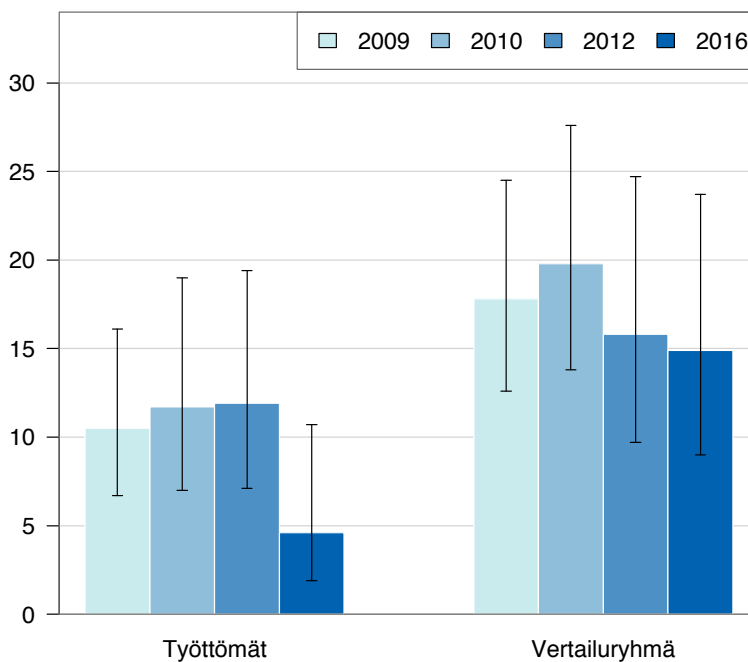
Koko- tai osapäiväinen opiskelu oli vastaajien joukossa vuonna 2016 varsin harvinaista, mikä ei ole yllättävää, sillä vain alle kymmenen vastaajaa oli tutkimushetkellä alle 35-vuotiaita. Kaikista vuoden 2016 kyselyyn vastanneista, jossakin vaiheessa Työtä Kaikille -kokeiluun työllistyneistä 11 % arvioi, että kokeiluun osallistuminen oli auttanut heitä hakemaan opiskelupaikkaa tai jatkamaan opintoja.

Koska varsinainen seuranta-aineisto sisälsi vain vähän nuoria ja koska heitä kuitenkin työllistyi runsaasti kokeiluun sen eri vaiheissa (30 % kaikista vuosina 2009–2013 solmituista työsopimuksista koski alle 25-vuotiaita, ks. Huotari ja Paltamon työvoimayhdistyksen hallitus, 2014), tarkastellaan nuorten kouluttautumista myös tilastotietojen perusteella. Niiden osuus 17–24-vuotiaista, joilla ei ollut perusasteen jälkeistä tutkintoa ja jotka eivät olleet opiskelemassa, oli ennen Työtä Kaikille -kokeilua Paltamossa hieman pienempi kuin koko maassa keskimäärin (kuvi 2). Kokeilun aikana se kasvoi ja oli suurimmillaan yli 15 % vuonna 2011, mutta kääntyi sen jälkeen laskuun ja oli vuosina 2014–15 pienentynyt taas koko maan tasolle, alle kymmenesosaan koko ikäluokasta. Vuoteen 2016 mennessä se kuitenkin taas nousi 16 prosenttiin ja oli vuonna 2017 noin 13 prosenttia.

Kuvio 2. Koulutuksen ulkopuolelle jääneet 17–24-vuotiaat (%) Paltamossa ja koko maassa (ei peruskoulun jälkeistä tutkintoa, ei opiskele massaa; lähde: Sotkanet).

Internetin tarjoamia mahdollisuuksia opiskeluun (verkkokurssit, itseopiskelu jne.) hyödynnettiin työttömien ryhmässä vuonna 2016 vähemmän kuin aiempina vuosina (kuviot 3). Kaikkina tutkimusvuosina internetin käyttö opiskeluun oli yleisempää vertailuryhmässä kuin seurannan alussa työttömänä olleiden parissa, vuonna 2016 ero oli myös tilastollisesti merkitsevä.

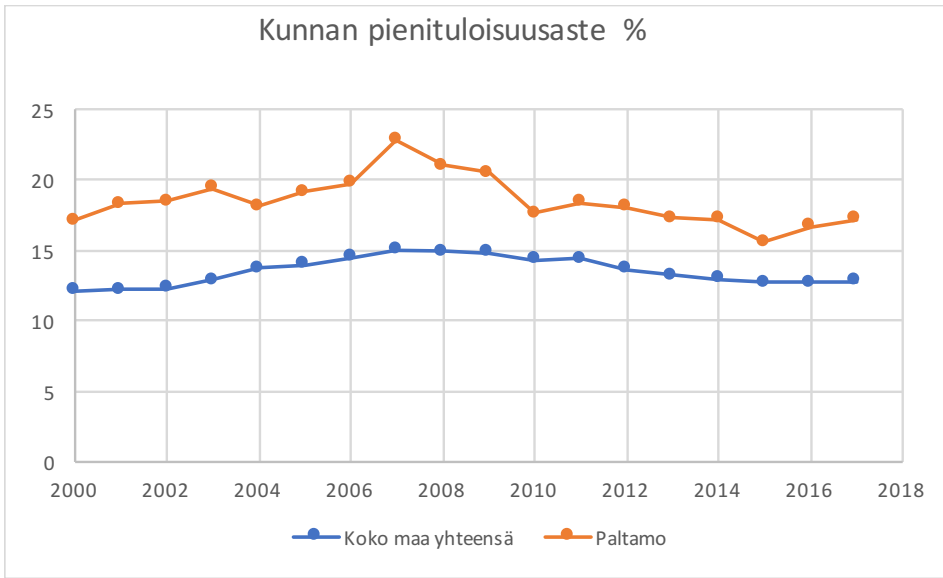

Kuvio 3. Internetin käyttö opiskeluun (%) tutkimusryhmän ja vuoden mukaan.

Toimeentulo

Paltamon kunnan pienituloisuusaste on koko 2000-luvun ollut suurempi kuin koko maassa keskimäärin (kuvio 4). Vuodesta 2008 lähtien pienituloisuusaste on vähentynyt sekä Paltamossa että koko maassa, ja Paltamon ero maan keskitasoon verrattuna on hieman kaventunut. Pienituloisuusasteella tarkoitetaan pienituloisiin kotitalouksiin kuuluvien henkilöiden osuutta prosentteina kaikista alueella asuvista henkilöistä, kun pienituloisuuden rajana käytetään 60 % suomalaisten kotitalouksien käytettävissä olevan ekvivalentin rahatulon mediaanista kunakin vuonna. Pitkäaikaisesti eli vähintään 10 kuukauden ajan vuodessa toimeentulotukea saaneiden osuus on ollut Paltamossa pienempi kuin koko maassa keskimäärin, ja se on pienentynyt lähes koko 2000-luvun ajan.

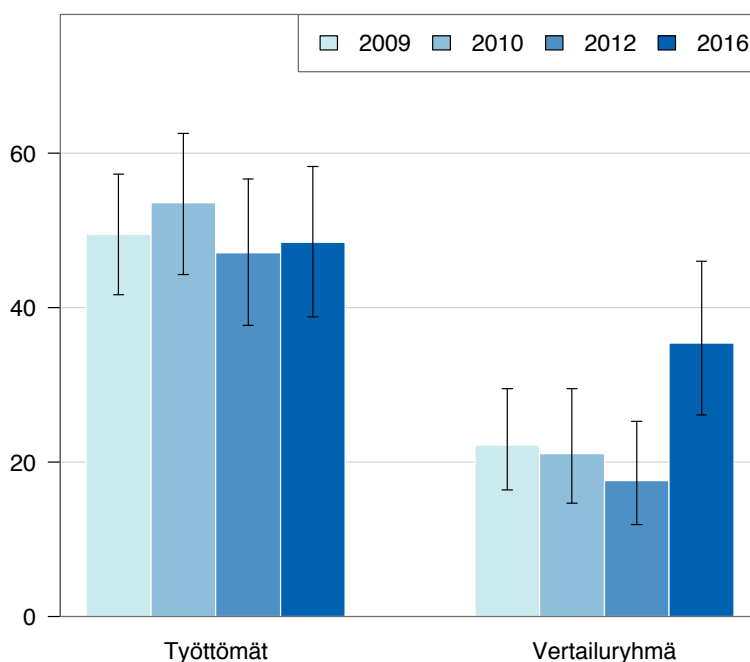
Toimeentulotuen saamista selvitettiin kaikkina tutkimusvuosina myös kyselylomakkeella, mutta teknisistä syistä muutos- ja eroanalyysiä ei pystytty tekemään koko jaksolle 2009–2016. Vuosia 2009–2012 koskeneen analyysin mukaan toimeentulotukea saaneiden osuus oli työttömien ryhmässä huomattavasti suurempi kuin vertailuryhmässä vuosina 2009 ja 2010, mutta osuus pieneni vuonna 2012 (Kaikkonen ja Martelin 2013). Vakioimattomien, karkeiden lukujen perusteella toimeentulotukea saaneiden osuus oli vuonna 2016 työttömien ryhmässä samaa luokkaa kuin vuonna 2012 eikä se juuri poikennut vertailuryhmästä (taulukko 4).

Kuvio 4. Kunnan yleinen pienituloisuusaste (pienituloisiin kotitalouksiin kuuluvien henkilöiden osuus vuosina 2000–2017, %) ja pitkäaikaisesti toimeentulotukea saaneiden osuus asukkaista (%) vuosina 2000–2018 Paltamossa ja koko maassa. (lähde: Sotkanet)

Taulukko 4. Toimeentulotukea saaneiden osuus (%) tutkimusryhmän mukaan vuosina 2009–2016, % (vakioimattomat luvut).

Ryhmä	Vuosi			
	2009	2010	2012	2016
”Työttömät”	20	19	10	9
Vertailuryhmä	7	5	2	7

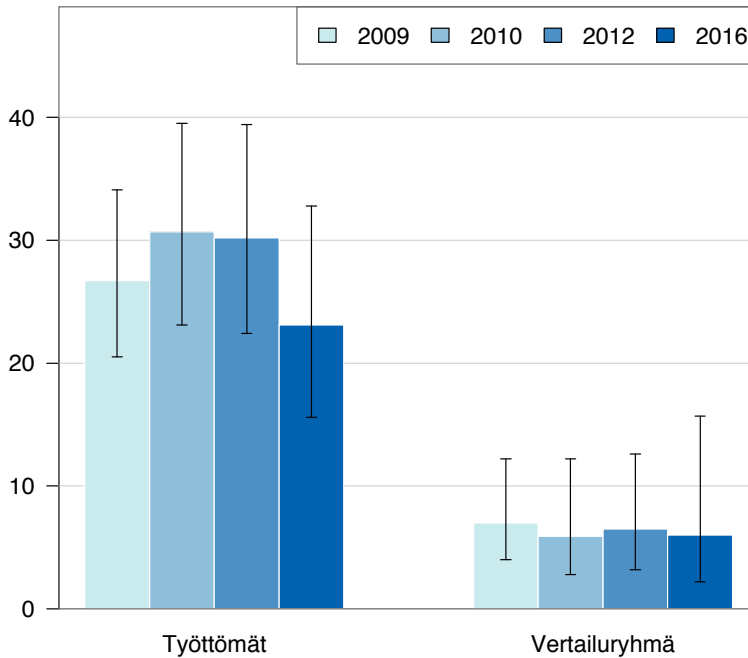

Kuvio 5. Kotitalouden menojen kattamisen hankalaksi kokevien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

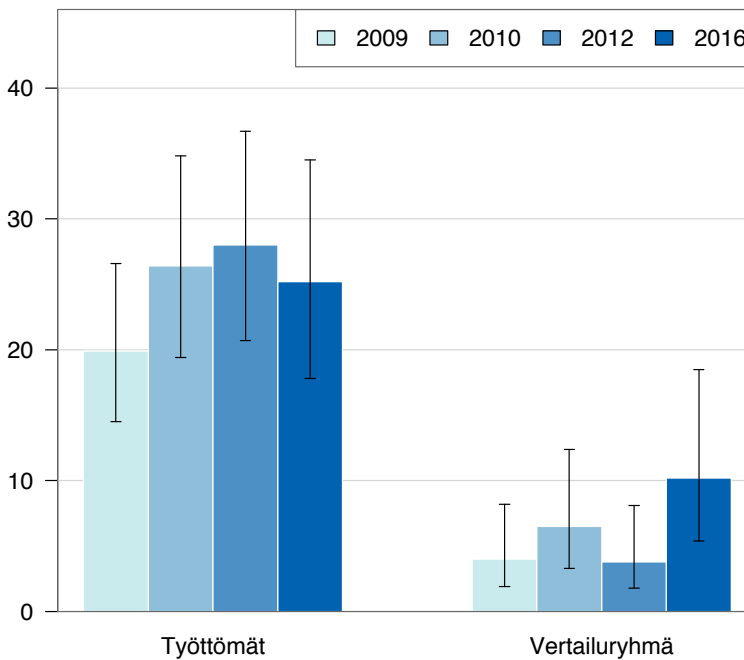
Koettua toimeentuloa kartoitettiin kaikkina tutkimusvuosina lomakkeella kysymyksellä: ”Kotitaloudella voi olla erilaisia tulonlähteitä ja useammalla jäsenellä tuloja. Kun kotitaloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, onko menojen kattaminen näillä tuloilla: 1) erittäin hankalaa, 2) hankalaa, 3) melko hankalaa, 4) melko helppoa, 5) helppoa, 6) hyvin helppoa?”. Kuviossa 5 on esitetty niiden osuus, jotka ilmoittivat kokevansa menojen kattamisen hankalaksi (vastausvaihtoehdot 1, 2 ja 3). Ero seurannan alussa työttömänä olleiden ryhmän ja vertailuryhmän välillä oli selkeä: ensin mainitussa ryhmässä noin puolet koki kaikkina tiedonkeruuvuosina vaikeuksia menojen kattamisessa, kun taas vertailuryhmässä ongelmia oli vuosina 2009–2012 vain viidesosalla. Vuosien 2012 ja 2016 välillä ongelmat kuitenkin yleistyivät vertailuryhmässä, eikä ryhmien välinen ero seurannan lopussa ollut enää tilastollisesti merkitsevä.

Perustarpeiden tyydyttämistä koskevien ongelmien kartoittamiseksi vastaajilta kysyttiin kaikkina vuosina lomakkeella, ovatko he joskus viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana: 1) pelänneet ruoan loppuvan, ennen kuin he saavat rahaa ostaakseen lisää, 2) joutuneet tinkimään lääkkeiden ostosta rahan puutteen vuoksi, 3) jättäneet rahan puutteen vuoksi käymättä lääkärissä tai 4) luopuneet taloudellisista syistä vaatehankinnoista, harrastuksista, matkoista tms.

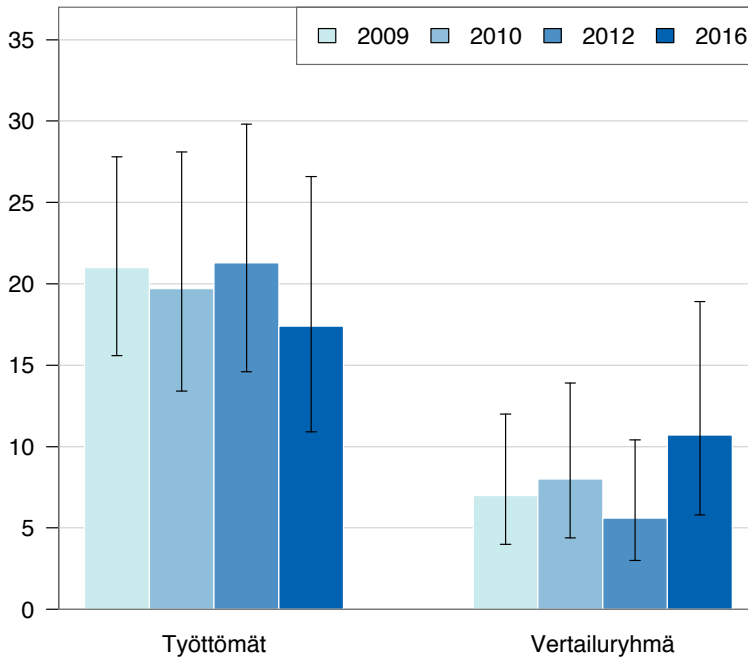
Seurannan alussa työttömien ryhmään kuuluneet kokivat varsin johdonmukaisesti yleisemmin näitä ongelmia kuin vertailuryhmän jäsenet (kuviot 6–9). Esimerkiksi ruoan loppumista oli työttömien ryhmässä seurantajaksolla pelännyt 20 – 30 %, vertailuryhmässä keskimäärin vain runsaat viisi prosenttia. Osuus oli työttömien ryhmässä vuonna 2016 pienempi kuin aiempina vuosina, mutta muutos ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä. Lääkärikäynneistä sekä vaate-, harrastus-, matka- ym. kuluista tinkimisessä ei ollut enää vuonna 2016 merkitseviä eroja ryhmien välillä, kun ongelmat olivat yleistyneet vertailuryhmässä ja hiukan – joskaan ei merkitsevästi - vähentyneet työttömien ryhmässä. Vuoden 2016 kyselyyn vastanneiden pieni määrä voi kuitenkin heijastua tilastollisen merkitsevyyden puuttumisena, vaikka silmämääräisesti erot olisivat selkeät. Taloudellisten resurssien niukkuuteen työttömien ryhmässä voi liittyä myös se, että ulkomaille matkustaminen oli kaikkina tiedonkeruuvuosina heillä selvästi harvinaisempaa (noin 10 %) kuin vertailuryhmässä (noin 20 %); tässä ei tapahtunut muutoksia seurantajaksolla (ks. liite 2).

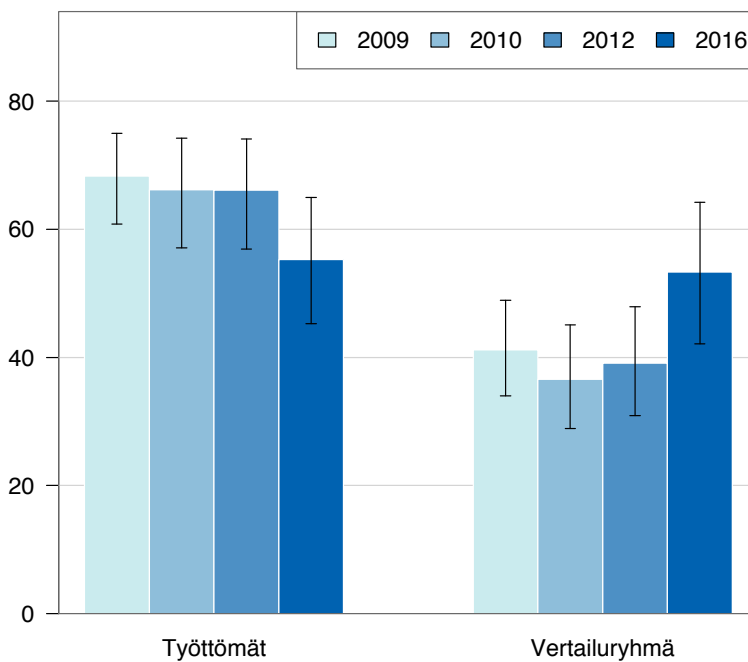
Kuvio 6. Ruoan ostamiseen tarvittavan rahan loppumista pelkävien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 7. Lääkkeiden ostosta rahan puutteen vuoksi tinkimään joutuneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 8. Rahan puutteen vuoksi lääkarissä käymättä jättäneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 9. Vaatteiden, harrastusten, matkojen tms. hankinnasta rahan puutteen vuoksi luopuneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

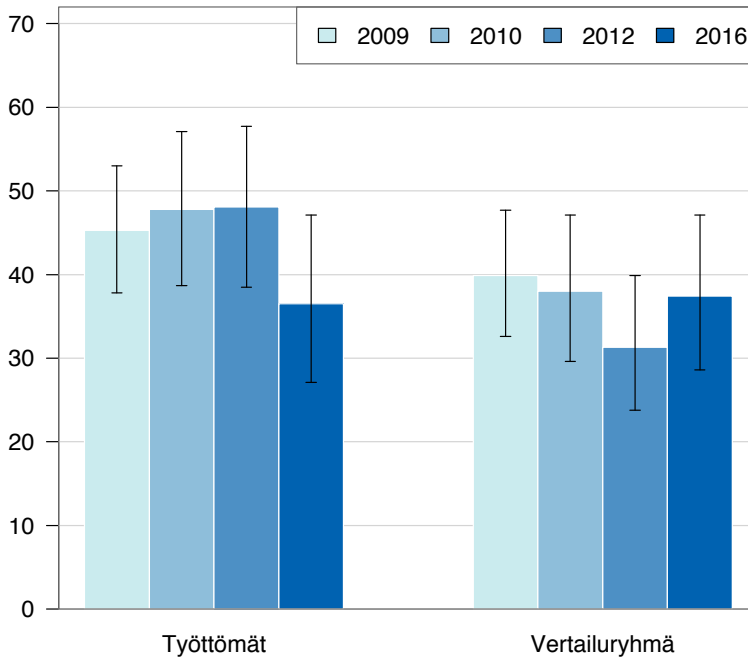
Elintavat

Ruokailutottumukset, liikunta ja paino

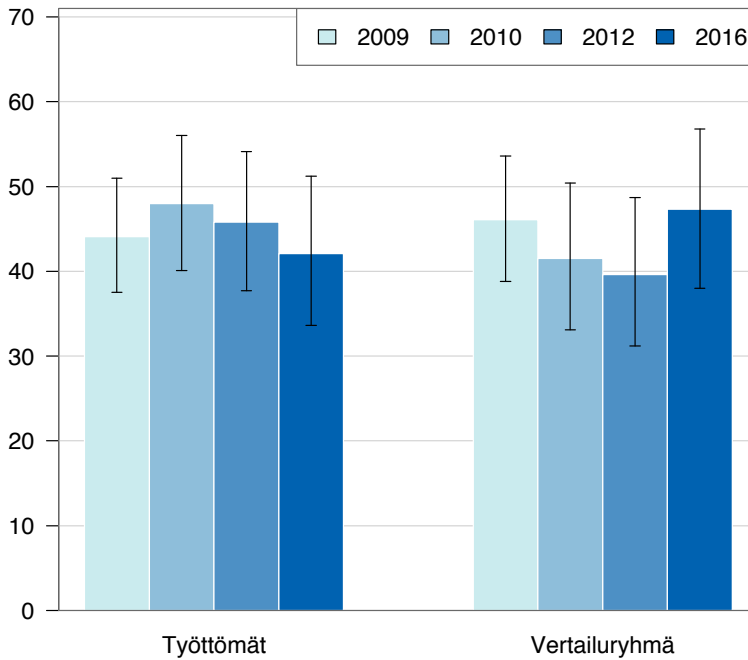
Aiempien suomalaisten tutkimusten mukaan säännöllisesti työpaikkaruokalassa syövien ruokavalio on lähempänä ravintosuosituksia (sisältää esimerkiksi enemmän kasviksia ja kalaa) kuin niiden, jotka päätyvät muihin vaihtoehtoihin (Raulio 2011). Työtä Kaikille -kokeilun aikana Työvoimatalossa tarjottiin edullinen työpaikkalounas. Tämän vuoksi oli mielekästä olettaa, että työttömien ryhmään kuuluvilla ruokavalio olisi kokeilun aikana saattanut muuttua terveellisempään suuntaan (Prättälä 2013), ja muutos olisi mahdollisesti voinut säilyä myös kokeilun päättymisen jälkeen.

Vuosina 2009–2012 seurantatutkimuksessa selvitettiin haastattelussa ruokarytmiä ja lounaan syöntipaikkaa sekä kyselyssä 14 erilaisen ruoan ja ruoka-aineen käyttöiheyttä (”Kuinka usein olette seitsemän viime päivän aikana käyttänyt seuraavia ruokia ja juomia?”; vastausvaihtoehdot: en kertaakaan, 1-2 päivänä, 3-5 päivänä tai 6-7 päivänä). Vuoden 2016 kyselyyn valittiin neljä edellä mainitun käyttöiheydskyselyn tärkeimmäksi katsottua kohtaa: 1) tuoreiden kasvien tai kasvissalaatin, 2) hedelmien tai marjojen, hampurilaisten, 3) pizzan tai suolaisten piirakoiden sekä 4) sokeroitujen mehujen tai virvoitusjuomien käyttö. Näistä vain kahden mittarin eli tuoreiden kasvien tai kasvissalaatin sekä hampurilaisten ym. käytön eroja ja mahdollisia muutoksia seurantajaksolla oli teknisistä syistä mahdollista analysoida.

Niukasti tuoreita kasviksia tai kasvissalaattia syövien osuus oli vuosina 2009–2012 hiukan suurempi työttömien ryhmään kuuluvilla (noin 45–50 %) kuin vertailuryhmässä (noin 30–40 %), joskin ero oli tilastollisesti merkitsevä vain vuonna 2012 (kuvio 10). Tilanne näytti hieman parantuneen työttömien ryhmässä vuonna 2016, mutta muutos ei kuitenkaan aivan yltänyt tilastollisesti merkitseväksi. Hampurilaisia, pizzaa tai piiraita söi vähintään kerran viikossa noin 40–50 % molempiin ryhmiin kuuluvista, eikä tässä tapahtunut merkitseviä muutoksia seurantajaksolla (kuvio 11).

Kuvio 10. Niukasti tuoreita kasviksia syövien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

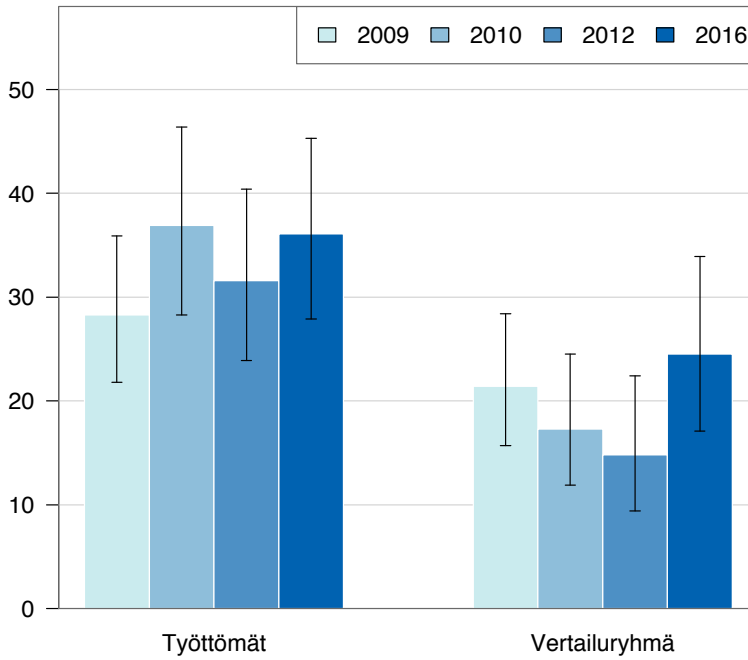

Kuvio 11. Vähintään kerran viikossa hampurilaisia, pizzeria tai suolaisia piirakoita syövien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

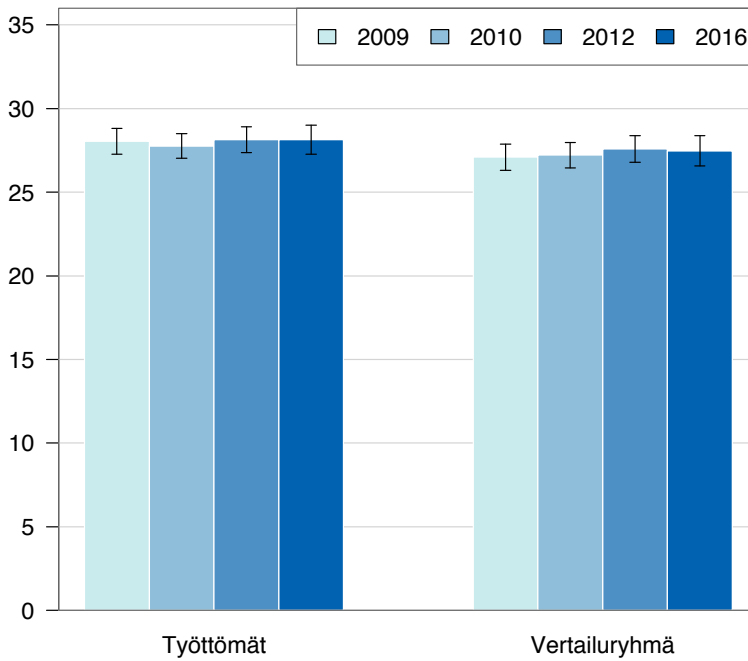
Vähäisen liikunnan on tutkimuksissa kiistattomasti todettu lisäävän sairastavuutta, lyhentävän elinikää sekä heikentävän toimintakykyä, elämänlaatua ja muuta hyvinvointia (Haskell ym. 2007; Lee ym. 2012). Vapaa-ajan kuntoliikunnan on myös havaittu olevan yhteydessä vähäisempään sairauspoissaolojen määrään ja pienempään ennaaikaisen työttömyyseläkkeen riskiin (Lahti ym. 2012; Lahti ym. 2013). Aiempi tutkimusnäyttö viittaa siihen, että liikuntaohjaus voi vaikuttaa myönteisesti työttömien liikunta-aktiivisuuteen ja sitä kautta terveyteen, joskin tulokset ovat olleet jossain määrin ristiriitaista. Paltamon Työtä Kaikille -kokeilussa kannustettiin liikunnan harrastamiseen eri tavoin, kuten tarjoamalla mahdollisuuksia kuntosaliharjoitteluun sekä työporukan yhteisiin liikuntatietoihin ja tapahtumiin. Myös askelmittareita oli tarjolla. (Mäki-Opas 2013).

Seurantatutkimuksen aiempina tiedonkeruuvuosina käytetystä vapaa-ajan liikku- mista kartoittavista kysymyksistä vuoden 2016 lomakkeelle valittiin kysymys ”Kuinka paljon liikutte ja rasitatte itseänne ruumiillisesti vapaa-aikananne?”. Vastajaa pyydettiin valitsemaan omaa tilannetta parhaiten kuvaava vaihtoehto seuraavista kuvauksista: ”Luen, katselen televisiota ja suoritan askareita, joissa en paljonkaan liiku ja jotka eivät rasita minua ruumiillisesti”; ”Liikun kävellen, pyöräillen, tai teen kevyttä puutarhatyötä yms. useita tunteja viikossa.”; ”Harrastan varsinaista kuntoliikunta tai kilpaurheilua kuten juoksua, hiihtoa, uintia, pallopelejä, tai teen rasittavia puutarhatöitä useita tunteja viikossa.” Tarkastelun kohteeksi valittiin ensimmäisen vastausvaihtoehdon valinneiden osuus.

Liikuntaan kannustavista toimenpiteistä huolimatta vähäinen liikkuminen oli kaikkina tutkimusvuosina yleisempää työttömien ryhmässä kuin vertailuryhmässä: edellisessä vähän liikkuvia oli keskimäärin noin kolmasosa, jälkimmäisessä noin viidennes (kuvio 12). Vapaa-ajan liikuntaharrastuksen puute näytti jopa yleistyneen työttömien ryhmässä kokeilun alussa, joskin ainoa tilastollisesti merkitsevä muutos oli liikkumattomuuden yleistymisen vertailuryhmässä seurantajakson lopussa. Ryhmien välinen ero ei ollut tämän muutoksen vuoksi enää merkitsevä vuonna 2016, toisin kuin kaikkina muina vuosina.

Kuvio 12. Vapaa-aikanaan vähän liikkuvien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 13. Keskimääräinen painoindeksi (paino/(pituus, m²)) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

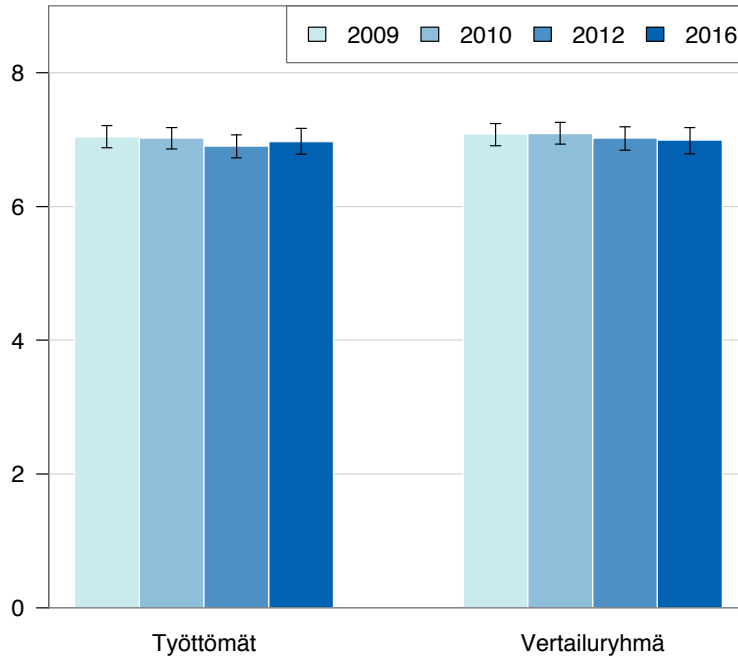
Lihavuus lisää monien keskeisten sairauksien riskiä, ja sitä pidetään yhtenä merkittävimmistä kansanterveyden ongelmista Suomessa ([Elintavat ja ravitsemus -sivusto](#)). Työttömien ryhmässä havaittu vertailuryhmää hieman vähäisempi vapaa-ajan liikunta ja tuoreiden kasvien käyttö eivät kovin selvästi näytä heijastuvan painoindeksiin (BMI eli Body Mass Index), joka lasketaan jakamalla paino (kg) metreinä ilmoitetun pituuden neliöllä. Se oli tosin kaikkina tutkimusvuosina hieman suurempi työttömien ryhmässä kuin vertailuryhmässä, mutta vain vuonna 2009 ero oli tilastollisesti viitteellinen ($p < 0,10$). Työttömien ryhmässä keskimääräinen painoindeksi hiukan pieneni vuosien 2009 ja 2010 välillä, mutta kasvoi molemmissa ryhmissä sen jälkeen ja pysyi ennallaan vuonna 2016 (kuvio 13). Molemmissa ryhmissä keskimääräinen painoindeksi oli kaikkina vuosina 27–28:n luokkaa; ylipainon rajana pidetään arvoa 25. Muutosten arvioinnissa tulee ottaa huomioon se, että vuosina 2009–2012 tieto perustui useimmilla terveystarkastuksen yhteydessä tehtyyn mittaukseen, kun taas vuonna 2016 pohjana oli kyselyssä itseilmoitettu pituus ja paino. Vuosia 2009–2012 koskeneessa seurannassa lihavuuden mittareina käytettiin sekä niiden osuutta, joiden painoindeksi oli vähintään 30 kg/m^2 , että vyötärölihavuutta (vyötärön ympärys naisilla yli 90 cm ja miehillä yli 100 cm), mutta myöskään näillä mittareilla ei kyseisellä jaksolla havaittu merkitseviä eroja tai muutoksia (Koskinen ym. 2013).

Uni

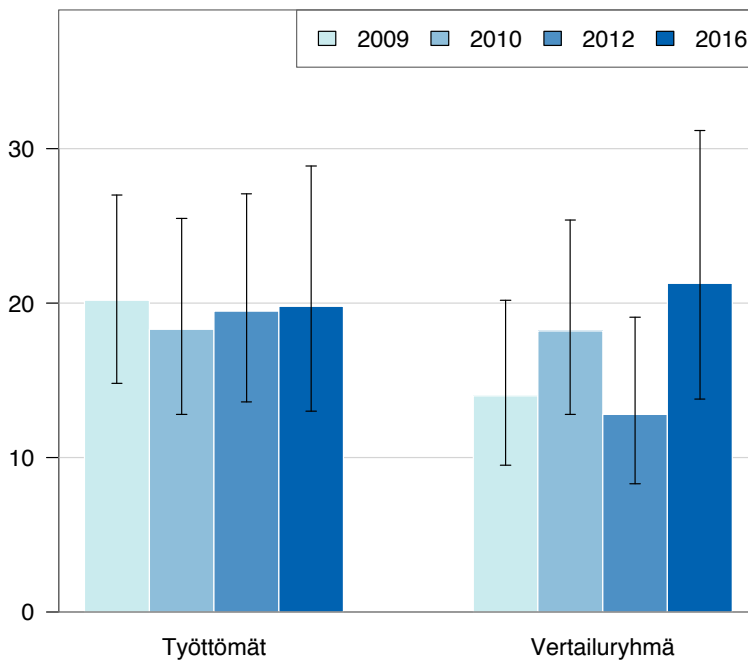
Riittävä uni on tärkeä ihmisen terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttava tekijä, jonka merkitys on alettu yhä selvemmin ymmärtää. Tässä osiossa käytetään unen riittävyyden mittareina itseilmoitettua yöunen pituutta ja vastaajan omaa arviota unen riittävyydestä. Unettomuutta ja huolten vuoksi valvomista käsitellään psyykkistä hyvinvointia koskevassa jaksossa.

Yöunen pituutta selvitettiin vuosina 2009–2012 haastattelussa ja vuonna 2016 kyselyssä kysymyksellä ”Kuinka monta tuntia tavallisesti nukutte yöunta?”. Molemmissa ryhmissä yöunen kesto oli keskimäärin seitsemän tuntia, eikä kummassakaan ryhmässä havaittu tässä merkittäviä muutoksia (kuvio 14). Riittämättömästä nukkumisesta tiedusteltiin kysymällä ”Nukutteko mielestänne tarpeeksi?” Vastausvaihtoehtoina esitettiin 1) kyllä, lähes aina, 2) kyllä, usein, 3) harvoin tai tuskin koskaan ja 4) en osaa sanoa. Riittämättömästi nukkuviksi määriteltiin tässä ne vastaajat, jotka ilmoittivat nukkuvansa riittävästi harvoin tai tuskin koskaan. Kaikkina vuosina noin viidennes työttömien ryhmään kuuluvista koki nukkuvansa riittämättömästi, vertailuryhmään kuuluvista keskimäärin hiukan pienempi osuus (lukuun ottamatta vuotta 2016). Havainto voi kuitenkin johtua sattumasta, sillä ryhmien välinen ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä (kuvio 15). Myöskään merkitseviä muutoksia ei havaittu, joskin oman arvionsa mukaan riittämättömästi nukkuvien osuuden kasvu vertailuryhmässä vuodesta 2012 vuoteen 2016 oli lähellä merkitsevää. Vuosia 2009–2012 koskeneessa seurannassa tarkasteltiin näiden mittareiden lisäksi myös lyhyitä yöunia (enintään 6 tuntia/yö) sekä

myöhäistä nukkumaanmenoa (arkisin puolenyön jälkeen), jotka olivat hieman tavallisempia työttömällä vertailuryhmään verrattuna (Kaikkonen 2013).

Kuvio 14. Yöunen keskimääräinen pituus (tuntia) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

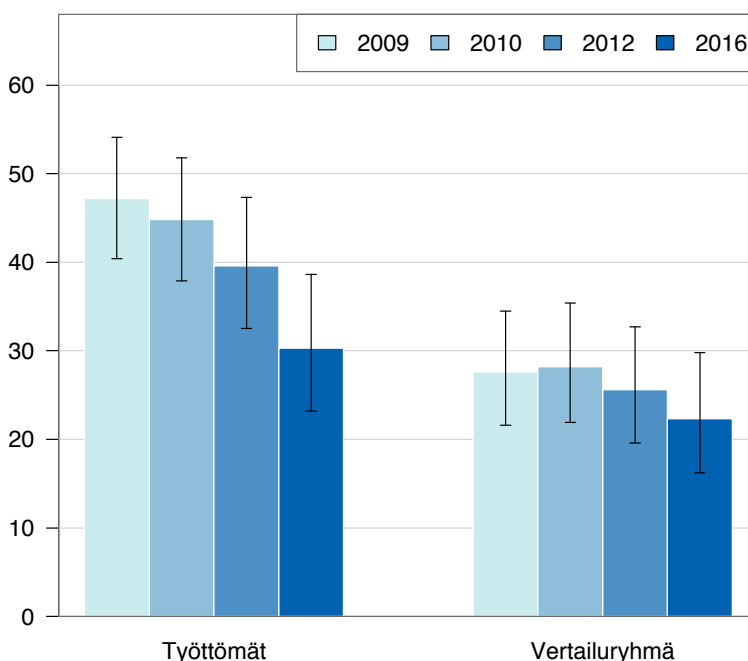

Kuvio 15. Riittämättömästi nukkuvien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

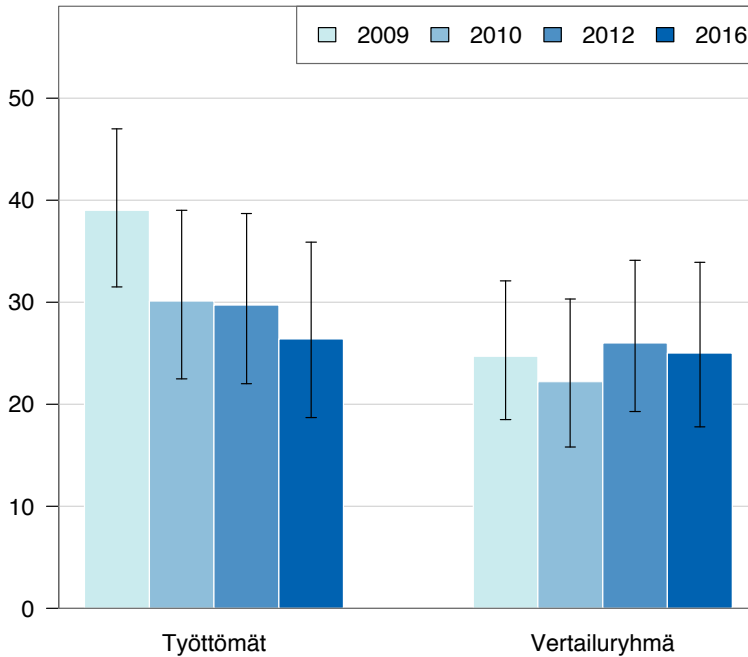
Tupakointi ja alkoholinkäyttö

Tupakointi on useiden sairauksien merkittävä riskitekijä, joka vaikuttaa sekä toimintakykyyn että palveluiden tarpeeseen ja elinaikaan. Suomessa tupakoinnin yleisyys on pääosin pienentynyt viime vuosikymmenen aikana, poikkeuksena tästä on eläkeikäisten naisten tupakoinnin vähäinen yleistyminen. Vuonna 2016 20–64-vuotiaista suomalaisista tupakoi noin 15 %, nuorista selvästi alle kymmenesosa. Tupakoinnin sosioekonomiset erot ovat selvät: tupakointi on yleisempää vähemmän koulutusta saaneilla enemmän koulutettuihin verrattuna ja ammattikoululaisilla verrattuna lukiolaisiin. (Tupakkatilasto 2016; Murto ym. 2017).

Päivittäistä tupakointia kuvaava mittari perustui vuosina 2009–2012 kahteen haastattelussa esitettyyn kysymykseen: ”Oletteko koskaan tupakoinut?” (vastausvaihtoehdot kyllä ja ei) ja ”Tupakoitteko nykyisin (savukkeita, sikareita tai piippua)?” (vastausvaihtoehdot ”kyllä, päivittäin”, ”satunnaisesti” ja ”en lainkaan”); vuoden 2016 kyselyyn sisältyi vain jälkimmäinen kysymys. Tupakointi oli seurantajakson alussa varsin yleistä etenkin työttömien ryhmässä, ja ero vertailuryhmään oli selkeä vuosina 2009–2012 (kuvio 16). Osuus kuitenkin pieneni vuosi vuodelta, eikä vuonna 2016 ero vertailuryhmään ollut enää tilastollisesti merkitsevä, vaikka myös vertailuryhmässä tupakointi oli seurantajakson alkuvuosista hieman vähentynyt. Paltamon työllistämiskokeilun aikana on kannustettu tupakoinnin lopettamiseen mm. järjestämällä vieroitusrhyimiä, minkä vuoksi voitiin odottaa edullisempaa kehitystä työttömien ryhmässä. Tulos näyttää olevan odotetun suuntainen, joskin tilastollinen näyttö muutoksen erilaisuudesta näissä kahdessa ryhmässä jää heikoksi, enintään viitteelliseksi (ks. liite 2).

Kuvio 16. Päivittäin tupakoivien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 17. Alkoholin riskikäyttäjien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Alkoholin liiakäyttö on yksi merkittävimmistä kansanterveyden uhkista Suomessa, ja se liittyy myös moniin sosiaalisiin ongelmiin. Esimerkiksi vuonna 2016 runsaat 1700 henkilöä kuoli alkoholiperäisiin sairauksiin tai alkoholimyrkytykseen, ja alkoholikuolleisuus on pitkälti noudattanut alkoholin kokonaiskulutuksen vaihteluita (Tilastokeskus: [Alkoholisyihin kuolleet](#)). Alkoholiin liittyvässä kuolleisuudessa on huomattavat erot sosioekonomisten ryhmien välillä, vaikka kyselytutkimuksilla ei aina ole pystyttykään osoittamaan vastaavia eroja alkoholinkäytössä, mahdollisesti osittain aliraportoinnin yms. virhetekijöiden vuoksi (Mäkelä ym. 2017). Koska Työtä Kaikille -kokeilussa päihdeongelmiin yritettiin löytää ratkaisua mm. kaikille tarjotun työterveyshuollon yhteydessä, voitiin alkoholin riskikäytön odottaa vähenevän etenkin työttömien ryhmässä.

Paltamon työllistämiskokeilun arviointitutkimuksessa alkoholin käyttöä arvioitiin kaikkina tutkimusvuosina kyselyn yhteydessä AUDIT-C-seulontavälineellä. Se koostuu kolmesta kysymyksestä, jotka koskevat alkoholin käytön useutta, tyypillisesti juotua alkoholimäärää sekä runsasta kertakulutusta (kerralla vähintään kuuden alkoholiannoksen juomisen käyttötiheys). Tässä raportissa alkoholinkäytön muutoksia tarkastellaan riskikäyttäjien osuudella, joka perustuu mittarin tuottaman summapiistemäärän luokitukselle sukupuolikohtaisia raja-arvoja käyttäen. AUDIT-C-mittarin muodostaminen ja ominaisuudet on kuvattu tarkemmin aiemmassa arviointiraportissa (Leemann 2013).

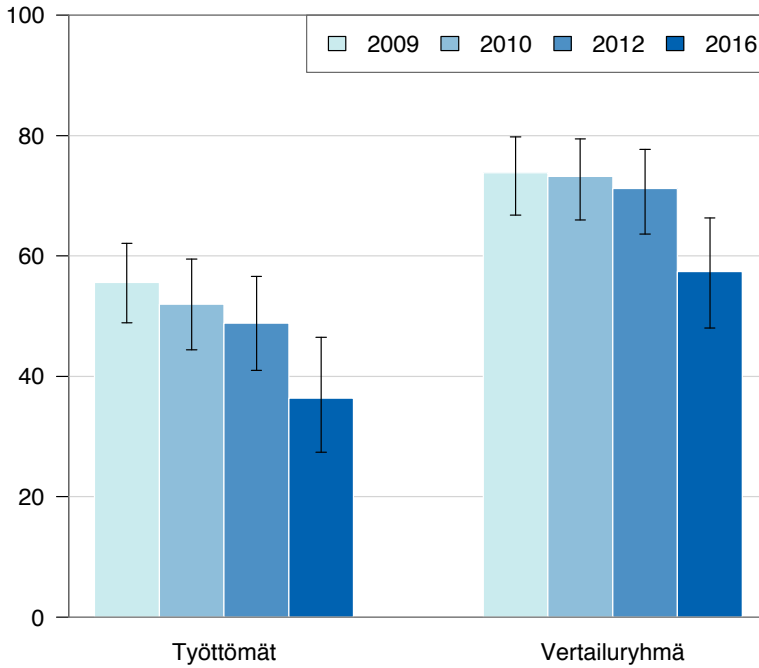
Alkoholin riskikäyttäjiin lukeutui seurantajakson alussa lähes 40 % työttömien ryhmästä, kun taas vertailuryhmässä riskikäyttäjiä oli noin neljännes (kuvio 17). Vuodesta 2009 seuraavaan vuoteen osuus pieneni työttömien ryhmässä, minkä jälkeen muutokset ovat olleet vähäisiä, eikä myöskään ryhmien välillä ole enää ollut merkitseviä eroja. Vertailuryhmässä ei tapahtunut merkitseviä muutoksia seuranta-aikana. Tilastollisesti näyttö muutosten erilaisuudesta näissä kahdessa ryhmässä jäi kuitenkin melko heikoksi (ks. liite 2).

Terveys

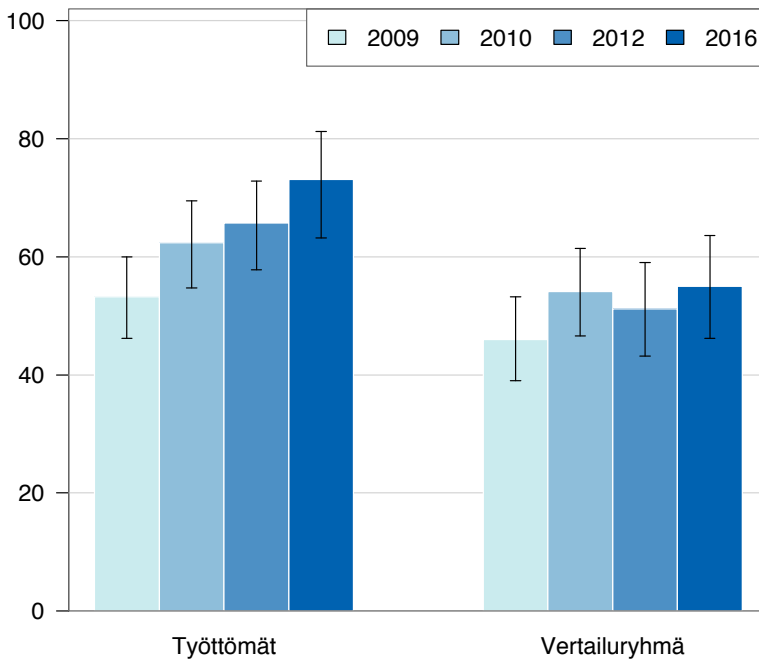
Koettu terveys, sairaudet ja oireet

Koettua terveyttä pidetään varsin hyvänä terveydentilan yleismittarina, jolla on myös vahva yhteys tuleviin terveysongelmiin ja kuolemanvaaraan. Koetun terveyden arviointoon vaikuttavat monet tekijät, esimerkiksi henkilön potemat sairaudet, oireet ja tuntemukset sekä odotukset. (esim. Jylhä 2009). Vuosina 2009 – 2012 koetun terveyden kysymys sisältyi haastatteluun, vuonna 2016 kaikki kysymykset esitettiin kyselylomakkeella. Kysymysmuoto ja vastausvaihtoehdot ovat kuitenkin olleet samanlaiset kaikkina vuosina: ”Onko terveydentilanne mielestänne nykyisin: hyvä, melko hyvä, keskitasoinen, melko huono, huono”.

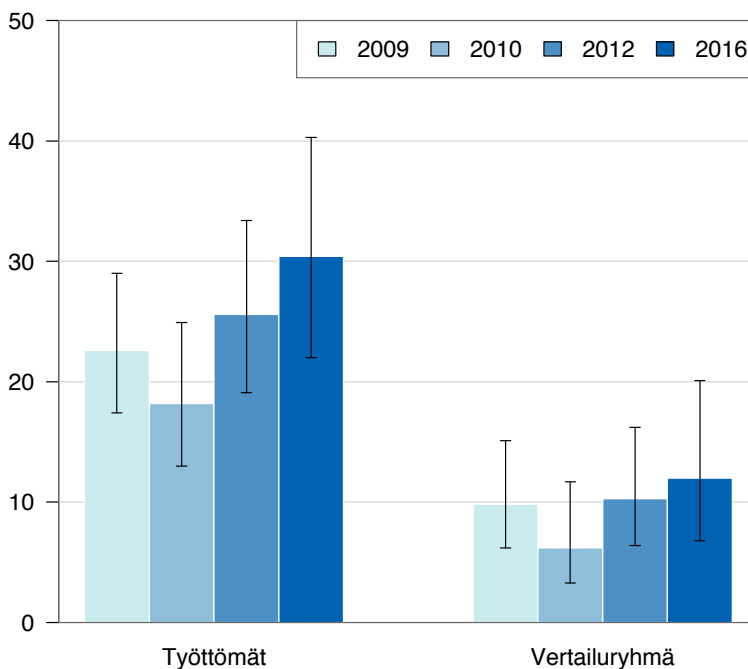
Kuviossa 18 on esitetty terveyttään hyvänä tai melko hyvänä pitävien osuudet. Kaikkina vuosina seurannan alussa työttömien ryhmään kuuluneet arvioivat terveytensä hyväksi tai melko hyväksi selvästi harvemmin kuin vertailuryhmän jäsenet, eikä tässä erossa tapahtunut muutosta seurantajakson aikana. Molemmissa ryhmissä koettu terveys muuttui huonompaan suuntaan vuonna 2016, mikä voi kuitenkin osittain liittyä tiedonkeruutavan muutokseen. Myös vastaajien keski-ikä kasvulla voi olla jonkin verran merkitystä havainnon kannalta.

Kuvio 18. Terveytensä hyväksi tai melko hyväksi arvioivien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 19. Ainakin yhden pitkäaikaisen sairauden ilmoittaneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 20. Haittaavan pitkäaikais sairauden ilmoittaneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Vuosina 2009 – 2012 haastattelussa ja vuonna 2016 kyselylomakkeella esitettiin kysymys ”Onko Teillä jokin pitkäaikainen sairaus tai vamma?”. Myönteisesti tähän kysymykseen vastanneille esitettiin jatkokysymys ”Onko sairaudesta tai vammasta haittaa jokapäiväisessä toiminnassanne?”. Vastausvaihtoehdot olivat ”erittäin paljon”, ”melko paljon”, ”jonkin verran”, ”vähän” ja ”ei lainkaan”. Seuraavassa tarkastellaan sekä pitkäaikais sairaiden (ainakin jokin pitkäaikainen sairaus tai vamma) että haittaavaa pitkäaikais sairautta potevien (sairaus haittaa jokapäiväistä toimintaa erittäin paljon tai melko paljon) osuuksia eri vuosina ja tutkimusryhmissä.

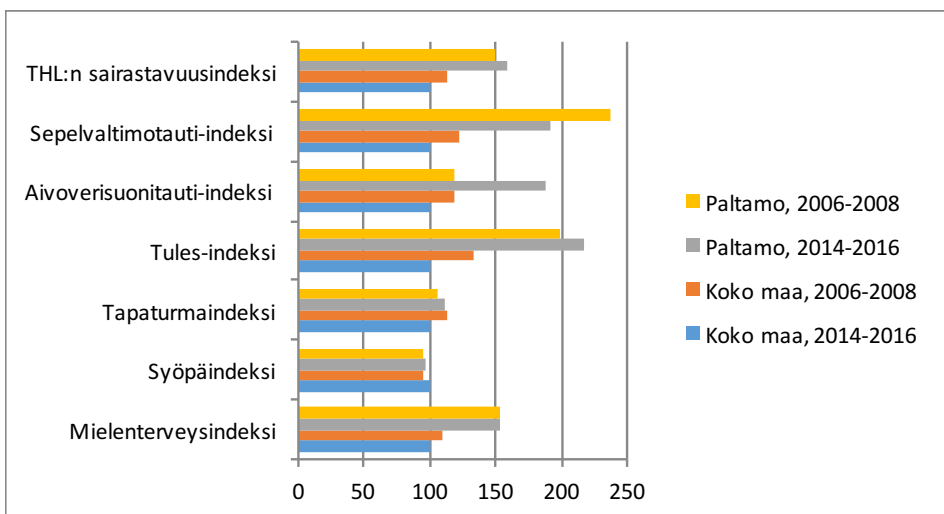
Ainakin yhden pitkäaikais sairauden ilmoittaneiden osuus seurannan alussa työttömistä suureni seurannan aikana, ja molemmissa ryhmissä kasvu oli tilastollisesti merkitsevää vuosien 2009 ja 2010 välillä (kuvio 19). Osuus oli suurempi työttömien ryhmässä vertailuryhmään verrattuna etenkin vuosina 2012 ja 2016. Haittaavasta pitkäaikais sairaudesta kärsi jokaisella tutkimuskerralla suurempi osuus työttömien ryhmään kuuluvista kuin vertailuryhmän jäsenistä (kuvio 20). Haittaava pitkäaikais sairastavuus yleistyi tilastollisesti merkitsevästi työttömien ryhmässä vuoden 2010 jälkeen. Pitkäaikais sairastavuuden yleistyminen työttömien ryhmässä viitanee pikemminkin aiemmin diagnosoimattomien sairauksien tunnistamiseen työterveyshuollon piiriin pääsyn ansiosta kuin sairastavuuden lisääntymiseen (Koskinen ym. 2013b).

Vuosina 2009 – 2012 pitkäaikais sairastavuutta koskenutta kysymystä täsmennettiin tiedustelemalla haastattelussa yksittäisten lääkärin toteamien pitkäaikais ten saira-

uksien esiintymistä. Niiden yleisyydessä ei kuitenkaan pääasiassa todettu suuria muutoksia kolmen vuoden seurannan aikana (Koskinen ym. 2013b), eikä niitä koskevia kysymyksiä enää sisällytetty vuonna 2016 tehdyn kyselytutkimuksen lomakkeelle.

Useiden kansallisten rekistereiden sisältämiin tietoihin perustuvan, seitsemän kansanterveydellisesti merkittävän sairausryhmän yleisyyden pohjalta rakennetun THL:n sairastavuusindeksin (Sipilä ym. 2014; [Sairastavuusindeksi Terveystemme palvelussa](#)) valossa sairastavuus on Paltamossa selvästi suurempaa kuin koko maassa keskimäärin (kuvio 21). Se on lisäksi hiukan lisääntynyt Työtä Kaikille -hanketta edeltäneeltä jaksolta 2006–2008 jaksolle 2014–2016, vaikka koko maassa muutos on ollut toisensuuntainen. Kokonaisindeksin kasvu liittyy lähinnä tuki- ja liikuntaelinten tautien sekä aivoverisuonitautien yleisyyttä kuvaavien osaindeksien kasvuun. Tuki- ja liikuntaelinten tautien yleisyyttä mitataan indeksissä näistä syistä myönnettyillä, vuoden lopussa voimassa olleilla työkyvyttömyyseläkkeillä. Näin ollen sairauksien lisääntynyt diagnosointi, hoito ja uudet eläkepäätökset ovat voineet näennäisesti lisätä sairastavuutta, sillä nouseva trendi ajoittuu suunnilleen Työtä Kaikille -kokeilun ajankohtaan.

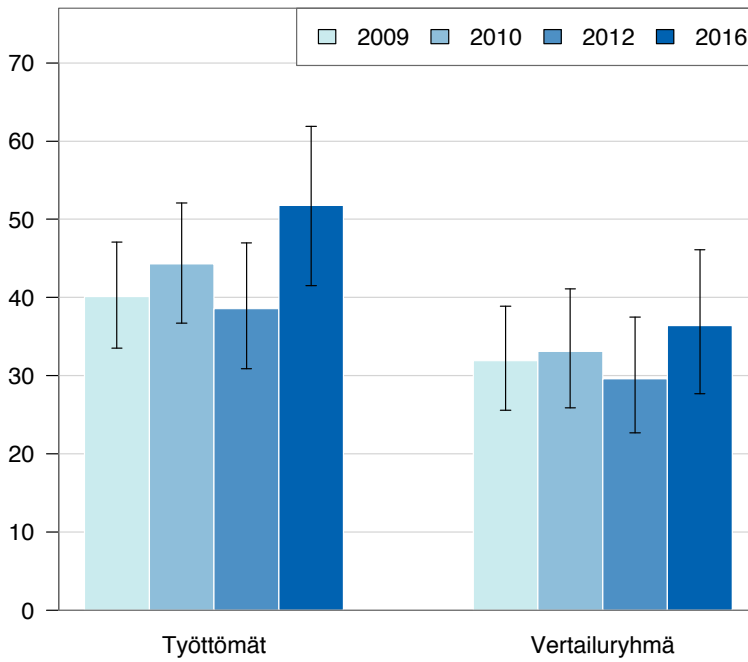
Sama selitys ei kuitenkaan sovellu aivoverisuonitautien yleisyyden lisääntymiseen, sillä sitä mitataan indeksissä aivohalvaustapahtumien kuolemaan tai sairaalahoitoon johtaneiden ensikohtausten yleisyydellä 35–79-vuotiailla. Indeksillä oli Paltamossa suunnilleen koko maan tasolla 2006–2011, mutta kääntyi sitten nousuun. Jaksolla 2014–2016 aivoverisuonitauti-indeksin arvo oli Paltamossa kolmanneksi korkein muihin Suomen kuntiin verrattuna. Luottamusvälit olivat kuitenkin leveät, mikä viittaa sattuman mahdolliseen vaikutukseen. Sepelvaltimotautien yleisyydessä – jota mitataan sairaalahoitoon tai kuolemaan johtaneiden sepelvaltimotautitapahtumien ilmaantuvuudella – tapahtui sen sijaan selvä myönteinen kehitys Paltamossa, ja ero koko maahan verrattuna kapeni vuosiin 2012–2014 asti. Ilmaantuvuuden pieneneminen alkoi kuitenkin jo useita vuosia ennen Työtä Kaikille -kokeilun käynnistymistä. Tuoreimmalla tilastojaksolla näkyy viitteitä tilanteen kääntymisestä huonompaan suuntaan, ja jaksolla 2014–2016 Paltamo sijoittuu kuntavertailussa viidennelle sijalle sepelvaltimotautien yleisyydessä. Sairastavuusindeksin seitsemänneistä osaindeksistä eli dementia-indeksistä ei ole saatavilla aiempien vuosien kanssa vertailukelpoisia tietoja jaksolta 2014–16, minkä vuoksi siinä mahdollisesti tapahtuneita muutoksia ei ole mahdollista tarkastella.

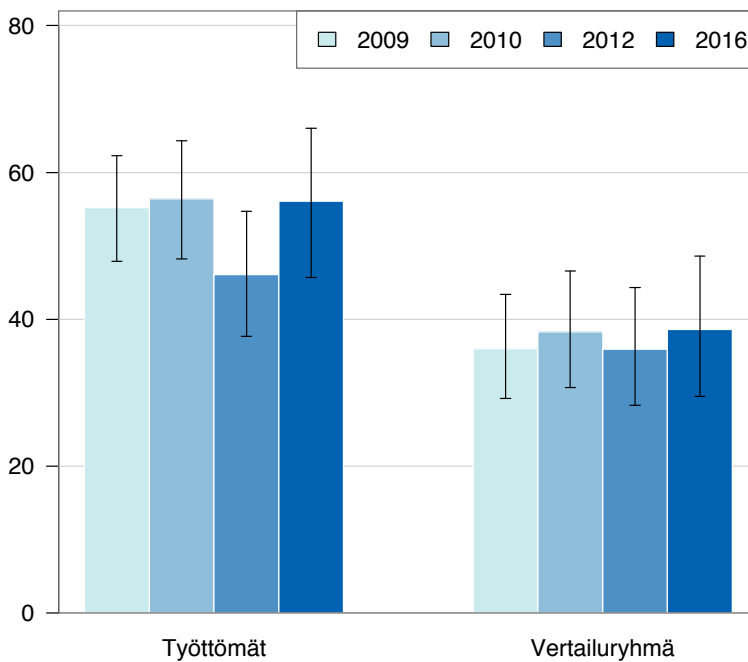
Kuvio 21. THL:n sairastavuusindeksi ja sen sairausryhmittäiset osaindeksit (ikävakioituidet indeksit, koko maa 2014–16=100) Paltamossa ja koko maassa (lähde: Sotkanet).

Vuosina 2009–2012 haastattelussa ja vuonna 2016 kyselyssä selvitettiin erilaisten tavallisten oireiden esiintymistä viimeksi kuluneiden 30 päivän aikana. Polvi- tai lonkkavaivat olivat yleisempiä työttömien ryhmässä kuin vertailuryhmässä, ja ne yleistyivät edellisessä ryhmässä jonkin verran vuodesta 2012 vuoteen 2016 (kuvio 22). Myös selkävivusta kärsi suurempi osuus työttömien ryhmään kuuluneista kuin vertailuryhmän jäsenistä (kuvio 23). Vertailuryhmässä selkäoireiden yleisyys säilyi suunnilleen samana koko seurantajakson. Sen sijaan työttömällä selän oireilu oli vuonna 2012 vähäisempää kuin seurannan alkuvuosina, mutta palasi jälleen aiemmalle tasolle vuonna 2016.

Hammassärystä kärsi kaikkina vuosina noin 15 % vertailuryhmään kuuluneista, ja osuus oli samaa luokkaa myös työttömien ryhmässä, joskin vuonna 2012 vaiva oli heillä yleisempi kuin muina vuosina. Päänsärystä oli viimeksi kuluneiden 30 päivän aikana kärsinyt noin 40–50 %, ryhmästä ja vuodesta riippumatta. Uniongelmia ja masentuneisuutta koskevat havainnot raportoidaan seuraavassa, psyykkistä hyvinvointia käsittelevässä kappaleessa. Muita oireita raportoi noin viidennes vastaajista; poikkeuksen muodosti vuosi 2010, jolloin kyseinen osuus oli vertailuryhmässä noin 35 %.

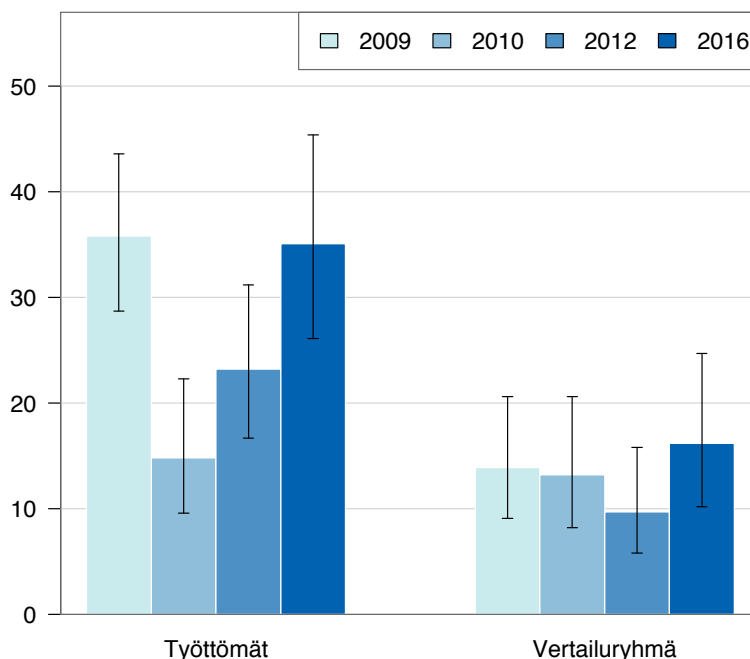

Kuvio 22. Polvi- tai lonkkavaivan esiintyminen (%) viimeksi kuluneiden 30 päivän aikana tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 23. Selkävivun esiintyminen viimeksi kuluneiden 30 päivän aikana tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Särkyläkkeitä käytti säännöllisesti vuonna 2009 runsas kolmasosa työttömien ryhmään kuuluneista, mikä oli selvästi suurempi osuus kuin vertailuryhmässä (alle 15 %). Sen jälkeen osuus pieneni noin 20 %:n tuntumaan (kuvio 24). Vuoden 2016 kyselyssä särkyläkkeitä käytti säännöllisesti kuitenkin suunnilleen yhtä suuri osuus työttömien ryhmään kuuluneista vastaajista kuin vuonna 2009. Myös vertailuryhmässä osuus kasvoi jonkin verran, joskaan tämä muutos ei ollut tilastollisesti merkitsevää.

Kuvio 24. Säännöllinen särkyläkkeiden käyttö (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Psyykinen hyvinvointi

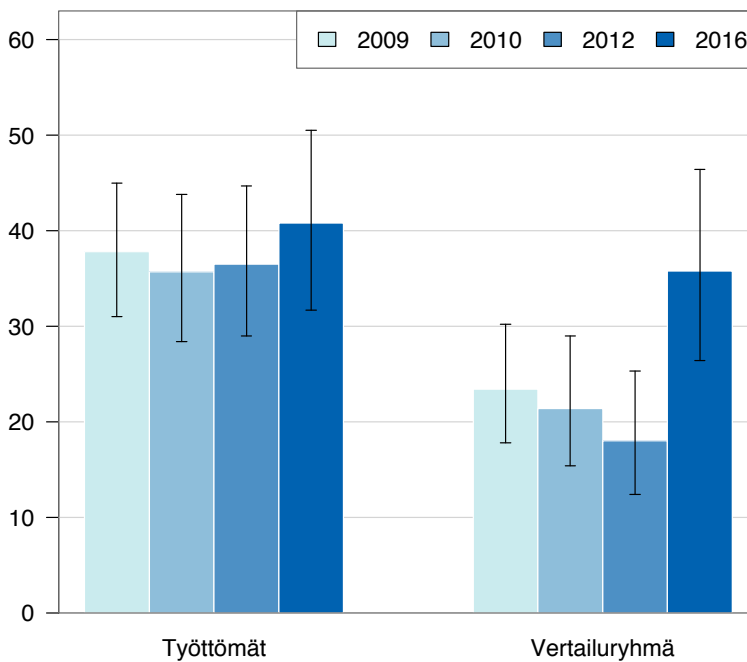
Useat tutkimukset osoittavat, että työttömien mielenterveys on heikompi kuin työssäkäyvien (Mathers & Schofield 1998). Aktiivisen työvoimapolitiikan toimenpiteiden on havaittu usein kohentavan niihin osallistuneiden psyykkistä hyvinvointia (Leemann ym. 2016).

Paltamon Työtä Kaikille -kokeilun vaikutuksia psyykkiseen hyvinvointiin arvioitiin useilla mittareilla, joista seurantatutkimuksen kaikkina tiedonkeruuvuosina olivat käytössä itse ilmoitetut uniongelmat (unettomuus, valvominen huolten vuoksi) ja masentuneisuus, psyykkisen kuormittuneisuuden mittari (MHI-5) sekä avun tai hoidon saanti psyykkisten ongelmien vuoksi. Vuosina 2009, 2010 ja 2012 nämä kysymykset sisältyivät haastatteluun, vuonna 2016 kaikki tiedot kerättiin kyselyssä.

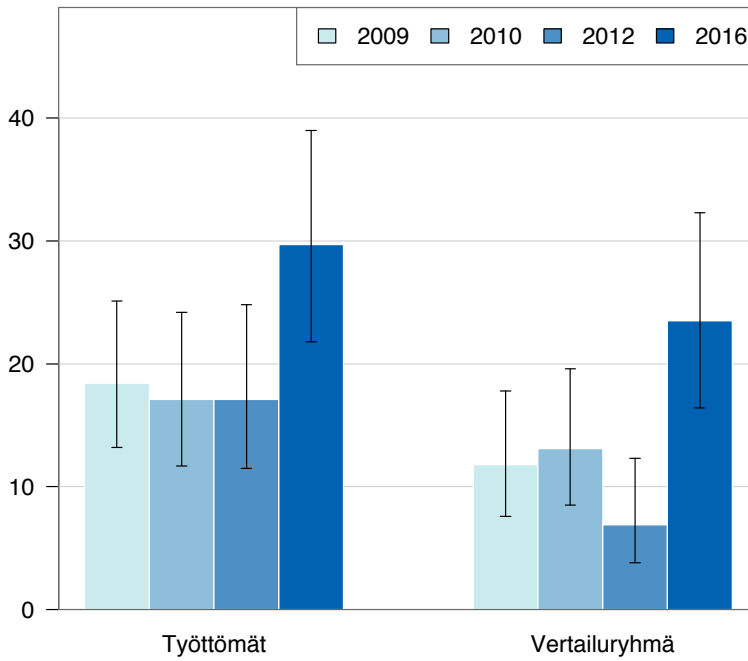
Unettomuutta tiedusteltiin muiden oireiden ohella kysymällä ”Onko Teillä viimeksi kuluneen kuukauden (30 pv) aikana ollut seuraavia oireita tai vaivoja?”. Vuosina 2009-2012 unettomuus oli työttömien ryhmässä yleisempää kuin vertailuryhmässä, mutta vuonna 2016 se oli molemmissa ryhmissä suunnilleen yhtä yleistä (noin 40 % työttömillä, vertailuryhmässä hiukan harvemmalla) eikä ero ollut enää tilastollisesti merkitsevä (kuvio 25). Eron kapeneminen johtui unettomuuden yleistymisestä vertailuryhmässä vuosien 2012 ja 2016 välillä, kun taas työttömien ryhmässä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia seuranta-aikana.

Huolten vuoksi valvominen sen sijaan yleistyi molemmissa ryhmissä vuodesta 2012 vuoteen 2016 (kuvio 26). Tätä tiedusteltiin kysymyksellä: ”Oletteko viime aikoina valvonut paljon huolten takia”, jossa vastausvaihtoina olivat 1) en ollenkaan, 2) harvoin tai tuskin koskaan, 3) melko usein ja 4) lähes joka yö. Tarkasteltavaksi valittiin vaihtoehdon 3 tai 4 valinneiden osuus. Vuonna 2016 tästä oireesta kärsi työttömien ryhmässä noin 30 % ja vertailuryhmään kuuluvista noin neljäsosa. Kumpikaan uniongelmia kuvaava oire ei ollut yhteydessä ikään, joten tutkittavien keski-ikäen nousu ei selitä oireiden yleistymistä.

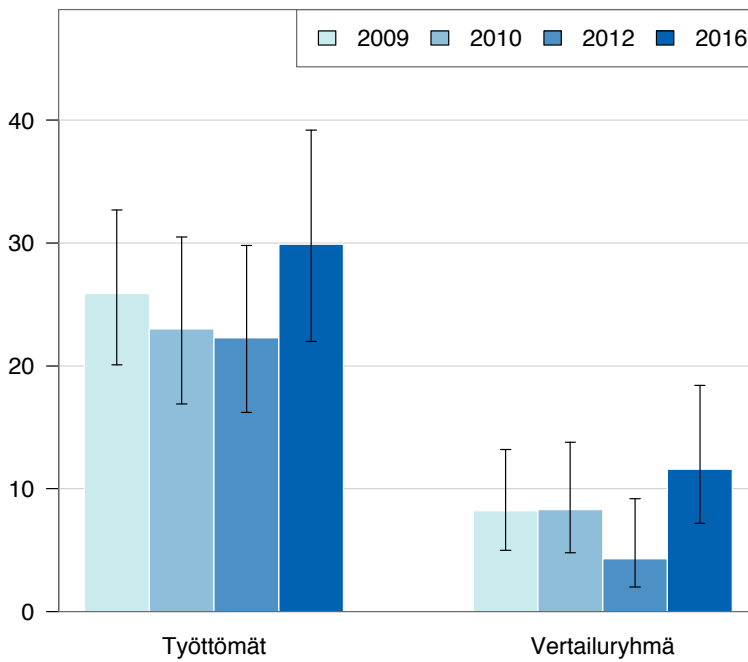
Masentuneisuutta kartoitettiin saman oirekysymyssarjan osana kuin unettomuuttakin. Masennusoireen kokeminen oli kaikkina tutkimusvuosina yleisempää työttömien ryhmässä kuin vertailuryhmässä (kuvio 27). Oireen kokeminen yleistyi molemmissa ryhmissä vuodesta 2012 vuoteen 2016, joskin muutos oli merkitsevä vain vertailuryhmässä. Vastaajien keski-ikäen nousu ei selitä oireen yleistymistä, sillä iällä ei ollut yhteyttä oireen esiintymiseen.

Kuvio 25. Unettomuutta kokeneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

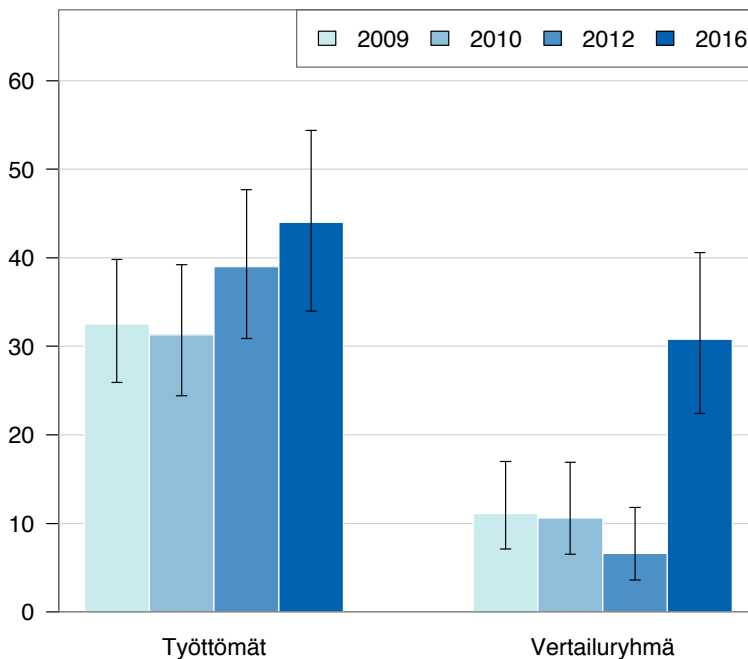
Kuvio 26. Huolten vuoksi paljon valvoneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

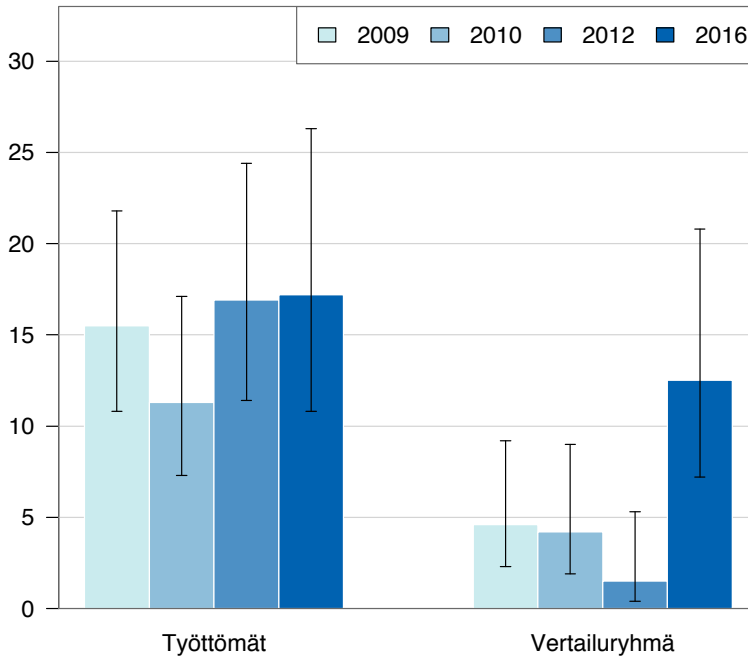
Kuvio 27. Masentuneisuutta kokeneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

MHI-5 -mittari kuvaa psyykkistä kuormittuneisuutta, joka ilmenee etenkin mieliala- ja ahdistuneisuusoireiluna. Mittari sisältyi vuosina 2009–2012 haastatteluun, vuonna 2016 tieto kerättiin osana kyselyä. Se koostuu viidestä kysymyksestä, joiden pohjalta lasketaan psyykkistä kuormittuneisuutta kuvaava pistemäärä. Matala pistemäärä viittaa mieliala- tai ahdistuneisuushäiriöön tai johonkin muuhun psykiatriseen häiriöön (Hays, Sheborne & Mazel 1995). Seuraavassa kuvataan psyykkisen kuormittuneisuuden eroja ja muutoksia käyttämällä kahta MHI-5 -mittariin perustuvaa kaksiluokkaista muuttujaa: lievä ja sitä vakavampi oireilu (katkaisukohta 70 pistettä) ja vähintään melko vakava oireilu (katkaisukohta 52 pistettä).

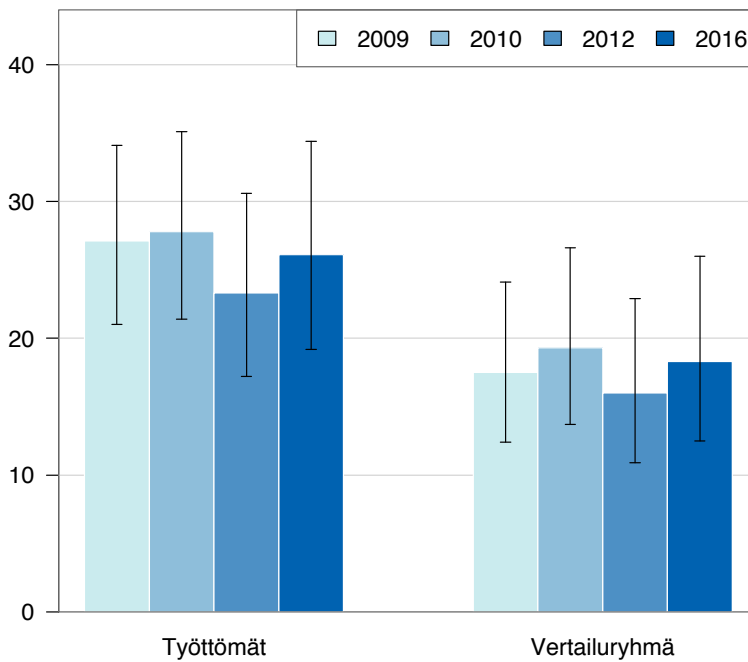
Molempien mittareiden valossa psyykinen kuormittuneisuus oli työttömien ryhmässä koko seurantajakson ajan yleisempää kuin vertailuryhmässä (kuviot 28 ja 29). Lievästä tai sitä vakavammasta oireilusta kärsi noin 30–40 % ja vähintään melko vakavasta oireilusta noin 15 % työttömien ryhmään kuuluneista, kun taas vertailuryhmässä vastaavat osuudet olivat noin 10 % ja alle 5 % vuosina 2009–2012. Vertailuryhmässä oireilu lisääntyi selvästi viimeisenä vuonna, eikä ryhmien välinen ero ei ollut silloin enää tilastollisesti merkitsevä.

Kuvio 28. Lievän tai sitä vakavamman psyykkisen kuormittuneisuuden (MHI-5 \leq 70) yleisyys (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 29. Vähintään melko vakavan psyykkisen kuormittuneisuuden (MHI-5 \leq 52) yleisyys (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

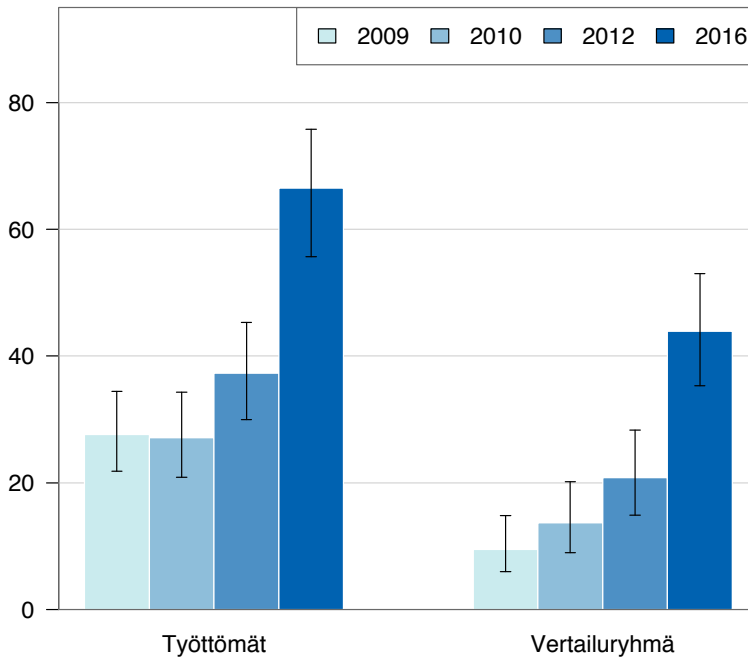
Kuvio 30. Psyykkisen ongelman vuoksi joskus asiantuntija-apua tai hoitoa saaneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Seurantajakson alussa työttömien ryhmästä 25–30 % ilmoitti saaneensa joskus asiantuntija-apua tai hoitoa psyykkisen ongelman vuoksi (kuvio 30). Vertailuryhmässä vastaava osuus oli alle viidennes. Ero oli kuitenkin tilastollisesti merkitsevä vain vuonna 2009, eikä kummassakaan ryhmässä tapahtunut merkitseviä muutoksia seurantajaksolla.

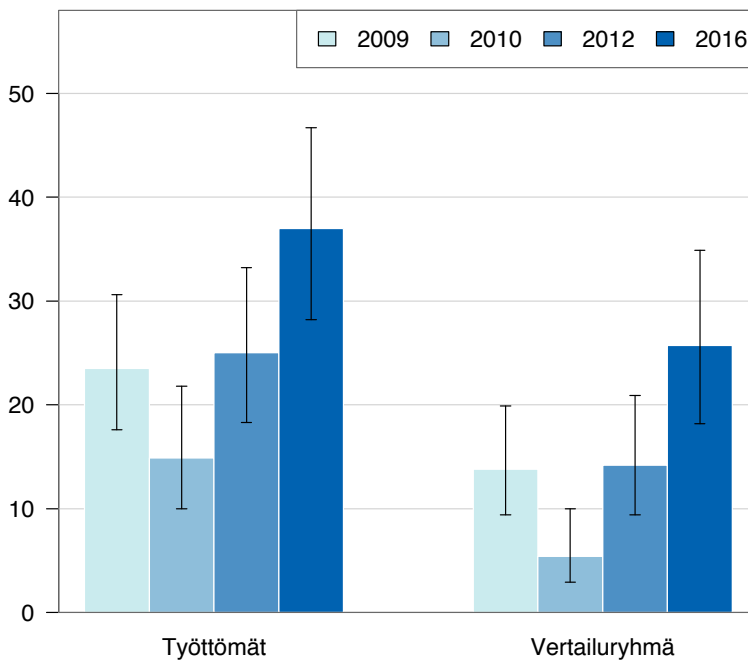
Toiminta- ja työkyky

Liikkumiskyvyn vaikeuksien on havaittu ennustavan mm. päivittäistoimien vaikeutumista, kaatumisia ja laitoshoitoon joutumista (Guralnik ym. 2000, Hämäläinen ym. 2006). Vuosina 2009–2012 liikkumiskykyä kartoitettiin haastattelussa useilla, väestötutkimuksissa yleisesti käytetyillä kysymyksillä (vrt. Sainio ym., 2013), joista vuoden 2016 lomakkeelle valittiin sadan metrin juoksemista koskeva kysymys. Vastaajia pyydettiin arvioimaan, pystyvätkö he yleensä suoriutumaan sadan metrin mittaisen matkan juoksemisesta (vastausvaihtoehdot: pystyn vaikeuksitta; pystyn, mutta vaikeuksia on jonkin verran; pystyn, mutta se on erittäin vaikeaa; en pysty lainkaan). Tässä raportissa tarkastellaan niiden osuutta, jotka ilmoittivat kokevansa vähintään jonkin verran vaikeuksia sadan metrin juoksemisessa.

Vaikeudet olivat kaikkina vuosina yleisempiä seurannan alussa työttömien ryhmään kuuluneilla, ja ne yleistyivät samalla tavalla molemmissa ryhmissä seurantajakson aikana (kuvio 31). Vuodesta 2012 vuoteen 2016 vaikeuksia kokeneiden osuus lisääntyi molemmissa ryhmissä huomattavasti. Koska liikkumisvaikeudet lisääntyvät iän karttuessa, muutos voi osittain liittyä myös tutkittavien keskimääräisen iän kasvuun, vaikka ikä onkin tilastollisessa mallissa vakioitu. Muutos seurantajakson viimeisten neljän vuoden aikana on kuitenkin niin suuri verrattuna vuosien 2009–2012 välillä havaittuun kasvuun, että ikä tuskin voi olla ainoa selittävä tekijä. Yksi osaselitys voi olla se, että haastattelun sijaan kysymys sisältyi nyt itsetäytettävään kyselyyn.

Kuvio 31. Sadan metrin juoksemisessa vaikeuksia kokeneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 32. Asioiden esittämisessä vieraille ihmisille vaikeuksia ilmoittaneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Sosiaalisella toimintakyvyllä viitataan tavallisesti henkilön suoriutumiseen yhteisössä: vuorovaikutukseen sosiaalisessa verkostossa, rooleista suoriutumiseen, sosiaaliseen aktiivisuuteen ja osallistumiseen sekä yhteisyyden ja osallisuuden kokemuksiin. Sosiaaliseen toimintakykyyn vaikuttavat sekä henkilön fyysinen, kognitiivinen ja psyykinen toimintakyky että ympäristön ominaisuudet. (Tiikkanen ja Pynnönen, 2018). Määritelmä ei ole kuitenkaan täysin vakiintunut, ja monia edellä mainittuja sosiaaliseen toimintakykyyn liitettyjä ilmiöitä voidaan tarkastella myös muiden yläkäsitteiden osoittimina. Tässä raportissa sosiaaliseen toimintakyvyn kannalta merkittäviä tuloksia esitetään myös työkykyä sekä sosiaalisia verkostoja, osallistumista ja elämänlaatua koskevilla jaksoilla.

Vuoden 2016 kyselylomakkeen toimintakykyosio sisälsi kaksi sosiaaliseen toimintakykyyn liittyvää kysymystä: ”Pystyttekö yleensä seuraaviin suorituksiin: Asioiden esittäminen vieraille ihmisille? Pankissa, virastossa tai vastaavassa paikassa asiointi?”. Vuosina 2009–2012 haastattelussa esitetty kysymys oli muodossa: ”Miten selviydytte nykyisin seuraavista toimista?”. Vastausvaihtoehdot olivat kaikkina vuosina samat (pystyn vaikeuksista; pystyn, mutta vaikeuksia on jonkin verran; pystyn, mutta se on erittäin vaikeaa; en pysty siihen lainkaan). Pankissa ym. paikoissa asiointisessa koetut ongelmat olivat siinä määrin harvinaisia, ettei niihin liittyviä eroja ja muutoksia ollut mahdollista luotettavasti analysoida.

Työttömien ryhmässä vaikeudet asioiden esittämisessä vieraille ihmisille olivat tavallisempia kuin vertailuryhmässä (kuvio 32). Vuosien väliset muutokset olivat molemmissa ryhmissä samantyyppiset: vuonna 2010 vaikeuksia kokeneiden osuus oli pienempi kuin muina vuosina, kun taas vuosina 2009 ja 2012 osuudet olivat samaa luokkaa, ja vuonna 2016 ongelmat olivat molemmissa ryhmissä yleistyneet verrattuna vuoteen 2012. Tutkittavien keski-ikä kasvu ei selitä tätä muutosta, koska kyseiset vaikeudet eivät lisääntyneet iän myötä; yksi mahdollinen selittäjä saattaa olla kysymysmuodon pieni muutos.

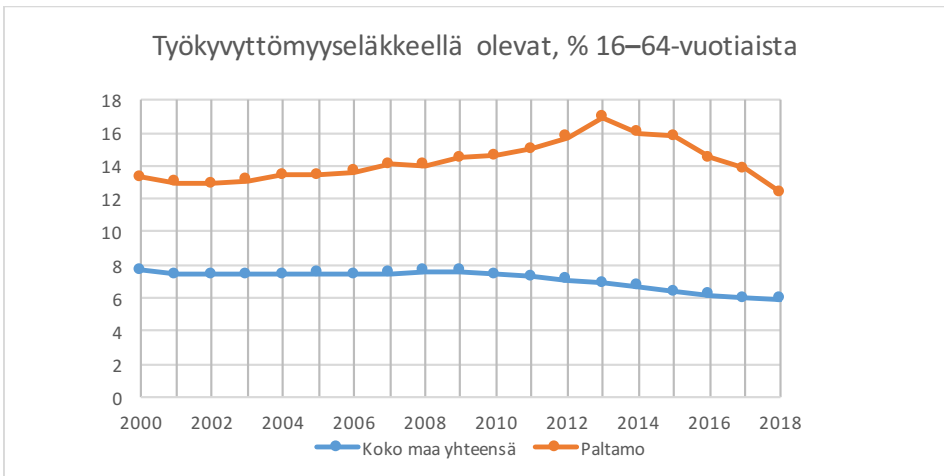
Digitalisaation lisääntyessä kyvystä sähköiseen asiointiin on tullut yhä tärkeämpi kansalaistaito. Internetin käyttöä sähköiseen asiointiin tiedusteltiin kaikkina vuosina kyselylomakkeessa. Vuosina 2009–2012 koskeneessa tarkastelussa havaittiin internetin käytön sähköiseen asiointiin lisääntyneen työttömien ryhmässä siinä määrin, että he olivat vuoteen 2012 mennessä saavuttaneet vertailuryhmän tason (Martelin 2013). Vastaavaa analyysiä ei teknisistä syistä pystytty toteuttamaan jaksolle 2009–2016, mutta vakioimattomien lukujen valossa sähköinen asiointi oli työttömien ryhmässä vuonna 2016 yhtä yleistä kuin vuonna 2012, joskin edelleen jonkin verran vähäisempää kuin vertailuryhmässä (taulukko 5). Ryhmien väliset erot olivat tässä karkeassa tarkastelussa hieman suuremmat kuin aiemmassa raportissa esitetyt, mikä johtunee lähinnä siitä, että viimeainnissa oli vakioitu ikä ja koulutustaso, kun taas nyt tarkasteltiin vakioimattomia lukuja.

Taulukko 5. Internetin käyttö sähköiseen asiointiin tutkimusryhmän mukaan vuosina 2009–2016, % (vakioimattomat luvut).

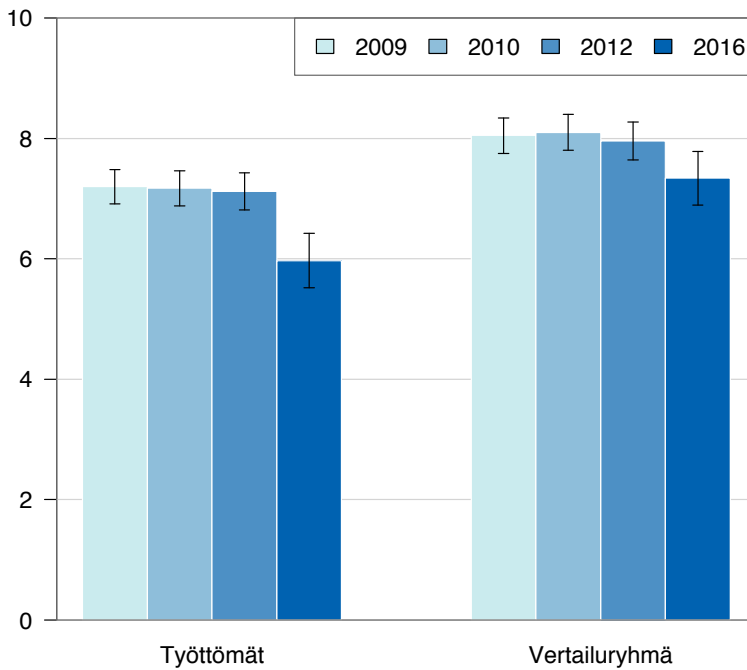
Ryhmä	Vuosi			
	2009	2010	2012	2016
”Työttömät”	59	64	77	76
Vertailuryhmä	83	86	84	90

Työkyky on yhteydessä henkilön omiin voimavaroihin ja kokemuksiin, työelämän vaatimuksiin ja ympäröivään yhteiskuntaan (esim. Ilmarinen ym. 2006). Työkyvyn rajoitusten yleisyyttä ja sen muutosta aluetasolla voidaan sosiaaliturvajärjestelmän näkökulmasta kuvata tarkastelemalla työkyvyttömyyseläkkeellä olevien osuutta (kuvio 33). Paltamossa työkyvyttömyyseläkettä saaneiden osuus 16–64-vuotiaista on koko 2000-luvun ajan ollut selvästi suurempi kuin koko maassa keskimäärin. Kun koko maassa työkyvyttömyyseläkettä saavien osuus pysyi lähes muuttumattomana 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen ajan ja kääntyi sitten laskuun, Paltamossa osuus kasvoi vuoteen 2013 asti, mikä heijastanee ainakin osittain työkyvyn vajeiden tehostunutta tunnistamista kokeilun yhteydessä toteutetun työterveyshuollon ansiosta. Myös Paltamossa työkyvyttömyyseläkkeellä olevien osuus kääntyi laskuun huippuvuoden 2013 jälkeen, mutta oli edelleen vuonna 2018 noin kaksinkertainen koko maan keskiarvoon nähden.

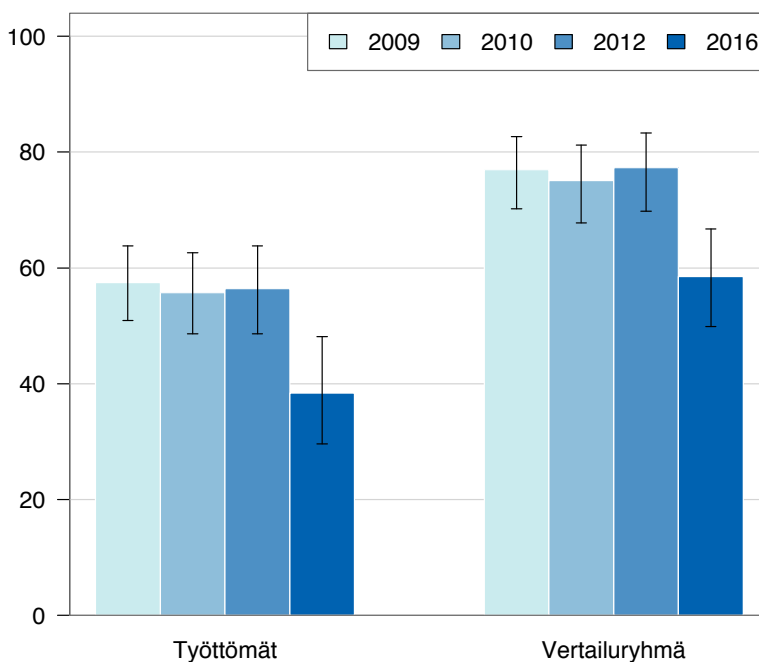
Vuosina 2009, 2010 ja 2012 tehdyissä haastatteluissa sekä vuoden 2016 kyselyssä tutkittavilta kysyttiin: ”Oletetaan, että työkykynne on parhaimmillaan saanut 10 pistettä. Minkä pistemäärän antaisitte nykyiselle työkyvyllenne?”. Vastaaja arvioi työkykyään asteikolla 0–10. Kuviossa 34 esitetään työkykypistemäärän keskiarvo ja kuviossa 35 työkyvyllään vähintään 8 pistettä antaneiden osuus, jonka voidaan katsoa kuvastavan hyväksi koetun työkyvyn yleisyyttä. Ryhmien välillä oli selkeä ero kaikkina tutkimusvuosina: työttömien ryhmään kuuluneet arvioivat työkykynsä keskimäärin huonommaksi kuin vertailuryhmään kuuluneet. Vuosina 2009–2012 kummassakaan ryhmässä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia itsearvioidussa työkyvyssä, mutta vuonna 2016 tilanne oli aiempaan verrattuna huonompi sekä työttömien ryhmässä että vertailuryhmässä. Vastaajien keski-ikä nousu voi selittää osan itsearvioidun työkyvyn heikkeneemisestä, mutta muutos oli siinä määrin suuri, että tämä tuskin on ainoa tekijä.

Kuvio 33. Työkyvyttömyyseläkettä saavien osuus 16–64-vuotiaista (%) Paltamossa ja koko maassa vuosina 2000–2018 (lähde: Sotkanet).

Kuvio 34. Työkyypistemäärän keskiarvo (asteikko 0–10) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 35. Työkykynsä hyväksi (vähintään 8 pistettä) arvioineiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Palvelujen käyttö

Yksi suomalaisen hyvinvointipolitiikan sekä sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen keskeisiä tavoitteita on palvelujen yhdenvertainen ja tarpeiden mukainen saatavuus ja käyttö. Terveyspalveluiden käyttöä ja saatavuutta koskeneissa tutkimuksissa on kuitenkin havaittu eriarvoisuutta sekä alueiden että sosioekonomisten ryhmien välillä. Esimerkiksi Shemeikan ym. (2014) tutkimuksen mukaan terveyskeskuslääkärin vastaanottokäyntien tarve, toteutuneet käynnit ja tyydyttämätön tarve olivat yleisimpiä alimmassa koulutusryhmässä ja toimeentulovaikeuksia kokeneilla, ja pääasiallisen toiminnan mukaan tarkasteltuna tyydyttämätön palvelun tarve oli yleisintä työttömillä. Manderbacka ym. (2017) ovat todenneet suurituloisten käyttävän avohoidon palveluja enemmän kuin pienituloisten, kun palvelujen tarve otetaan huomioon; erikoissairaanhoidon palvelut sen sijaan jakautuvat tuloryhmittäin samansuuntaisesti kuin sairastavuus. Paltamon Työtä Kaikille -kokeilu vaikutti myös terveyspalveluiden saatavuuteen, sillä työllistetyille tarjottiin työterveyshuolto, ja heitä kutsuttiin työhöntulotarkastuksiin sekä työkyvyn kartoituksiin (esim. Nenonen & Kajanoja 2012). Kokeilun voitiin odottaa vaikuttavan mahdollisesti myös muiden palveluiden – kuten esimerkiksi toimeentulotuen - tarpeeseen ja käyttöön. (Kaikkonen ja Martelin 2013)

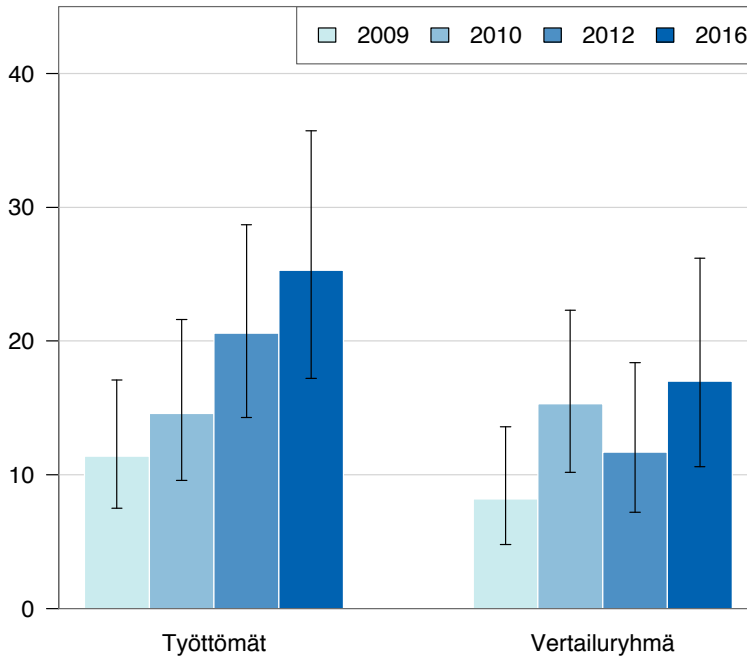
Vuosia 2009, 2010 ja 2012 koskeneissa arviointitutkimuksen tiedonkeruissa palveluiden käyttöä ja tyydyttämätöntä palveluiden tarvetta kartoitettiin laajasti hyvin-

vointikyselyyn sisältyneillä kysymyssarjoilla, jotka kattoivat sosiaali- ja terveyspalveluiden lisäksi myös monet perhe-, kulttuuri- ja liikuntapalvelut (Kaikkonen ja Martelin 2013). Tiedot kerättiin kysymällä ”Oletteko viimeisen 12 kk aikana saanut riittävästi seuraavia sosiaali- ja terveyspalveluja”, johon pyydettiin vastaamaan valitsemalla jokin seuraavista vaihtoehdoista: 1) ei ole tarvittu 2) olisi tarvittu mutta palvelua ei saatu, 3) on käytetty, palvelu ei ollut riittävä ja 4) on käytetty, palvelu oli riittävä. Vuoden 2016 lomakkeella kysymyssarja oli huomattavasti suppeampi, eikä kaikkia mukaan valittuja palvelukysymyksiä pystytty (pienen tapausmäärien vuoksi) analysoidaan. Viimemainitusta syystä tämän tarkastelun ulkopuolelle jäävät mielenterveyspalvelut, kunnan vammaispalvelut, päihdepalvelut, kunnan sosiaalityöntekijän vastaanotto, lastensuojelu, toimeentulotuki, omaishoidontuki, talous- ja velkaneuvonta sekä kuntouttava tai kunnan järjestämä työtoiminta. Tässä luvussa tarkastellaan seuraavia palveluita: terveyskeskuslääkärin vastaanotto, sairaanhoitajan vastaanotto terveyskeskuksessa, kunnallinen hammashoito, fysioterapia ja työterveyshuolto. Kunkin palvelun osalta tarkastellaan sekä palvelua käyttäneiden osuutta että – aineiston koon salliessa – myös tyydyttymättömän palvelutarpeen yleisyyttä. Jälkimmäinen osoitin kuvaa palvelua omasta mielestään riittämättömästi tai ei lainkaan saaneiden osuutta palvelua tarvinneista.

Lisäksi esitetään tulokset sairaalahoitoon jonottamisesta, jota selvitettiin vuosina 2009, 2010 ja 2012 haastattelussa ja vuonna 2016 kyselyssä kysymällä ”Oletteko tällä hetkellä jonottamassa sairaalahoitoon eli tutkimuksiin, leikkaukseen tai johonkin muuhun toimenpiteeseen?” (kyllä, ei). Toimeentuloa koskevassa kappaleessa on edellä kuvattu toimeentulotuen saajien osuuden kehitystä Paltamossa, ja myös kokeilun talousvaikutuksia koskevassa luvussa 5 palataan toimeentulotukeen lähinnä kustannusnäkökulmasta.

Sairaalahoitoon jonottaminen

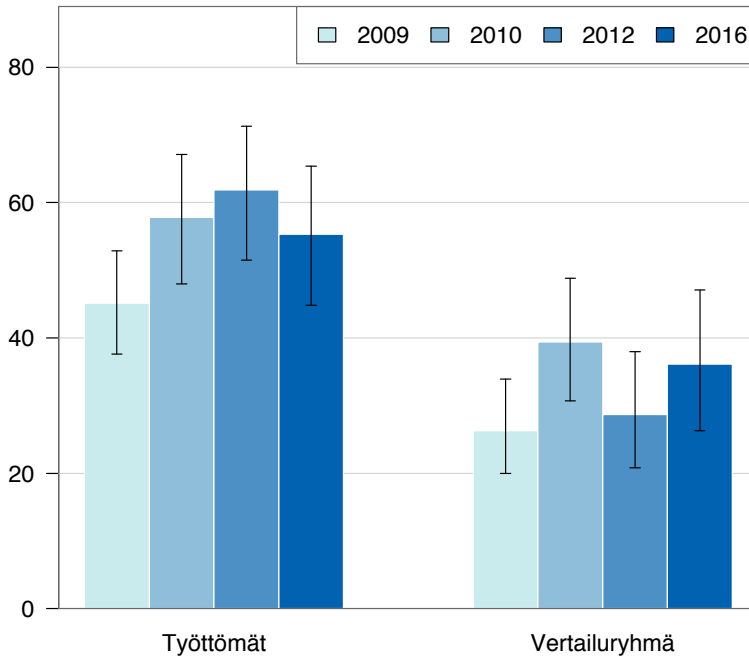
Sairaalahoitoon (tutkimuksiin, leikkaukseen tai johonkin muuhun toimenpiteeseen) jonottavien osuus kasvoi seurantajaksolla molemmissa ryhmissä, työttömien ryhmässä tasaisemmin kuin vertailuryhmässä (Kuvio 36). Osuus oli työttömien ryhmässä suurempi kuin vertailuryhmässä vuosina 2012 ja 2016, joskaan ryhmien välinen ero ei ollut yhtenäkkään vuotena tilastollisesti merkitsevä. Vuonna 2016 työttömien ryhmään kuuluneista noin neljännes jonotti sairaalahoitoon, vertailuryhmän jäsenistä joka kuudes.

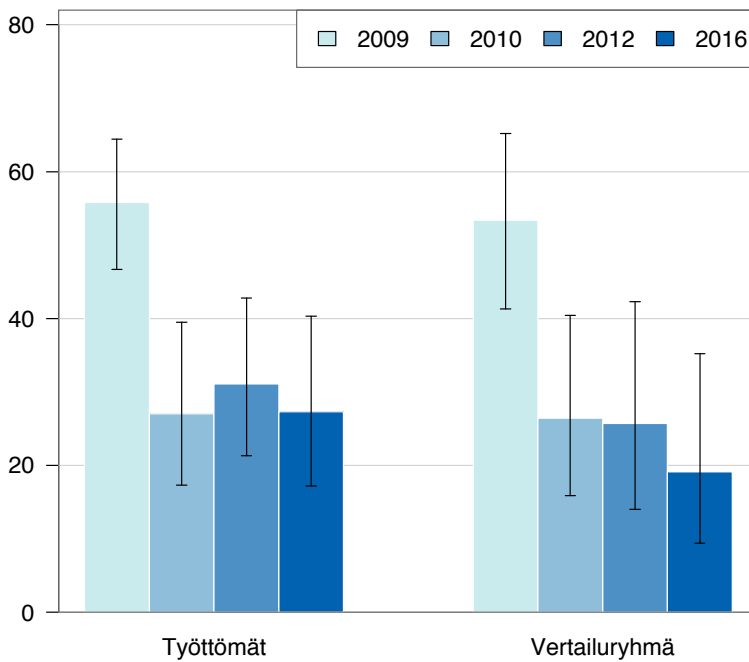
Kuvio 36. Sairaalahoitoon jonottaneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009 – 2016.

Terveyskeskuksen lääkärin ja sairaanhoitajan palvelut

Viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana terveyskeskuslääkärin palveluita käyttäneiden osuus oli koko seurantajakson ajan suurempi työttömien ryhmässä kuin vertailuryhmässä (kuvio 37). Molemmista ryhmistä osuus kasvoi merkitsevästi vuodesta 2009 vuoteen 2010, mutta sen jälkeen muutokset ovat olleet vähäisiä. Työttömien ryhmässä keskimäärin noin 50–60 prosenttia oli eri vuosina käyttänyt terveyskeskuslääkärin palveluita, vertailuryhmässä 30–40 prosenttia. Molemmista ryhmistä terveyskeskuslääkärin palveluita tarvinneista yli puolet koki palvelut riittämättömiksi vuonna 2009, mutta seuraavina vuosina osuus on ollut selvästi pienempi, noin 20–30 prosenttia (kuvio 38). Ryhmien välillä ei ollut merkitsevää eroa yhtenäkkään vuonna.

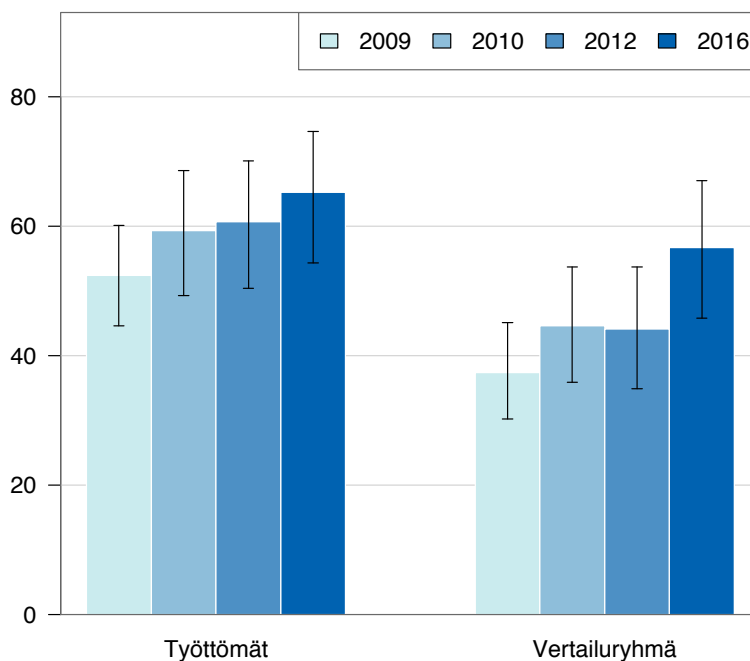

Kuvio 37. Terveyskeskuslääkärin palveluja käyttäneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 38. Tyydyttymätöntä terveyskeskuslääkärin palveluiden tarvetta raportoineiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

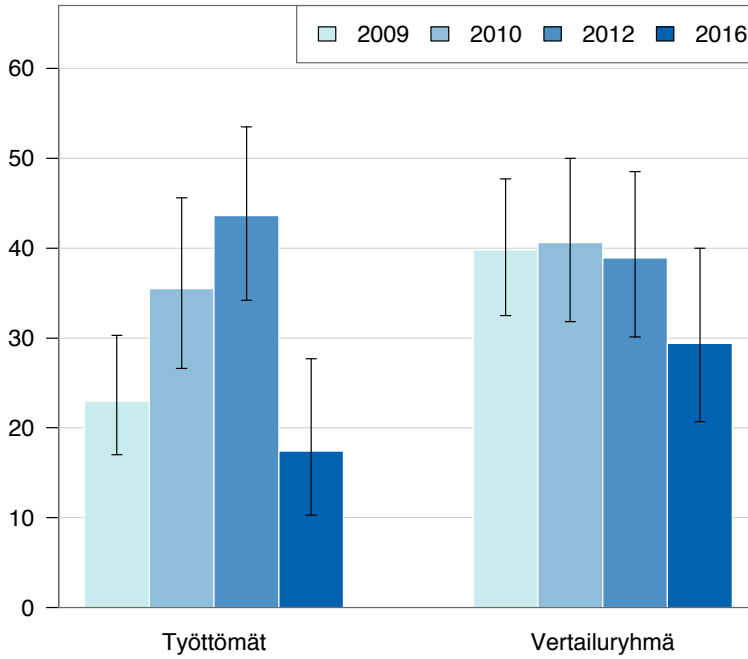
Seurantajaksolla terveyskeskuksen sairaanhoitajan vastaanotolla käyneiden osuus kasvoi molemmissa ryhmissä (kuvio 39). Tämän palvelun käyttö oli yleisempää työttömien ryhmässä kuin vertailuryhmässä kaikkina vuosina, joskaan vuonna 2016 ero ei ollut enää tilastollisesti merkitsevä.

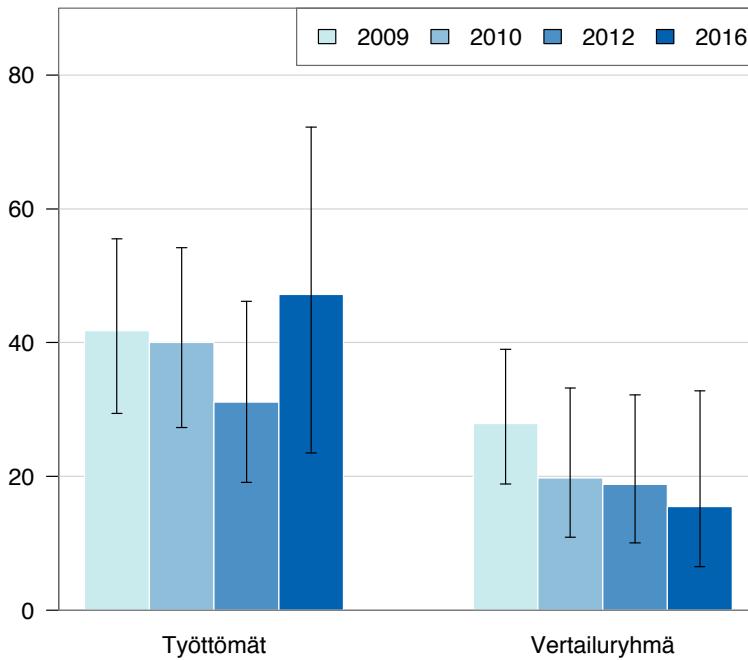
Kuvio 39. Terveyskeskuksen sairaanhoitajan palveluita käyttäneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Työterveyshuolto

Paltamon työllistämiskokeilu tarjosi kattavat työterveyshuollon palvelut työllistetyille. Tämä näkyy selvästi palvelun käytön kasvamisena seurannan alussa työttömänä olleiden ryhmässä (kuvio 40). Vuonna 2009 vain runsaat 20 prosenttia tähän ryhmään kuuluneista ja lähes kaksinkertainen osuus vertailuryhmään kuuluneista ilmoitti käyttäneensä työterveyshuollon palveluita, kun taas vuosina 2010–2012 osuus oli molemmissa ryhmissä 40 prosentin luokkaa. Kaksi vuotta kokeilun päättymisen jälkeen työterveyshuollon palveluita käyttäneiden osuus pieneni etenkin työttömien ryhmässä, mikä heijastanee lähinnä työmarkkina-aseman muutosta eli työttömien ja eläkkeelle siirtyneiden osuuden kasvua. Työttömien ryhmään kuuluneet raportoivat yleisemmin tyydyttämätöntä työterveyspalveluiden tarvetta kuin vertailuryhmän jäsenet (kuvio 41). Seurantajaksolla ei tapahtunut merkitseviä muutoksia kummassakaan ryhmässä.

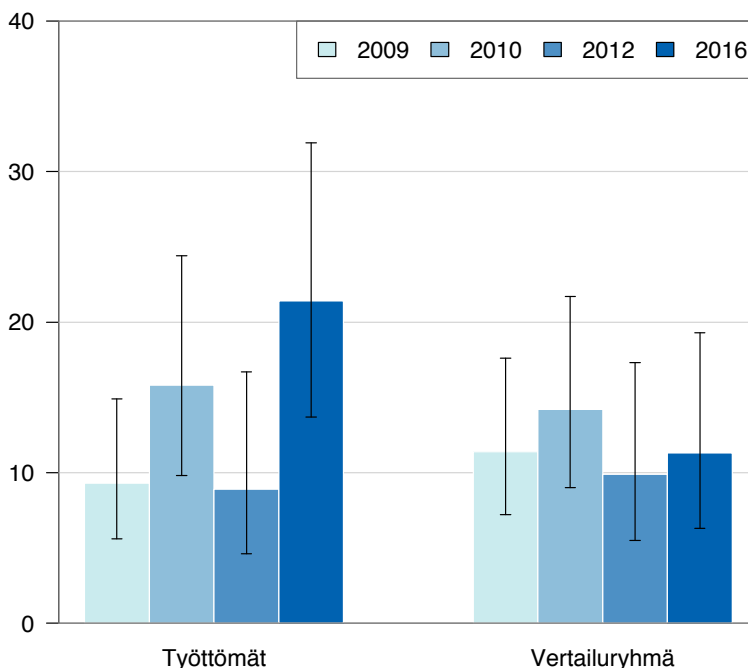
Kuvio 40. Työterveyshuollon palveluja käyttäneiden osuus (%) tutkimusryhmittäin vuosina 2009–2016.

Kuvio 41. Tyydyttämätöntä työterveyshuollon palvelujen tarvetta raportoineiden osuus (%) tutkimusryhmittäin vuosina 2009–2016.

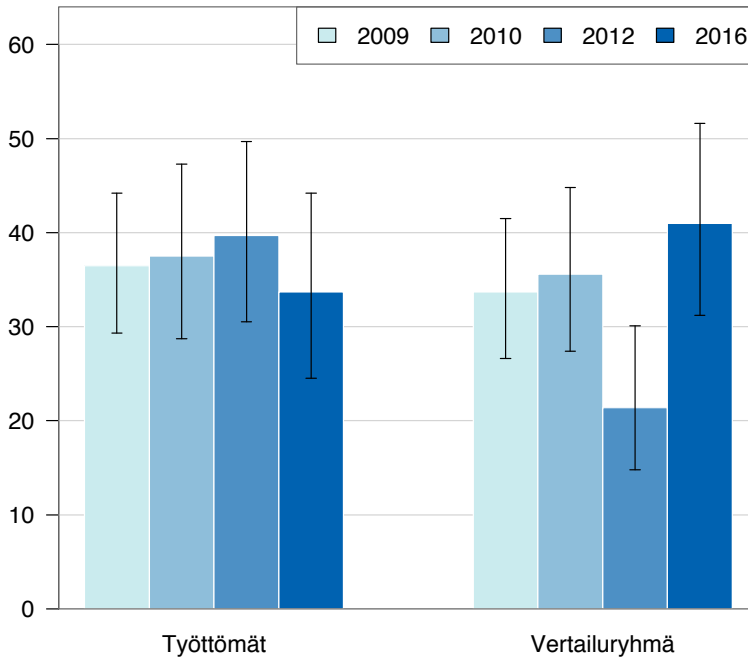
Fysioterapia ja kunnallinen hammashoito

Fysioteriapalveluita oli 12 viime kuukauden aikana käyttänyt keskimäärin runsas kymmenesosa, eikä ryhmien välillä ollut merkitseviä eroja (kuvio 42). Palveluja käyttäneiden osuus kasvoi työttömien ryhmässä vuodesta 2012 vuoteen 2016, kun taas vertailuryhmässä tällaista muutosta ei havaittu. Tilastollinen näyttö muutosten erilaisuudesta näissä kahdessa ryhmässä jäi kuitenkin heikoksi.

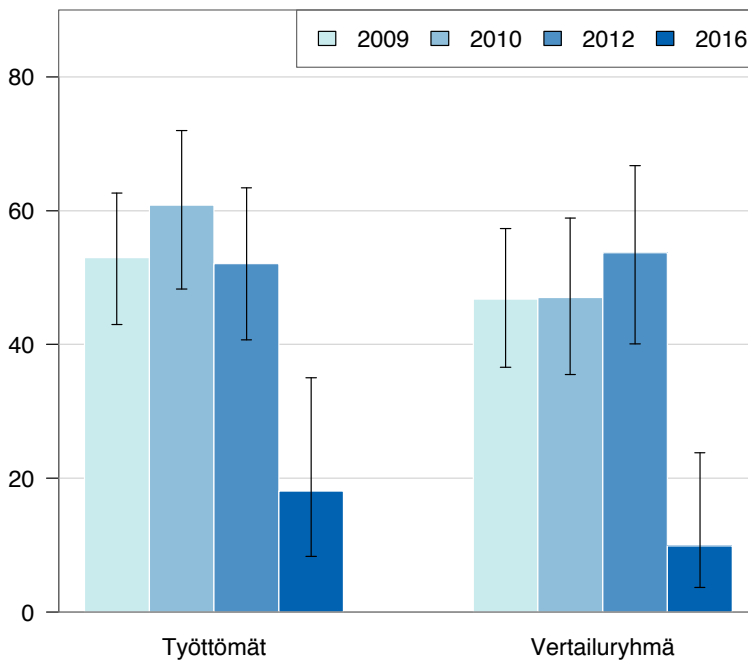

Kuvio 42. Fysioteriapalveluita käyttäneiden osuus (%) tutkimusryhmittäin vuosina 2009–2016.

Kunnallista hammashoitoa 12 viime kuukauden aikana oli molemmista ryhmistä käyttänyt noin 30–40 % (kuvio 43). Ainoan poikkeuksen muodosti vuosi 2012, jolloin vertailuryhmässä osuus oli pienempi (noin 20 %) kuin muina vuosina. Tyydyttymätöntä kunnallisen hammashoidon tarvetta oli kummassakin ryhmässä vuosina 2009–2012 noin puolella (kuvio 44). Sen sijaan vuonna 2016 tilanne oli molemmissa ryhmissä selvästi parempi: vain noin 10–20 % vastaajista ilmoitti, ettei ollut saanut tarpeisiinsa nähden riittävästi kunnallista hammashoitoa.

Kuvio 43. Kunnallista hammashoitoa käyttäneiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

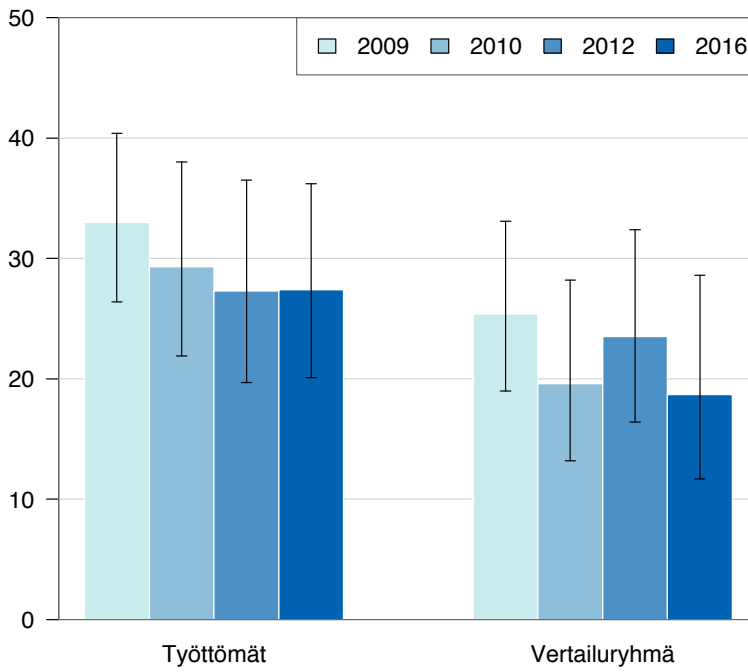
Kuvio 44. Tyydyttymätöntä kunnallisen hammashoidon tarvetta raportoineiden osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Sosiaaliset verkostot, osallistuminen ja luottamus

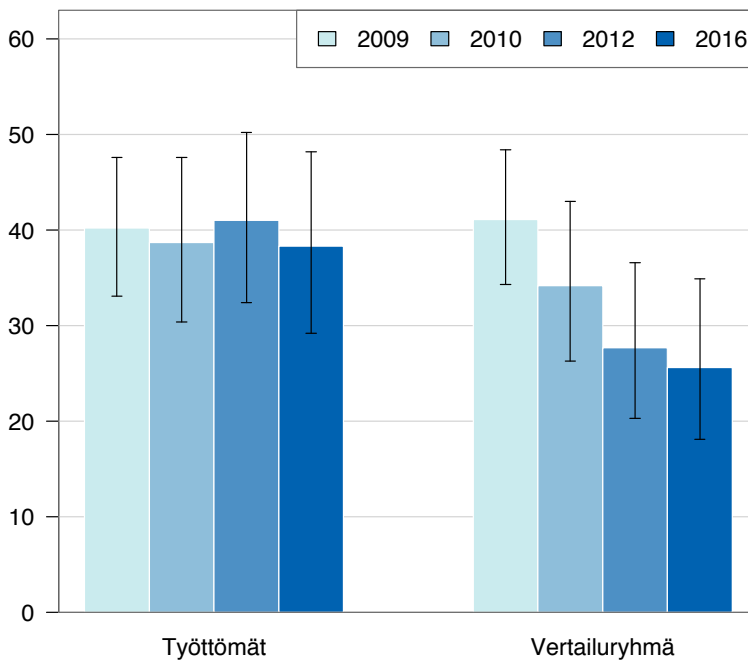
Henkilön sosiaalisten verkostojen laajuus ja toimivuus sekä hänen osallistumisensa erilaisiin, etenkin yhdessä muiden ihmisten kanssa tehtäviin toimiin voidaan lukea osaksi sosiaalista toimintakykyä (vrt. toimintakykyä koskeva osuus tässä luvussa), mutta toisaalta niitä voidaan tarkastella myös sosiaalisen pääoman viitekehyksen alla. Sosiaalisella pääomalla on useita, eri näkökulmista lähteviä määritelmiä. Yksi tapa on nähdä sosiaalinen pääoma ”sosiaalisten verkostojen kautta syntyväksi resurssiksi, joka voi tuottaa hyötyä, esimerkiksi hyvää terveyttä” (Nieminen 2015, s. 7). Sosiaalisten verkostojen ja osallistumisen ohella luottamusta pidetään usein keskeisenä sosiaalisen pääoman osana. Komun ja Hellstenin (2010) mukaan yhteiskunnallinen luottamus voidaan määritellä ”kansalaisten uskoksi siihen, että toiset henkilöt tai instituutiot eivät tietoisesti tai tahallisesti aiheuta harmia tai vahingoita heitä, jos voivat välttää sen ja ottavat parhaimmillaan huomioon heidän intressinsä, mikäli mahdollista” (emt. s. 5). Luottamus sisältää sekä muihin ihmisiin että erilaisiin instituutioihin (esimerkiksi oikeuslaitokseen) kohdistuvan luottamuksen.

Työtä Kaikille -kokeilun arviointitutkimuksessa henkilöiden sosiaalisia verkostoja, osallistumista ja luottamusta tarkasteltiin kyselyn avulla. Sosiaalisia verkostoja selvitettiin seurantatutkimuksen kaikkina tiedonkeruuvuosina kolmella kysymyksellä. Ensin kysyttiin ”Kuinka usein tapaatte ystäviä tai sukulaisia, jotka eivät asu kanssanne samassa taloudessa?”. Vastausvaihtoehdot olivat: 1) lähes päivittäin, 2) kerran tai kahdesti viikossa, 3) kerran tai kahdesti kuukaudessa, 4) harvemmin kuin kerran kuukaudessa ja 5) en koskaan. Osallistumista, harrastuksia ja toimeliaisuutta koskevassa kysymyssarjassa ”Miten usein keskimäärin teette seuraavia asioita?” tiedusteltiin erikseen sukulaisten, ystävien tai naapurin luona vierailua sekä toisaalta ystävien, sukulaisten tai naapurien tapaamista omassa kodissa, ja vastausvaihtoehdot olivat: 1) joka päivä, 2) kerran tai pari viikossa, 3) kerran tai pari kuukaudessa, 4) kerran tai muutamana kerran vuodessa ja 5) harvemmin tai ei koskaan.

Noin 30 % työttömien ryhmään kuuluvista tapasi lähes päivittäin oman kotitalouden ulkopuolella asuvia ystäviä ja sukulaisia, vertailuryhmän jäsenistä hieman pienempi osuus (kuvio 45). Vuosien välillä ei ollut tässä merkitseviä muutoksia. Kaikkina tutkimusvuosina sukulaisten, ystävien tai naapureiden luona vieraili vähintään kerran viikossa lähes 40 prosenttia työttömien ryhmään kuuluvista, kun taas vertailuryhmässä vastaava osuus pieneni seurantajaksolla merkitsevästi (kuvio 46). Ystäviä, sukulaisia ja naapureita tapasi omassa kodissaan vähintään kerran viikossa noin 20-30 % kummassakin ryhmässä – hieman, joskaan ei merkitsevästi suurempi osuus työttömien ryhmässä kuin vertailuryhmässä – eikä osuudessa tapahtunut muutoksia seurantajaksolla.

Kuvio 45. Oman kotitalouden ulkopuolella asuvia ystäviä ym. lähes päivittäin tapaavien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 46. Sukulaisten ym. luona vähintään kerran viikossa vierailevien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Yksinäisyyden kokemusta selvitettiin kaikkina tutkimusvuosina kysymyksellä ”Tunneteko itsenne yksinäiseksi?”. Vastausvaihtoehdot olivat: 1) en koskaan, 2) hyvin harvoin, 3) joskus, 4) melko usein, 5) jatkuvasti. Vaikka työttömien ryhmään kuuluneet tapasivat keskimäärin useammin ystäviä, tuttavuuksia ja sukulaisia, aiemman raportin valossa melko usein tai jatkuvasti yksinäisyyttä kokevien osuus oli etenkin vuonna 2009 tässä ryhmässä selvästi suurempi kuin vertailuryhmässä; osuus kuitenkin pieneni heillä merkittävästi vuosien 2009 ja 2012 välillä (Martelin 2013). Teknisistä syistä ei tilastollista ero- ja muutosanalyysiä pystytty tekemään koko seurantajaksoille, mutta vakioimattomat luvut viittaavat siihen, että yksinäisyyden kokemus olisi hiukan yleistynyt molemmissa ryhmissä vuodesta 2012 vuoteen 2016 (taulukko 6).

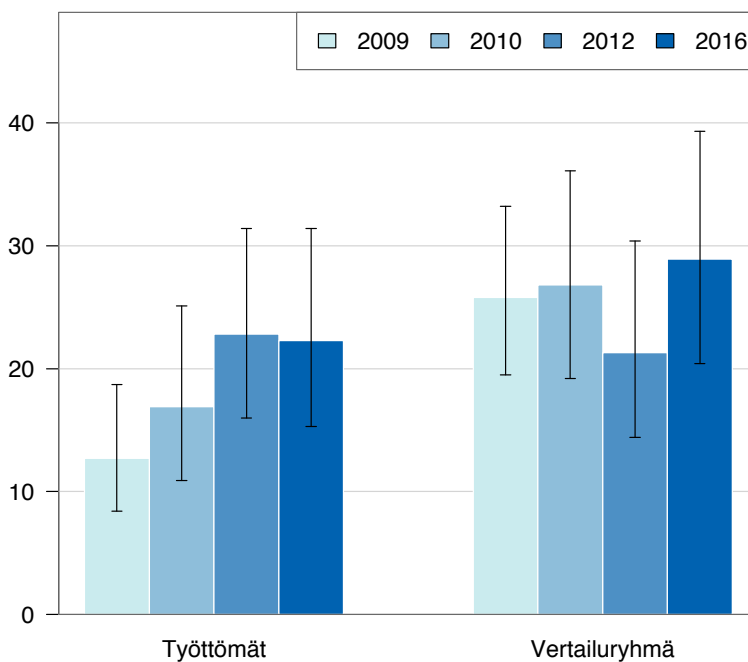
Taulukko 6. Yksinäisyyttä melko usein tai jatkuvasti kokeneiden osuus (%) tutkimusryhmän mukaan vuosina 2009–2016, % (vakioimattomat luvut).

Ryhmä	Vuosi			
	2009	2010	2012	2016
”Työttömät”	18	13	11	15
Vertailuryhmä	4	6	3	9

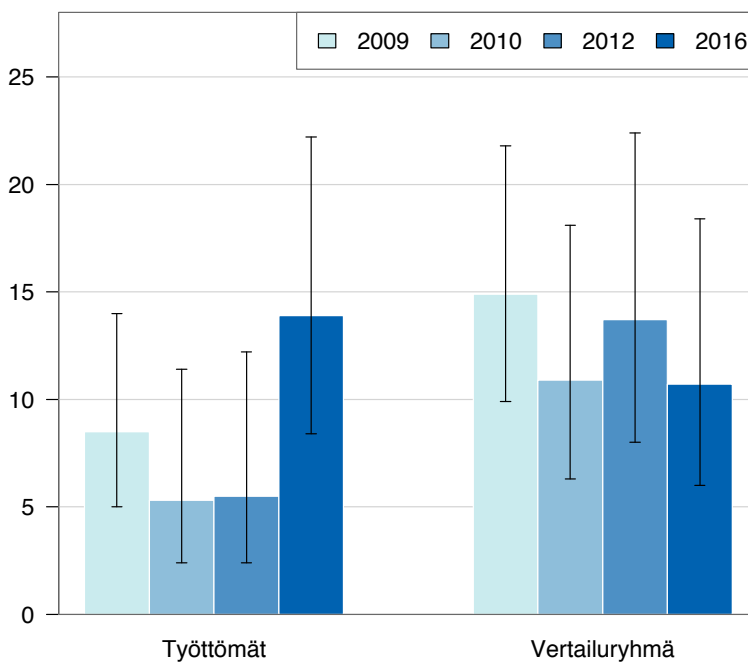
Erilaisiin harrastuksiin ja toimintoihin osallistumista selvitettiin kyselyssä kysymyssarjalla, johon sisältyivät myös edellä raportoidut kysymykset sukulaisten ja ystävien tapaamisesta (”Miten usein keskimäärin teette seuraavia asioita?”). Vähintään kerran kuussa kerho- tai yhdistystoimintaan (yhteiskunnalliset luottamustoimet mukaan lukien) osallistuvien osuus oli työttömien ryhmässä vuonna 2009 pienempi kuin vertailuryhmässä, mutta vuoteen 2012 mennessä osuus kasvoi runsaaseen 20 prosenttiin ja oli edelleen vuonna 2016 suunnilleen samalla tasolla (kuvio 47). Vertailuryhmässä vastaava osuus pysytteli koko seurantajakson ajan 25 prosentin tuntumassa. Tilastollisen testin mukaan seurantajaksoilla tapahtuneen muutoksen ero näiden kahden ryhmän välillä oli lähellä merkittävää ($p=0,052$).

Vähintään kerran kuukaudessa teatterissa, elokuvissa tms. tilaisuuksissa käyneiden osuus oli vuosina 2009–2012 pienempi työttömien ryhmässä (keskimäärin runsaat 5 %) kuin vertailuryhmässä (10–15 %), mutta vuonna 2016 osuus oli ensin mainitussa ryhmässä kasvanut lähes 10 prosenttiyksikköä vuoteen 2012 verrattuna (kuvio 48). Muutoksen ero ryhmien välillä ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkittävä ($p=0,15$).

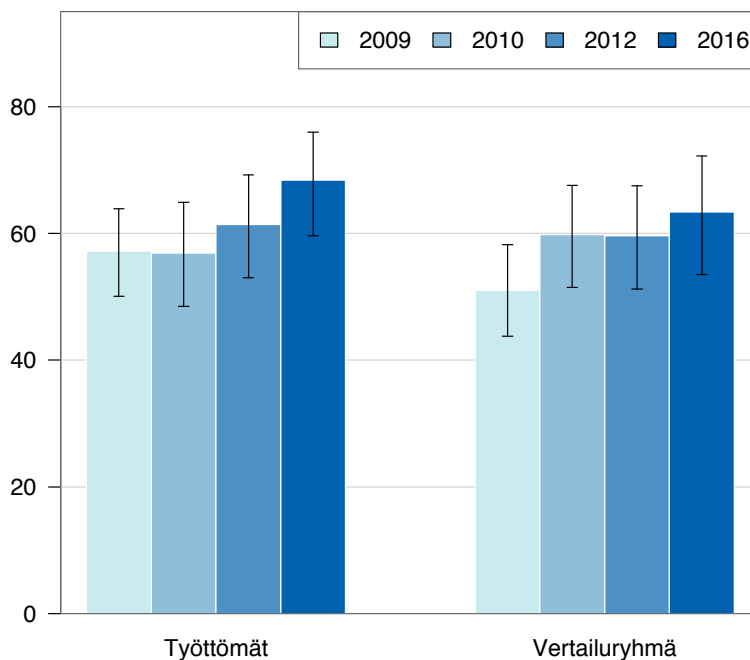
Internetin käyttötapoja selvitettiin erillisellä kysymyksellä, jonka tuottamia tuloksia on tässä raportissa edellä raportoitu pääasiallista toimintaa (internetin käyttö opiskeluun) ja sosiaalista toimintakykyä (internetin käyttö sähköiseen asiointiin) koskevilla jaksoilla. Internetiä pelaamiseen ja muuhun viihteeseen (kuten verkkolehtiin lukemiseen, musiikin kuunteluun ym.) käyttävien osuus oli molemmissa ryhmissä keskimäärin 60 prosentin luokkaa, ja se kasvoi merkittävästi seurantajakson aikana (kuvio 49).

Kuvio 47. Vähintään kerran kuussa kerho-, yhdistys- ym. toimintaan osallistuvien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

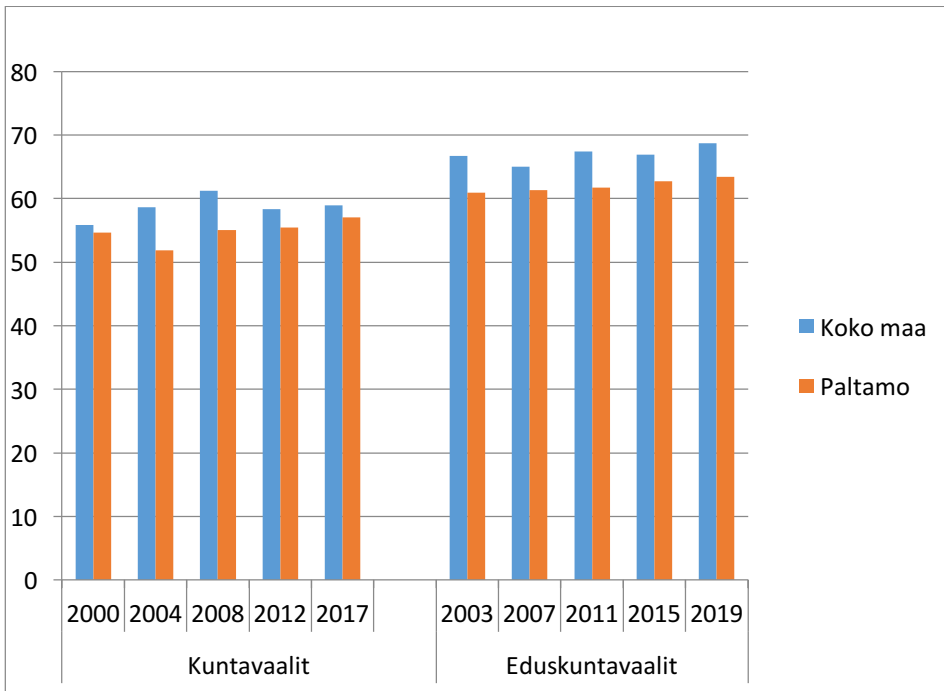

Kuvio 48. Vähintään kerran kuussa teatterissa, elokuvissa ym. käyvien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 49. Internetiä pelaamiseen tai muuhun viihteeseen käyttävien osuus (%) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

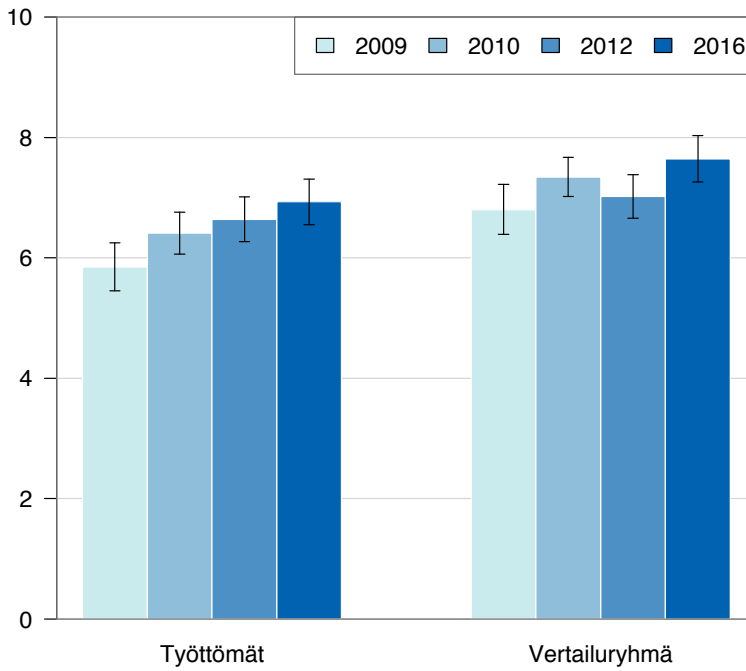
Äänestysaktiivisuus kuvaa osaltaan – joskaan ei kattavasti eikä yksiselitteisesti – kansalaisten poliittista aktiivisuutta ja luottamusta siihen, että voi vaikuttaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Kuvion 50 valossa Paltamon asukkaiden äänestysaktiivisuus on Työtä Kaikille -kokeilun aikana pysynyt sekä kunta- että eduskuntavaaleissa suunnilleen ennallaan. Molemmissa vaaleissa Paltamon äänestysaktiivisuus on kaikkina vuosina ollut koko maan tasoa alhaisempi. Koko maan ja Paltamon ero kuntavaalien äänestysaktiivisuudessa oli kuitenkin jonkin verran pienempi vuosina 2012 ja 2017 kuin vuosien 2004 ja 2008 kuntavaaleissa (vrt. myös luottamusta koskevat tulokset).

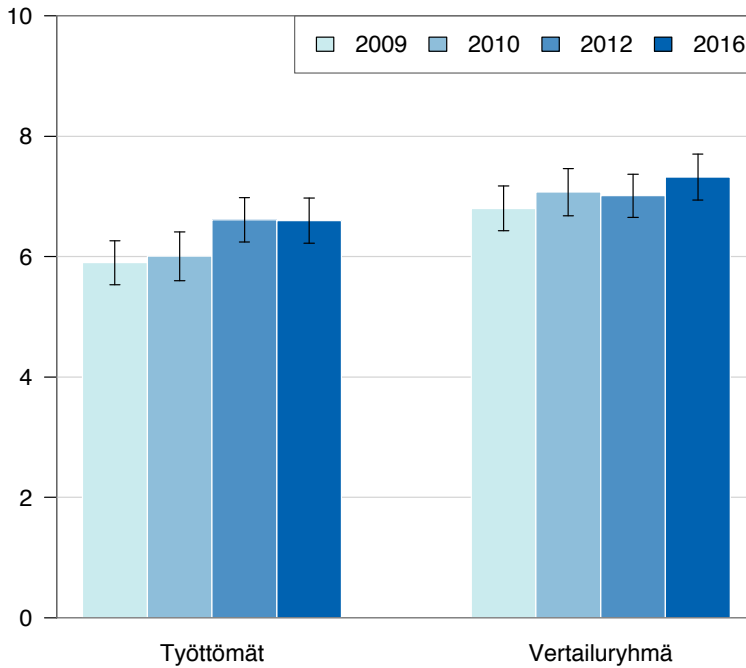
Kuvio 50. Äänestysprosentti kunta- ja eduskuntavaaleissa Paltamossa ja koko maassa 2000-luvulla. (Lähde: Tilastokeskus)

Instituutioihin kohdistuvaa luottamusta selvitettiin kaikkina vuosina kyselyssä kysymyksellä ”Kuinka paljon luotatte seuraaviin yhteiskunnallisiin toimijoihin?”. Vastaaajaa kehoitettiin ilmaisemaan mielipiteensä asteikolla 0–10 (0 = en luota ollenkaan, 10 = luotan täysin). Seurantavuosina 2009–2012 lista sisälsi kahdeksan toimijaa, joista vuoden 2016 kyselyyn valittiin seuraavat neljä: oman kunnan viranomaiset, oman kunnan päätöksenteko, paikalliset tiedotusvälineet ja valtakunnalliset tiedotusvälineet. Vastaukset analysoitiin vertaamalla keskimääräisiä pistemääriä eri ryhmissä ja tutkimusvuosina.

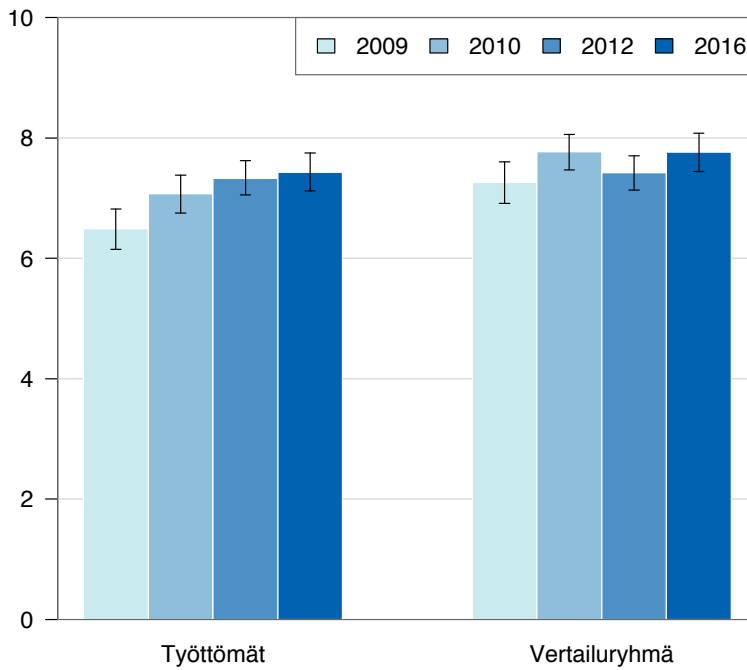
Keskimääräiset luottamuspistemäärät vaihtelivat välillä 6–8, ja useimmiten keskiarvot jäivät työttömien ryhmässä pienemmiksi kuin vertailuryhmässä (kuviot 51–54). Luottamus oman kunnan viranomaisiin tai päättäjiin oli merkitsevästi vähäisempi työttömien ryhmässä kuin vertailuryhmässä lukuun ottamatta vuotta 2012. Molemmilla ryhmässä luottamus lisääntyi seurantajakson aikana, ja vuonna 2016 tilanne oli joko sama tai hieman parempi kuin vuonna 2012. Luottamus paikallisiin tai valtakunnallisiin tiedotusvälineisiin oli vuosina 2009 ja 2010 merkitsevästi vähäisempää työttömien ryhmässä. Myöhempinä vuosina erot eivät olleet enää merkitseviä. Kokonaisuudessaan keskimääräinen luottamus tiedotusvälineisiin vahvistui seurantajaksolla molemmissa ryhmissä.

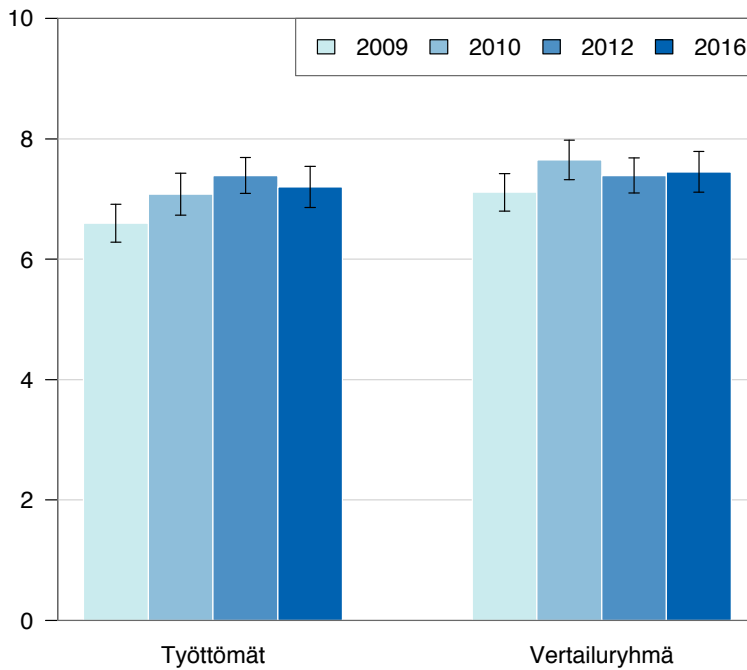
Kuvio 51. Luottamus oman kunnan viranomaisiin (keskiarvo, asteikko 0–10) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 52. Luottamus oman kunnan päätöksentekoon (keskiarvo, asteikko 0–10) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 53. Luottamus paikallisiin tiedotusvälineisiin (keskiarvo, asteikko 0–10) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

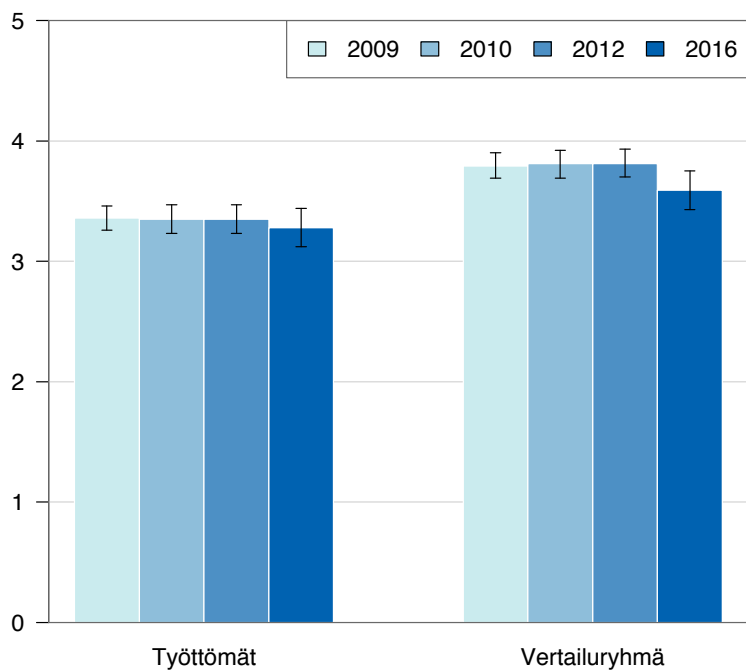

Kuvio 54. Luottamus valtakunnallisiin tiedotusvälineisiin (keskiarvo, asteikko 0–10) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

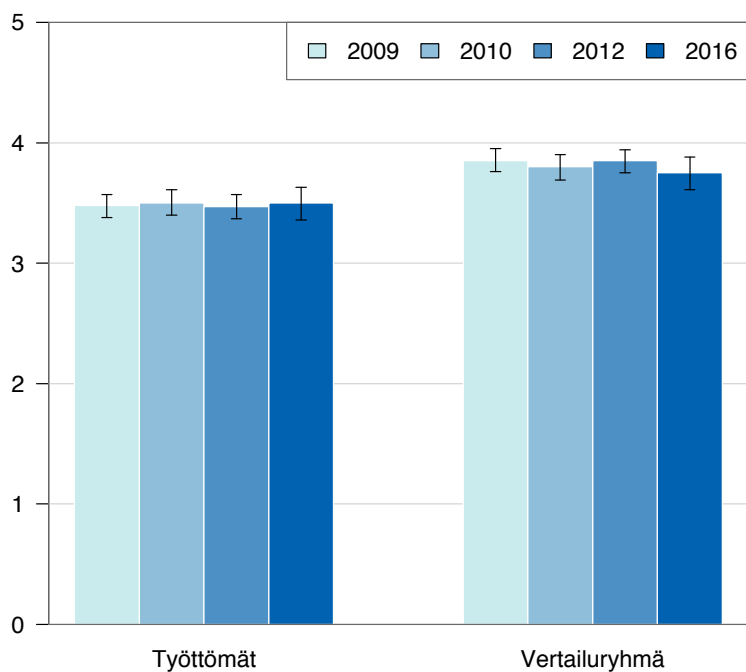
Elämänlaatu

Elämänlaatu ymmärretään yleisesti laaja-alaisena ja moniulotteisena käsitteenä, joka kattaa useita tekijöitä: aineellisen hyvinvoinnin, läheissuhteet, terveyden ja toimintakyvyn, psyykkisen, emotionaalisen ja kognitiivisen hyvinvoinnin sekä käsityksen itsestä (Aalto ym., 2016; Uutela & Aro, 1993). Paltamo-työllistämiskokeilun arviointitutkimuksessa tutkittavien elämänlaadun kartoittamiseen käytettiin vuosina 2009–2012 26-osioista Maailman terveysjärjestön elämänlaatumittarin versiota WHOQOL-BREF (World Health Organization Quality of Life mittarin lyhyempi versio). (Martelin ym. 2013). Vuoden 2016 kysely puolestaan sisälsi tämän pohjalta lyhennetyn, 8-osioisen EuroHIS-8-elämänlaatu-mittarin, joka kehitettiin vuosina 1998–2003 Maailman Terveysjärjestön (WHO) Euroopan alueen terveystutkimus-hankkeessa (European (Euro) health interview surveys, HIS). Kysymykset kartoittavat yleistä elämänlaatua, terveydentilaa, elinvoimaisuutta, itsetuntoa, suhteita muihin ihmisiin, tyytyväisyyttä asuinalueen olosuhteisiin ja taloudellista tilannetta. Vastaajaa pyydetään miettimään elämänsä kahden viime viikon aikana ja valitsemaan kunkin osion kohdalla itselleen parhaiten sopivan vaihtoehdon välillä 1–5 olevalta Likert-asteikolta. Kokonaismittari muodostetaan laskemalla pisteet yhteen ja jakamalla kysymysten lukumäärällä (tarkempi kuvaus: ks. TOIMIA-tietokanta).

Seuraavassa tarkastellaan ryhmien välisiä eroja ja muutoksia seurantajakson aikana hyödyntämällä sekä EuroHIS-8-mittarin ensimmäiseen kysymykseen (”Millaiseksi arvioitte elämänlaatuunne?”, vastausvaihtoehdot erittäin huonoksi, ..., erittäin hyväksi) perustuvaa elämänlaadun arviota että koko EuroHIS-8-kysymyssarjan pistemäärää. Molemmat mittarit antavat samansuuntaisen tuloksen: itsearvioitu elämänlaatu oli sekä yksittäisen, yleisen arviointikysymyksen että kahdeksan osion perusteella lasketun summamittarin valossa keskimäärin heikompi työttömien ryhmällä kuin vertailuryhmällä (kuviot 55 ja 56). Seuranta-aikana ei myöskään tapahtunut merkitseviä muutoksia lukuun ottamatta vertailuryhmässä havaittua pientä keskimääräisen elämänlaadun heikkenemistä vuodesta 2012 vuoteen 2016 yksittäiseen yleiskysymykseen perustuvan mittarin mukaan.

Kuvio 55. Arvio elämänlaadusta (keskiarvo, asteikko 1–5) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Kuvio 56. Elämänlaatu EuroHIS-8-summamittarin valossa (keskiarvo, vaihteluväli 1–5) tutkimusryhmissä vuosina 2009–2016.

Osallistuneiden arviot kokeilusta ja sen vaikutuksista

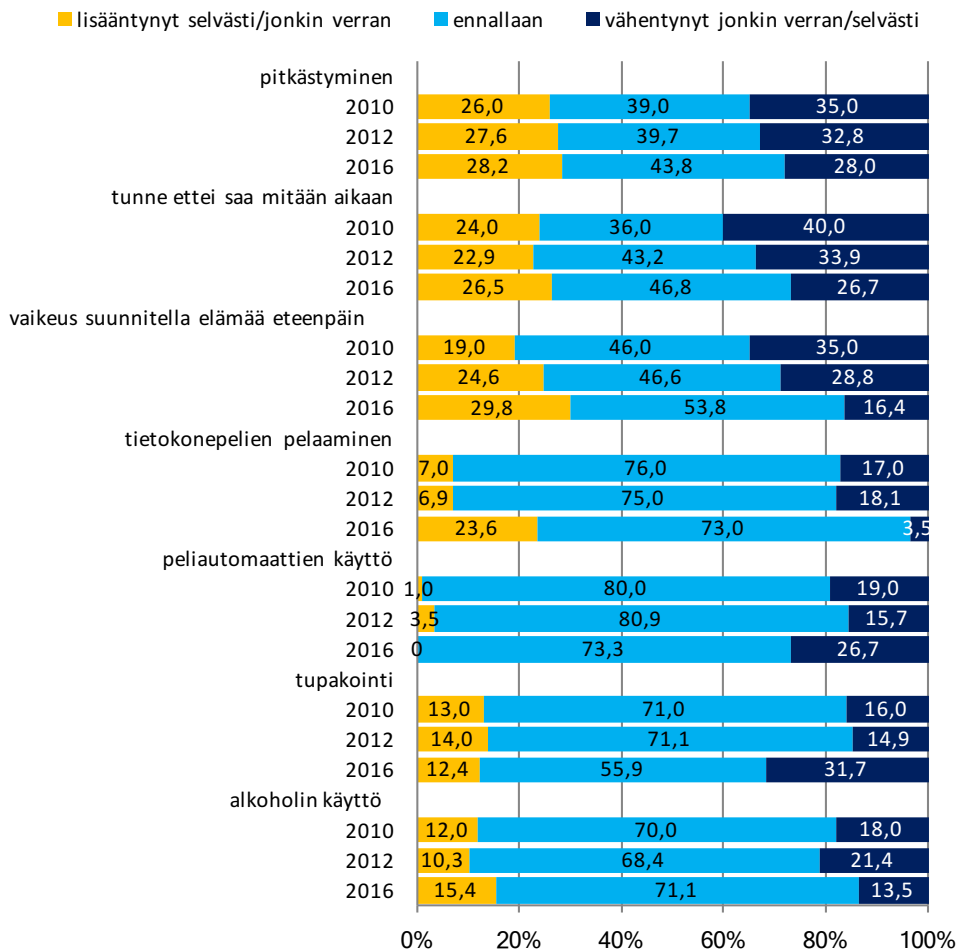
Kokeiluun osallistuneiden kokemuksia ja ajatuksia kokeilusta kartoitettiin vuosina 2009–2012 kyselyn avulla osana Terveys- ja hyvinvointivaikutusten tutkimusosiota. Kysymykset koskivat mm. työllistämiskokeiluun kohdistuvia odotuksia, tyytyväisyyttä kokeilun toimintaan sekä vastaajien omia arvioita mallin vaikutuksesta erilaisten asioiden tai tuntemusten lisääntymiseen tai vähentymiseen. (Nenonen 2013). Vuoden 2016 lomakkeelle valittiin 30 kokeilun terveys- ja hyvinvointivaikutuksia koskevaa kysymystä tai väittämää, jotka sisältyivät vuosien 2010 ja 2012 kyselyyn. Lisäksi tutkittaville tarjottiin mahdollisuus kertoa kyselyn lopussa omin sanoin ajatuksiaan. Osa vastaajista on kirjoittanut ajatuksia tai huomautuksia myös lomakkeen reunoihin. Tässä jaksossa tarkastellaan ensin kysymyssarjojen tuottamia tuloksia, minkä jälkeen analysoidaan avovastausten antia.

Arviot kokeilun vaikutuksista kyselyn valossa

Vuosina 2010, 2012 ja 2016 kysyttiin, ovatko erilaiset toiminnot vastaajien mielestä lisääntyneet tai vähentyneet Paltamon kokeilussa olon aikana tai sen seurauksena. Jokaisena tutkimusvuotena kysely kohdistettiin niille terveys- ja hyvinvointivaikutusten tutkimukseen osallistuneille, jotka olivat työllistyneet Työtä Kaikille -kokeiluun jossakin vaiheessa. Osa vastaajista on siis voinut täyttää kyselyn useammin kuin kerran ja osa vain yhden kerran. Vastaajamäärä on vaihdellut vuosittain, ja vuosina 2010 ja 2012 myös tutkittavien määrä oli suurempi kuin vuonna 2016. Kunkin vuoden kyselyssä myös kysymyskohtainen vastaajamäärä vaihteli jonkin verran. Vuonna 2010 vastaajia oli keskimäärin 92 ja vuonna 2012 keskimäärin 114. Vuonna 2016 kokemuksista kysyttiin 62 vastaajalta, jotka olivat ilmoittaneet osallistuneensa jossain vaiheessa Paltamon kokeiluun. Kokemuksia tarkasteltiin kysymällä, ovatko erilaiset asiat lisääntyneet, vähentyneet tai pysyneet ennallaan kokeiluun osallistumisen aikana tai seurauksena.

Vuonna 2016 vastausvaihtoehdoissa oli mukana vaihtoehto ”en osaa sanoa tai ei koske minua”. Koska vuosina 2010 ja 2012 kyseistä vaihtoehtoa ei ollut, on vuonna 2016 kyseisen vaihtoehdon valinneet vastaajat jätetty pois tarkastelusta. Näin ollen vuonna 2016 vastaajien määrä on huomattavasti aiempia vuosia alhaisempi ja vaihtelee kysymyksittäinkin 20–60 vastaajan välillä. Kyselyn tuloksia voidaan tarkastella suuntaa antavana poikkileikkauksena työllistettyjen kokemuksista ja käsityksistä Paltamon kokeilusta. Vuosien 2010 ja 2012 kyselyissä yli kolmasosa vastaajista koki pitkästyksen vähentyneen (kuvio 57). Samoin oli vähentynyt tunne siitä, ettei saa mitään aikaan (40 ja 34 prosenttia) ja vaikeus suunnitella elämää eteenpäin (35 ja 29 prosenttia). Alkoholin käyttö väheni noin viidenneksen mielestä vuosina 2010 ja 2012 toteutettujen kyselyiden valossa. Vuonna 2016 aiempaa harvemmat kokivat aikaansaamattomuuden tunteen ja alkoholin käytön vähentyneen kokeiluun osallistumisen aikana tai seurauksena. Vaikeus suunnitella elämää eteenpäin oli vuoteen 2016 mennessä lisääntynyt mallissa olon seurauksena jopa 30 prosentin mielestä. Miltei neljännes vastaajista

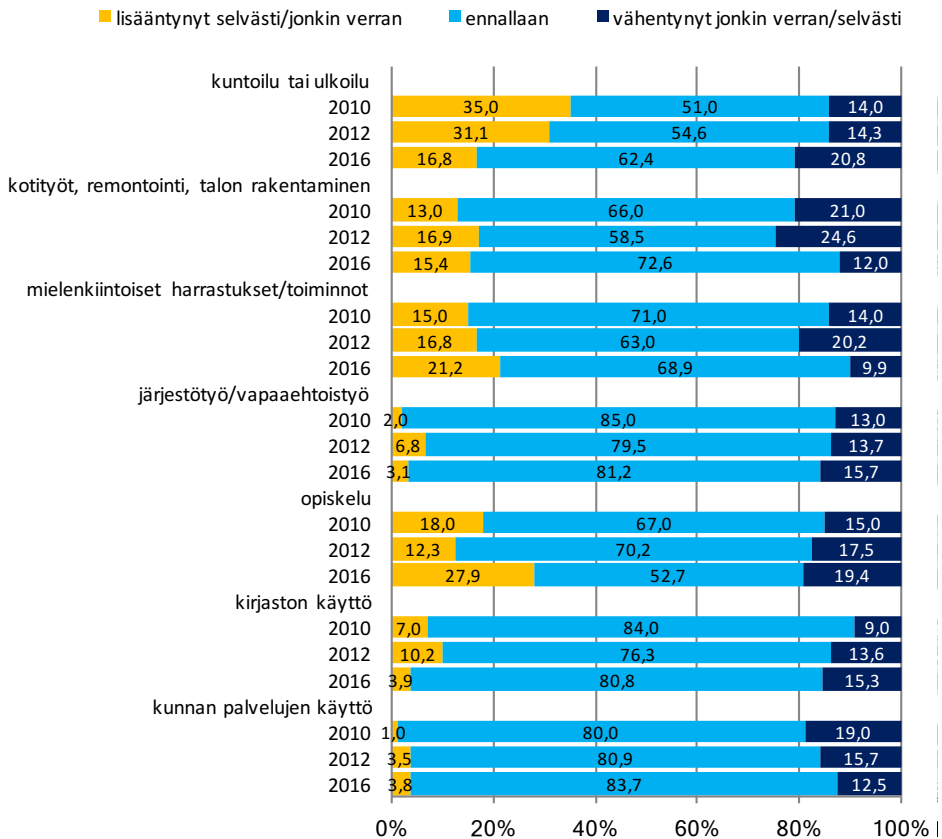
koki vuonna 2016 tietokonepelien pelaamisen lisääntyneen kokeilun aikana kun vuosina 2010 ja 2012 näin arvioi vain seitsemän prosenttia vastaajista. Vastausten suunnan kääntymisessä voi näkyä toimettomaksi jääminen tai epävarmuus tulevaisuudesta kokeilun päätyttyä. Toisaalta peliautomaattien käytön raportoi vuonna 2016 suurempi osa vähentyneen (27 prosenttia) kuin vuosina 2010 ja 2012 (19 ja 16 prosenttia). Tupakointi taas oli vuonna 2016 annettujen vastausten mukaan vähentynyt kokeiluun osallistumisen seurauksena lähes kolmanneksen mielestä. Kokeilussa panostettiinkin sekä alkoholinkäytön että tupakoinnin vähentämiseen, ja myös vertailuryhmän sisäl- täneessä seurantakyselyssä havaittiin tupakoinnin vähentyneen (vrt. kuvio 16).

Kuvio 57. Ovatto seuraavat asiat mielestänne lisääntyneet/vähentyneet sinä aikana, kun olette ollut Paltamon työllistämiskokeilussa (2010 ja 2012) tai kokeiluun osallistumisenne seurauksena (2016)? (vastaajien määrät: 2010 n= 92, 2012 n = 114, 2016 n = 20–50)

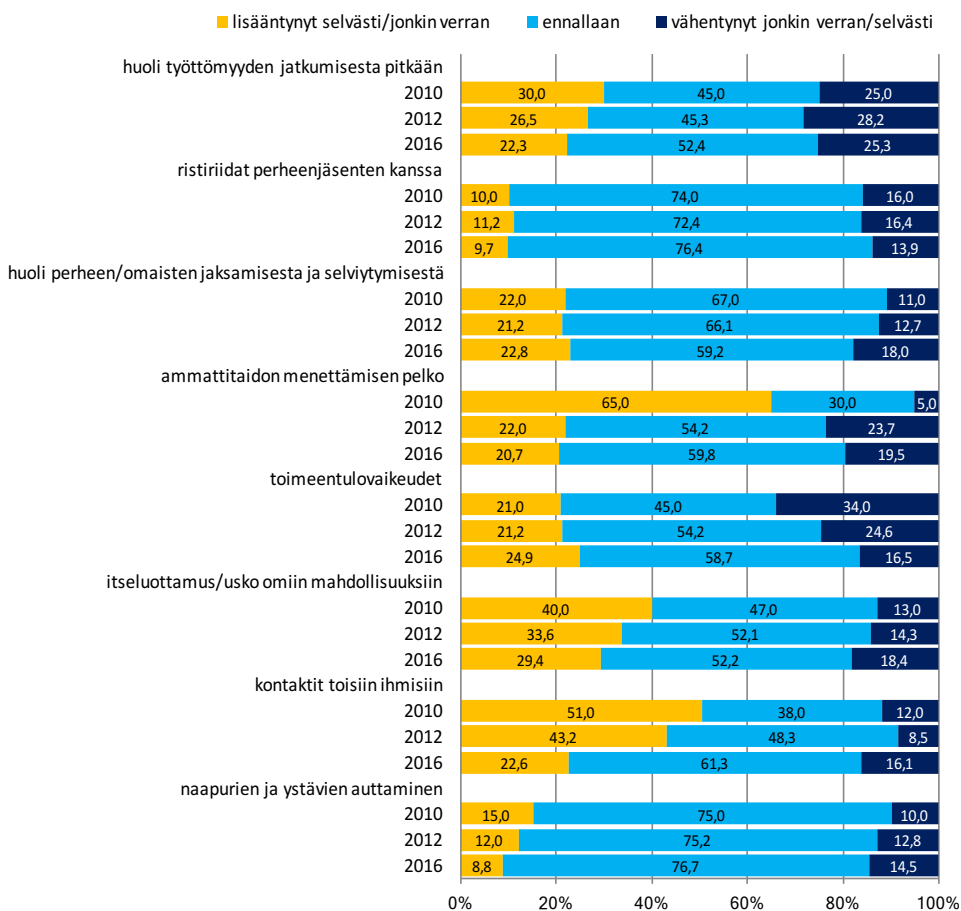
Kuviossa 58 tarkastellaan erilaisia positiivisiksi katsottavia toimintoja. Vuosina 2010 ja 2012 noin kolmannes vastaajista koki kuntoilun tai ulkoilun lisääntyneen. Vuonna 2016 näin arvioi kuitenkin enää 17 prosenttia, ja viidennes koki jopa sen vähentyneen. Paltamon kokeiluun työllistetyillä oli ollut mahdollisuus käyttää esimerkiksi kuntosalia, ja kokeilussa oli myös osallistuttu yhdessä esimerkiksi juoksupahtumiin. Tässä kokeilun vaikutusten subjektiivisessa arvioinnissa on havaittavissa samankaltainen muutos negatiivisempaan suuntaan kuin monissa edellisen kysymyssarjan vastauksissa. Mahdollisesti kokeilun aikana tavaksi tulleet positiiviset asiat ovat alkaneet vähetä kokeilun päätyttyä, mikä näkyy vastauksissa. Seurantatutkimuksessa ei tosin havaittu johdonmukaisia muutoksia työttömien ryhmään kuuluneiden vapaa-ajan liikunta-aktiivisuudessa myöskään kokeilun aikana (kuvio 12).

Toisaalta vuoden 2016 kyselyssä viidennes arvioi mielenkiintoisten harrastusten ja toimintojen lisääntyneen, mikä oli hieman enemmän kuin aiempina tutkimusvuosina. Kolmannes vuonna 2016 vastanneista arvioi opiskelun lisääntyneen. Tämä osuus kuitenkin tarkoittaa vain kahdeksaa henkilöä, sillä kysymykseen vastasi kaikkiaan vain 28 henkilöä. Vanhemmat vastaajat (yhteensä 34 henkilöä) olivat ymmärrettävästi valinneet vastausvaihtoehdon ”ei koske minua” ja ovat siksi jääneet tästä analyysistä pois. Näin ollen tuloksia ei suoraan voi verrata aiempien vuosien tuloksiin. Opiskelun aloitus koskettaa todennäköisesti eniten nuoria vastaajia, ja heidän jatkopolkuihinsa panostettiin kokeilussa. Vuonna 2016 kokeilun vaikutuksia opiskeluun tiedusteltiin lomakkeella myös erillisellä kysymyksellä: ”Onko Paltamon Työtä Kaikille -kokeiluun osallistuminen mielestänne auttanut teitä hakemaan opiskelupaikkaa tai jatkamaan opintoja?”. Tähän kysymykseen vastasi myönteisesti runsas kymmenesosa kaikista vastanneista (yhteensä 57 henkilöä). Tämä tarkoittaa kuitenkin vain kuutta vastaajaa, ja he olivat jakautuneet melko tasaisesti sekä nuorempiin että vanhempiin ikäluokkiin.

Kuvio 58. Ovatko seuraavat asiat mielestänne lisääntyneet/vähentyneet sinä aikana, kun olette ollut Paltamon työllistämiskokeilussa (2010 ja 2012) tai kokeiluun osallistumisenne seurauksena (2016)? (vastaajien määrät: 2010 n = 92, 2012 n = 114, 2016 n = 20–50)

Kuvion 59 mukaan kaikkina vuosina noin neljännes vastaajista koki, että huoli työttömyyden jatkumisesta pitkään oli vähentynyt kokeilun aikana. Toisaalta vuosina 2010 ja 2012 hieman suurempi osuus vastaajista koki tämän huolen lisääntyneen kuin vuonna 2016. Kokeilussa etsittiin työpaikkoja ja jatkopolkuja - tarpeen mukaan myös eläkkeelle hakeutumista - siihen osallistuneille. Tämä voi osaltaan selittää sitä, että vuosi vuodelta yhä pienempi osuus koki huolen lisääntyneen kokeilun kuluessa ja sen päätyttyä. Yksi selitys voi olla myös se, että osalla vastaajista eläkeikä oli jo saavutettu tai ainakin lähellä.

Kuvio 59. Ovatko seuraavat asiat mielestänne lisääntyneet/vähentyneet sinä aikana, kun olette ollut Paltamon työllistämiskokeilussa (2010 ja 2012) tai kokeiluun osallistumisenne seurauksena (2016)? (vastaajien määrät: 2010 n = 92, 2012 n = 114, 2016 n = 20–50)

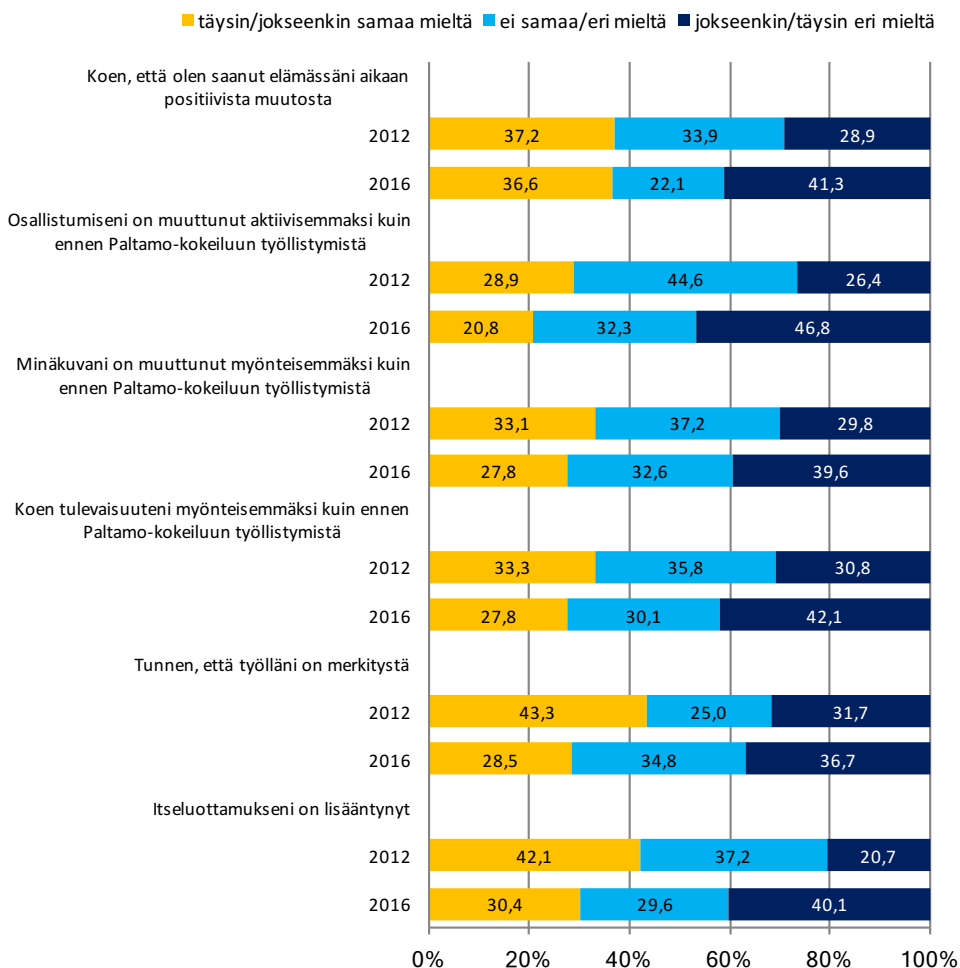
Vuonna 2010 yli puolet ja vuonna 2012 43 prosenttia vastaajista arvioi kontaktien toisiin ihmisiin lisääntyneen selvästi tai jonkin verran kokeilun aikana, mutta vuonna 2016 enää viidennes koki näin. Myös niiden osuus, jotka arvioivat itseluottamuksensa kohentuneen kokeilun aikana tai seurauksena, pieneni vuosi vuodelta (40 % vuonna 2010, 29 % vuonna 2016). Yli kolmannes vastaajista koki vuonna 2010 toimeentulovaikeuksien vähentyneen, mutta vuonna 2016 tällaisen arvion antoi vain 17 % vastaajista. Arvioissa on siis nähtävissä samankaltainen suunnan kääntyminen negatiivisemmaksi kuin osassa aiemmin tarkasteltuja asioita (alkoholinkäyttö, aikaansaamattomuuden tunne, ulkoilu, tietokonepelien pelaaminen). Toisaalta vuonna 2010 huomattavasti suurempi osuus vastaajista arvioi ammattitaidon menettämisen pelon lisääntyneen (65 %) verrattuna myöhempisiin tutkimusvuosiin, jolloin näin koki enää noin viidennes vastaajista.

Vuosina 2012 ja 2016 kysyttiin Paltamo-kokeiluun jossain vaiheessa osallistuneilta myös kokeilun vaikutuksista voimaantumiseen. Sitä mitattiin kuusi väittämää sisältäneellä kysymyssarjalla, ja vastaajia pyydettiin arvioimaan väittämiä viisiportaisella asteikolla (täysin samaa mieltä – täysin eri mieltä). Vuonna 2012 kysymyssarjaan vastasi 120 henkilöä ja vuonna 2016 vastaajamäärä vaihteli 59 ja 60 henkilön välillä. Tulokset esitetään kuviossa 60.

Kaikkien kuuden väittämän kohdalla oli nähtävissä vastausten muuttuminen keskimäärin negatiivisempaan suuntaan vuosien 2012 ja 2016 välillä. Suurin ero oli väittämän ”Koen, että työlläni on merkitystä” kohdalla. Vuonna 2012 näin koki (täysin tai jokseenkin samaa mieltä olevien osuus) 43 prosenttia, mutta vuonna 2016 enää 29 prosenttia. Vuonna 2012 puolestaan itseluottamuksensa koki lisääntyneen 40 prosenttia mutta vuonna 2016 enää 30 prosenttia. Vuonna 2012 kolmannes koki minäkuvansa ja tulevaisuuskuvansa muuttuneen positiivisemmaksi kokeilun myötä, kun taas vuonna 2016 näin kokevia oli molemmissa kysymyksissä hieman vähemmän eli 28 prosenttia. Myös käsitys osallistumisen muutoksesta oli muuttunut kielteisempään suuntaan vuosien kuluessa. Vuonna 2012 lähes 30 prosenttia arvioi osallistumisensa muuttuneen aktiivisemmaksi kuin ennen kokeiluun työllistymistä. Vuonna 2016 näin arvioi enää noin 20 prosenttia. Ero näkyi vielä selkeämmin negatiivisissa vastausvaihtoehtoissa: vuonna 2012 26 prosenttia vastaajista oli jokseenkin tai täysin eri mieltä väittämän kanssa, mutta vuonna 2016 vastaava osuus oli peräti 47 prosenttia. Vaikuttaakin siltä, että kokeilun päättyminen on laimentanut sen aiemmin aikaansaamia hyviä voimaantumiskokemuksia. Ainoastaan arvioitaessa abstraktimpaa väittämää ”Koen, että olen saanut elämässäni aikaan positiivista muutosta” samaa tai jokseenkin samaa mieltä olevien osuus oli molempina vuosina yhtä suuri (37 prosenttia). Kuitenkin vuonna 2016 väittämän kanssa täysin tai jokseenkin eri mieltä olevia oli enemmän kuin vuonna 2012 (41 prosenttia vs. 29 prosenttia), joten keskimäärin myös tässä suhteessa näkemykset olivat muuttuneet kielteisemmiksi.

Avovastaukset ja muu kyselyn vapaa palaute

Vuoden 2016 kyselyn lopussa oli kysymys otsikolla ”Muita ajatuksia – jos haluatte, voitte kirjoittaa lisätietoja, mielipiteitänne ym. alla olevaan tilaan”. Ajatuksiaan oli kirjoittanut 23 vastaajaa. Heistä kahdeksan vastaus sisälsi sekä positiivisia että negatiivisia huomioita Paltamon kokeilusta, kolmen ajatukset olivat selkeästi positiivisia ja kolmen selkeästi negatiivisia. Loput yhdeksän olivat antaneet lisätietoja omasta tilanteestaan tai kirjoittaneet esimerkiksi hyvän jatkon toivotuksia tutkijoille. Vastaukset sisälsivät jonkin verran myös konkreettisia kehitysehdotuksia sekä huomioita kokeilun arviointitutkimuksesta. Osa vastaajista oli antanut vapaamuotoista palautetta tai lisätietoja kirjoittamalla huomautuksia kysymysten viereen lomakkeen reunaan. Näistä huomautuksista kolme käsitteli samoja teemoja kuin lomakkeen lopun avovastaukset, joten ne raportoidaan yhdessä avovastausten kanssa. Sekä positiiviset että negatiiviset vastaukset on kuvattu taulukossa 7. Useimmin mainittujen seikkojen perässä on kar-

Kuvio 60. Missä määrin olette eri tai samaa mieltä seuraavien väittämien kanssa? Paltamon Työtä Kaikille -kokeilun ansiosta... (vastaajien määrät: 2012 n = 120, 2016 n = 59-60)

kea lukumäärätieto siitä, kuinka usein asia on mainittu. Esimerkiksi työterveyshuollon merkitystä korosti moni vastaaja. Taulukkoon 8 on puolestaan koottu kehittämissuhteita sekä itse tutkimusta koskevia kommentteja.

Vastaajat olivat usein antaneet konkreettisia selityksiä huomioilleen, ja vastauksissa mainitut seikat myös kietoutuivat toisiinsa. Kokeilun mainitaan esimerkiksi aiheuttaneen ahdistusta osalle työllistetyistä, lähinnä niille, jotka eivät olleet niin aktiivisia tai sosiaalisia. Tähän liittyy myös konkreettisten työtehtävien puute Työvoimatalolla sekä tunne tilojen ahtaudesta ja siitä, että talolla jaksakseen – varsinkin jos työtehtäviä ei kaiken aikaa riittänyt – tuli olla sosiaalinen. Työn puute vaikutti myös talon ilma-piiriin, kun osalla oli paljon tehtäviä ja osa vain istuskeli käytävillä.

Työtehtävien räätälöinnin puute näyttäytyi kahtalaisena: osa joutui ammattitaitoaan vastaamattomiin epämotivoiviin tehtäviin, ja toisaalta esimerkiksi vanhusten seu-

ranpitäjäksi saatettiin lähettää henkilöitä, joiden oma elämänhallinta oli puutteellista. Vastauksissa painottuikin voimakkaasti se, että kokeilusta löytyi mielekkäitä työtehtäviä osalle henkilöistä mutta ei kaikille, ja tehtävien riittävyys, mielekkyys ja sopivuus olivat sidoksissa kokeilusta muodostuneeseen kokemukseen ja mielipiteeseen.

Kriittisten näkemysten lisäksi vastaajat toivat esiin myös monia myönteisiä arvioita. Kokeilu positiivisena asiana oli havainto, jossa yhdistyivät vastaajan oma kokemus, minä ja muut -vastakkainasettelu sekä asettuminen pohtimaan kokeilun onnistuneisuutta toisten kannalta. Osa vastaajista kertoi spontaanisti kokeilun olleen hyvä asia yleisesti ottaen. Osa antoi konkreettisia syitä kokeilun onnistumiseen omalta kannaltaan, esimerkiksi mielekkäät ja riittävät työtehtävät, mutta tiedosti, ettei kaikille ollut riittävästi töitä. Osa taas totesi kokeilun olleen etupäässä huono, mutta huomioivat, että se hyödytti todennäköisesti joitakuita toisia eli henkilöitä, joilla kokeilulle oli tarvetta. Tällaisina ryhminä näettiin esimerkiksi työttömät henkilöt, joille teki hyvää saada rytmiä päiviin (”oli pakko nousta aamulla ylös”), joiden tarvitsi pohtia elämänsä suuntaa (”saivat tuumailla”) tai jotka kärsivät päihdeongelmista.

Kokeilun terveysvaikutuksiksi mainittiin työterveyshuollon suuri merkitys sekä eläkehakemusten vireille laitto. Jo aiemmin mainittu päihdeongelmista kärsivien saama apu voitaneen lukea myös terveysvaikutuksiksi. Muutamat vastaajat mainitsivat kokeilun elävöittävän vaikutuksen vanhalle koulurakennukselle ja koko kylälle. Ylipäätään vanha koulurakennus sai paljon mainintoja, ja se arvioitiin toisaalta osin myös epäsovivaksi paikaksi Työvoimatalolle pienuuden ja vanhuuden vuoksi.

Osa kokeilun aikaan alkaneista toiminnoista jatkui kyselyn aikana edelleen. Niiden mainittiin tuovan mielekästä elämänsisältöä ja auttamaan ylläpitämään päivärytmiä. Ihmisten lisääntynyt aktiivisuus näkyi myös kylän ”elävyyden” lisääntymisenä. Elämänsisältöön on liitettävissä myös sosiaalisten kontaktien lisääntyminen ja niiden jatkuminen kokeilun päätyttyäkin. Tämä havainto on yhdenmukainen kyselyn tulosten kanssa: kokeilun arvioitiin yleisesti lisänneen sosiaalisia kontakteja sen ollessa vielä käynnissä (kuviot 59), ja kerho- ja yhdistystoiminta lisääntyi myös seurantatutkimuksen tulosten mukaan kokeilun aikana (kuviot 47). Sosiaalisten kontaktien lisääntyminen nousi esiin myös asiantuntijoiden haastatteluissa, joita käsitellään luvussa 3.

Elämänhallinnan lisääntyminen välittyi avovastauksissa mainintoina kokeilun tuomasta säännöllisestä päivärytmistä, työttömyyden päättymisestä ja siitä, että oli päivisin mielekästä tekemistä. Kokeilun arveltiin myös antavan osalle työttömistä mahdollisuuden pohtia oman elämän suuntaa sekä tuovan positiivista otetta elämään.

Työllistymisen positiivisina vaikutuksina mainittiin työttömyydestä pois pääsy, palkka, työkokemus, mukavat työtehtävät ja uudet taidot, joita voi ylläpitää kokeilun jälkeenkin. Mainittiin myös, että kokeilussa sai tehdä oikeita töitä oikealla palkalla ja talon ulkopuolella työskentely oli hyvä asia. Osalle mainittiin olleen Työvoimatalolla paljonkin töitä, ja kokeilun päätyminen koettiin harmilliseksi.

Taulukko 7. Vuoden 2016 kyselyn avovastauksissa mainittuja positiivisia ja negatiivisia huomioita Paltamon kokeilusta (suluissa karkea lukumäärätieto useimmin mainituista asioista).

Positiivisia huomioita Paltamon kokeilusta	Negatiivisia huomioita Paltamon kokeilusta
Kokeilu hyvä asia <ul style="list-style-type: none"> - Auttoi joitakuita (3) - Kokeilu yleisesti ottaen hyvä asia - Kokeilu vastaajan kannalta hyvä asia 	Työvoimatalon tilat eivät sopivat <ul style="list-style-type: none"> - Työvoimatalo oli vanha koulu, liian ahdaskin (ei sopiva tila) (2)
Kokeilulla terveysvaikutuksia <ul style="list-style-type: none"> - Työterveyshuolto hyödytti työllistyneitä (3) - Eläkehakemuksia laitettu vireille Kokeilu auttoi päihdeongelmaisia 	Kokeilu ja siihen suhtautuminen huonoja <ul style="list-style-type: none"> - Kokeilu nöyryytti (2), jätti ikuisen leiman (2) - Kokeilu oli epäonnistunut/virhe (4) - Pakko oli huono asia (2) - Kokeilusta oli ennakkoluuloja - Kokeilusta kuva, että siinä paljon johtajia suhteessa työntekijöihin - Kokeilun välttämiseksi oli lähdettävä työhön toiselle paikkakunnalle, mikä johti haastavaan elämäntilanteeseen
Kokeilulla elävöittävä, elämäntilannetta ja elämänsisältöä tuova vaikutus <ul style="list-style-type: none"> - Elävöitti vanhaa koulurakennusta, - Käynnissä olevat toiminnot hyviä edelleen, elävöittävät kuntaa - Sosiaalisia kontakteja, hyvä porukka omassa työpisteessä, ystävyyssuhteita - Säännöllisyys (2), positiivinen ote elämään, tekemistä päivisin, mahdollisuus miettiä oman elämän suuntaa 	Työn löytyminen ja yhteistyö yritysten kanssa haastavaa <ul style="list-style-type: none"> - Kokeilu aluksi väärästi kilpailua - Kokeilu aluksi väärästi työttömyystilastoja - Kokeilu ei riittävästi toiminut yhteistyössä yrittäjien kanssa - Työsopimus rajoitti tilapäisen työn vastaanottoa, ei tarjonnut ruuhkatyövoimaa yrityksille - Työtä ei ollut riittävästi, varsinkaan miehille (3) - Työn puutteen vuoksi osa työllistetyistä "notkui" käytävillä, mikä heikensi ilmapiiriä - Jaksakseen "hengailla" Työvoimatalolla ilman työtä oli oltava sosiaalinen - Työtehtävät eivät vastanneet työllistettyjen ammattitaitoa - Työvoimatalon välittämien työntekijöiden työkuunto/suoriutumisen osin kyseenalainen esim. vanhustyöhön
Työllistyminen hyvä asia <ul style="list-style-type: none"> - Työttömyyden päättymisen - Työkokemus - Palkka - Mukavia työtehtäviä - Taitoja, joita voi ylläpitää edelleen - Oikeita töitä oikealla palkalla, talon ulkopuolella työskentely hyvä asia (2) - Osalle talolla paljon töitä - Negatiivista, että kokeilu päättyi 	Työllistettyjen joukossa henkilöitä, joilla eri taustat ja tarpeet <ul style="list-style-type: none"> - Osa kokeiluun työllistyneistä aktiivisia, osa passiivisempia ja maine ei niin hyvä - Osalle kokeilu ponnahduslauta, osaa ahdisti (2) - Oli huono asia laittaa kaikki työllistettävät, eri luonteilla ja taustoilla, samaan taloon

Taulukko 8. Vuoden 2016 kyselyn lopussa mainittuja huomioita ja kehittämisehdotuksia koskien Paltamon kokeilua ja sen arviointitutkimusta.

Huomioita tai kehittämisehdotuksia koskien kokeilua
Huonovointisuutta ehkäistävä kouluista ja nuorista lähtien
Teollisuustyöpaikkojen määrä Paltamossa vähentynyt
Paltamoon voisi perustaa selluloosatehtaan, tehostaa puunhankintaa
Ylipäätään Pohjoiseen tarvittaisiin lisää työpaikkoja
Huomioita tai kehittämisehdotuksia koskien tutkimusta
Kysely sattui pimeään talviaikaan, voi vaikuttaa mielialoihin, tutkimus sinänsä hyvä asia
Kunnalle suunnattava konkreettisia kehitysehdotuksia huonosti voivien tukemiseksi
Tutkimuksesta kuva, että haastatellaan etupäässä toimihenkilöitä tai aina samoja ihmisiä, vastaukset ”sovittu” etukäteen
Kyselyn kysymykset kertovat oireista mutta tärkeää olisi selvittää asioiden syyt, vastausvaihtoehdot vääränlaisia liittyen unikysymyksiin (2)

Yhteenveto

Aiemmat aktiivisen työvoimapolitiikan vaikutuksia koskevat tutkimukset ovat viitanneet siihen, että toimenpiteet ovat kohentaneet osallistujien hyvinvointia, vaikka pitkäaikaiset työllistymisvaikutukset olisivatkin eri syistä jääneet suhteellisen vaatimattomiksi (Leemann ym. 2016).

Myös Paltamossa ja Sonkajärvellä vuosina 2009, 2010 ja 2012 koottuihin aineistoihin perustuvassa, Työtä Kaikille -kokeilun vaikutuksia selvittäneessä aiemmassa seurantatutkimuksessa (Kokko ym. 2013) saatiin vastaavia tuloksia. Esimerkiksi sosiaalisten verkostojen toimivuudessa, osallistumisessa ja luottamuksessa havaittiin monia merkkejä todennäköisesti työllistämiskokeiluun liittyvistä myönteisistä muutoksista. Kerho- ja yhdistystoimintaan osallistuminen ja internetin käyttö sähköiseen asiointiin lisääntyi, yksinäisyyttä kokevien osuus pieneni, luottamus paikallisiin tiedotusvälineisiin ja oman kunnan päätöksentekoon vahvistui Paltamon työttömien ryhmässä selkeämmin kuin Paltamon vertailuryhmässä ja Sonkajärven työttömien ryhmässä, mikä viittasi kokeilun vaikutukseen. Joitakin muutoksia havaittiin myös terveydessä, elintavoissa ja terveyspalveluiden käytössä. Selkäsärky ja säännöllinen särky-lääkkeiden käyttö vähenivät, terveyskeskuslääkäri- ja sairaanhoitajapalveluiden ja työterveyshuollon käyttö lisääntyi ja alkoholin riskikäyttö väheni Paltamon työttömillä enemmän kuin muissa ryhmissä. Tupakoinnin vähenemisestäkin oli viitteitä, vaikka tilastolliset kriteerit nimenomaan kokeilun vaikutuksen toteamiselle eivät täytyneet. Itseilmoitettu pitkäaikaissairastavuus lisääntyi seurantajaksolla molemmissa paltamolaisten ryhmissä, minkä tulkittiin liittyvän lähinnä terveyspalveluiden saatavuuden ja käytön lisääntymiseen. (Kokko ym. 2013)

Työtä Kaikille -kokeilu jatkui vielä noin 1,5 vuotta seurantatutkimuksen viimeisen tiedonkeruun jälkeen, ja aiemmin näkymättömiä vaikutuksia on voinut syntyä myös kokeilun loppuajoina. Osa kokeilun mahdollisista vaikutuksista voi myös vaa-

tia pitemmän ajan kehittyäkseen, ja ne saattavat ilmetä vasta sen päättymisen jälkeen. Esimerkiksi elintapojen koheneminen ja lisääntynyt terveystalveluiden käyttö saattavat näkyä terveydentilassa ja hyvinvoinnissa vasta useamman vuoden päästä. Toisaalta kokeilun aikana saavutetut hyvinvointi- ja terveysvaikutukset ovat myös voineet heiketä ja kadota kokonaan sen päättymisen jälkeen, kun esimerkiksi työttömyys kääntyi Paltamossa jälleen nousuun.

Näitä – mahdollisesti erisuuntaisia – muutoksia pyrittiin tässä tutkimuksessa tunnistamaan täydentämällä aiemman arviointihankkeen osana toteutettua, seuranta-asetelmaan perustuvaa pitkittäisanalyysiä vielä yhdellä mittauskerralla eli vuoden 2016 alussa tehdyllä kyselyllä, joka lähetettiin kaikille alkuperäiseen otokseen kuuluneille paltamolaisille. Kyselyssä selvitettiin lisäksi kokeiluun jossakin vaiheessa osallistuneiden omia arvioita siitä, miten kokeilu oli vaikuttanut heidän elämäänsä. Vastaavia kysymyksiä tehtiin myös vuosien 2010 ja 2012 tiedonkeruissa, ja eri vuosien tilannetta vertailtiin suorien jakaumien perusteella. Seuraavassa kootaan yhteen tässä luvussa saatuja tuloksia, lähtien liikkeelle kielteisistä kehityskuluista ja edeten myönteisiin havaintoihin.

Joissakin ilmiöissä on havaittavissa aiempina vuosina saavutettujen myönteisten muutosten heikkenemistä. Selkein tämäntyyppinen muutos nähdään työttömyydessä, joka lähti Paltamossa nousuun kokeilun päättyessä. Työttömyys oli vuoden 2016 kyselyn perusteella selvästi yleisempää niillä paltamolaisilla, jotka olivat olleet työttömiä vuoden 2008 lopussa, kuin vertailuryhmään kuuluneilla. Toisaalta myös ensin mainittuun ryhmään kuuluneista alle 50-vuotiaista noin kolmasosa oli vuoden 2016 alussa töissä avoimilla työmarkkinoilla ja peräti 60 % arvioi olevansa töissä kahden vuoden päästä. Tämän voi nähdä heijastavan toiveikkuutta tulevaisuuden suhteen.

Huonompaan suuntaan kehitys kääntyi selkäkivun ja säännöllisen särkylääkkeiden käytön osalta: niiden havaittiin aiemmin vähentyneen työttömien ryhmässä, mutta vuoteen 2016 mennessä osuudet kasvoivat jälleen. Myös Työtä Kaikille -kokeiluun osallistuneiden omat arviot kokeilun vaikutuksista olivat vuonna 2016 monissa ilmiöissä kielteisemmät kuin vuosina 2010 ja 2012. Esimerkiksi niiden vastaajien osuudet, jotka kokivat kokeilun lisänneen kuntoilua tai ulkoilua sekä aktiivisuutta ja kontakteja muihin ihmisiin, vähentäneen aikaansaamattomuuden tunnetta, vaikeutta suunnitella elämää eteenpäin sekä toimeentulo-ongelmia tai kohentaneen minäkuvaa, uskoa tulevaisuuteen ja itseluottamusta, olivat vuonna 2016 pienempiä kuin aikaisempina vuosina. Erot voivat osaksi selittyä sillä, että eri vuosina kysymyksiin vastasivat osittain eri henkilöt. Arvioiden kääntyminen negatiivisempaan suuntaan voi kuitenkin myös heijastaa kokeilun aikana saavutettujen myönteisten kokemusten menetystä ja pettymyksen tunnetta sen päättymisen jälkeen. Kokemusten tarkastelu eri osaryhmässä – esimerkiksi iän ja pääasiallisen toiminnan mukaan – voisi tuoda lisävalaistusta tulkintaan, mutta vastaajien pieni määrä heikentää mahdollisuuksia havaintojen tarkempaan erittelyyn.

Joissakin mittareissa vuoden 2016 kyselyssä havaittiin aiemmasta trendistä poikkeavaa kielteistä kehitystä. Työttömien ryhmässä raportoitiin yleisemmin polvi- ja lonkkavaivoja vuonna 2016 kuin aiemmin. Lisäksi joissakin osoittimissa tapahtui kiel-

teisiä muutoksia molemmissa ryhmissä. Hyvänä terveyden yleisosoittimena pidetty koettu terveys oli molemmissa ryhmissä huonompi kuin aiempina vuosina. Myös huolten vuoksi valvominen ja masentuneisuus, liikkumisvaikeudet sekä vaikeus esittää asioita vieraille ihmisille yleistyivät ja koettu työkyky heikkeni sekä työttömien ryhmässä että vertailuryhmässä. Osa näistä muutoksista voi osittain heijastaa tiedonkeruutavan muutosta (aiemmillä tutkimuskerroilla koettua terveyttä ja toimintakykyä koskevat kysymykset sisältyivät haastatteluun, nyt tieto kerättiin kyselyssä), ja myös vastaajien keski-ikänsä kohoaminen voi vaikuttaa havaintoihin. Huolten vuoksi valvomisen ja masentuneisuuden lisääntyminen molemmissa ryhmissä voivat liittyä osittain yhteiskunnalliseen tilanteeseen: myös koko maassa masennusoireista kärsivien osuus oli ATH-tutkimuksen (Alueellinen terveys-, hyvinvointi- ja palvelututkimus) valossa 20–54-vuotiailla vuonna 2016 hieman suurempi kuin vuosina 2013–2015 (Murto ym. 2016).

Yksi muutosten tulkintaa vaikeuttava tekijä on seurantatutkimuksen osallistumisprosentin heikkeneminen kerta kerralta: kun vuonna 2010 osallistumisprosentti oli noin 60, vuoden 2016 kyselyyn vastasi vain noin kolmannes otokseen kuuluneista (ks. liite 1). Vastanneet voivat poiketa monin tavoin katoon jääneistä. Vuoden 2016 seurantakyselystä ei ole toteutettu katoanalyysiä, mutta vuosia 2009–2012 koskeneen tutkimuksen katoanalyysin mukaan vain harvat tekijät selittivät aiemmillä tutkimuskerroilla katoon jäämistä (Kokko ym. 2013, s. 71). Ei myöskään ole mitään ilmeistä syytä siihen, että erilaisista terveyden ja toimintakyvyn rajoitteista kärsineet olisivat nimenomaan vuoden 2016 kyselyssä vastanneet aktiivisemmin kuin aiempina vuosina, mikä heijastuisi ongelmien lisääntymisenä.

Joissakin mittareissa puolestaan tapahtui negatiivista kehitystä nimenomaan vertailuryhmässä, mikä kavensi ryhmien välisiä eroja. Tällaisia ilmiöitä olivat psykisen kuormittuneisuuden ja erilaisten toimeentulo-ongelmien lisääntyminen vertailuryhmässä. Yksi mahdollinen selitys näille havainnoille on se, että ryhmät ovat vuosien 2009–2016 aikana monin tavoin muuttuneet ja sekoittuneet, ja myös vertailuryhmässä – joka oli ryhmäkaltaistettu otos vuoden 2008 lopulla työllisistä paltamolaisista – oli vuonna 2016 merkittävä osa työttömiä, lomautettuja tai työllistämistoimenpitein työllistettyjä.

Vastapainona näille kielteisille kehityskuluille monissa ilmiöissä havaittiin kuitenkin positiivista kehitystä tai ainakin myönteisten muutosten säilyneen. Vuoden 2016 kyselyn tulokset vahvistivat aiemman seurantatutkimuksen antamia viitteitä kokeilun myönteisestä vaikutuksesta sosiaaliseen osallisuuteen ainakin joidenkin osoittimien valossa. Osallistuminen kerho- ja yhdistystoimintaan sekä luottamus oman kunnan viranomaisiin ja päätöksentekoon lisääntyi jaksolla 2009–2012 selkeämmin työttömien ryhmässä kuin vertailuryhmässä, ja ne säilyivät heillä myös vuonna 2016 suunnilleen samalla tasolla. Uutena myönteisenä muutoksena havaittiin teatterissa, elokuvissa yms. tilaisuuksissa käymisen yleistymisen työttömien ryhmässä vuonna 2016 aiempiin vuosiin verrattuna. Myös digitalisoituvassa yhteiskunnassa selviytymisen kannalta keskeinen sähköinen asiointi säilyi vuonna 2016 työttömien ryhmässä suunnilleen

sillä yleisyystasolla, jolle se oli vuoteen 2012 mennessä kohonnut (tämä havainto tosin perustuu vain karkeaan jakaumien vertailuun).

Elintavoissa myönteisiä merkkejä nähtiin alkoholinkäytössä ja tupakoinnissa. Jo aiemman seurantajakson aikana havaittu päivittäisen tupakoinnin väheneminen jatkui myös vuonna 2016. Tupakointi väheni tosin myös vertailuryhmässä, mutta muutos oli hieman voimakkaampi työttömien ryhmässä. Myös kokeiluun osallistuneista melko suuri osuus arvioi tupakoinnin vähentyneen sen ansiosta. Alkoholin riskikäyttö väheni työttömien ryhmässä heti kokeilun alussa ja on sen jälkeen – myös vuonna 2016 – pysynyt tällä matalammalla tasolla. Kokeiluun osallistuneiden omat arviot muutoksesta alkoholinkäytössään olivat jossain määrin ristiriidassa tämän ryhmätasoisien havainnon kanssa: vuosina 2010 ja 2012 vain noin viidesosa vastaajista arvioi kokeilun vähentäneen alkoholinkäyttöä, ja vuoden 2016 kyselyssä näin raportoi vielä harvempi eli runsas kymmenesosa. Toisaalta on syytä muistaa, että seurantakyselyssä tarkasteltiin nimenomaan alkoholin riskikäyttöä eikä kaikkea kulutusta. Pitemmällä tähtäyksellä positiivisiin kehityskulkuihin voidaan mahdollisesti lukea myös jostakin pitkäaikaissairaudesta kärsivien, sairaalahoitoon jonottavien ja terveyskeskuksen sairaanhoitajan vastaanotoilla käyneiden osuuden kasvun jatkuminen sekä aiempiin vuosiin verrattuna lisääntynyt fysioterapiapalveluiden käyttö työttömien ryhmässä, sikäli kuin nämä ilmiöt viittaavat sairauksien ja kuntoutuksen tarpeen entistä herkempiin havaitsemiseen kokeilun ansiosta. Sama ilmiö heijastunee osittain myös THL:n sairastavuusindeksin arvon kohoamisena Paltamossa, sillä indeksiin vaikuttavat mm. työkyvyttömyyseläkkeet ja tiettyjen lääkkeiden erityiskorvausoikeudet. Työterveyspalvelut nousivatkin myönteisinä asioina esiin myös monissa kyselyn yhteydessä annetuissa avovastauksissa.

HANKKEEN TERVEYS- JA HYVINVOINTIVAIKUTUKSIA

- Työttömyys lähti Paltamossa nousuun kokeilun päätyttyä, ja vain noin joka seitsemäs kokeiluun jossain vaiheessa osallistuneista, vuonna 2016 toteutettuun kyselyyn vastanneista arvioi kokeilun auttaneen heitä saamaan työpaikan avoimilta työmarkkinoilta.
- Osa kokeilun myönteisiksi vaikutuksiksi katsotuista, osallisuuden ja elintapoihin liittyvistä muutoksista näytti säilyneen kokeilun päättymisen jälkeenkin. Näitä olivat etenkin kerho- ja yhdistysaktiivisuuden lisääntyminen, parantunut luottamus oman kunnan viranomaisiin ja päätöksentekoon sekä tupakoinnin vähentyminen.
- Kokeiluun osallistuneiden omat kokemukset kokeilun vaikutuksista fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin olivat vaihtelevia, ja monessa tapauksessa arviot olivat keskimäärin myönteisempiä kokeilun ollessa vielä käynnissä kuin sen päätyttyä.
- Terveysten- ja sairaanhoidon palvelujen käyttö ja sairauksien havaituksi tuleminen näytti lisääntyneen työttömien ryhmässä edelleen. Työterveyspalvelut nousivat myönteisinä asioina esiin myös kyselyn avovastauksissa. Kokeilun aikana aloitettujen sairauden hoitoprosessien myönteiset vaikutukset voivatkin näkyä pitemmällä aikavälillä.

Lähteet

- Aalto A-M, Korpilahti U, Sainio P, Malmivaara A, Koskinen S, Saarni S, Valkeinen H, Luoma M-L. (2016): Elämänlaadun mittaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa. Suomen Lääkärilehti 2016;71(36):2191–8.
- Guralnik, J.M., Ferrucci, L., Pieper, C.F., Leveille, S.G., Markides, K.S., Ostir, G.V. & al. (2000) Lower extremity function and subsequent disability: Consistency across studies, predictive models, and value of gait speed alone compared with the short physical performance battery. *Journals of Gerontology: Series A: Biological Sciences and Medical Sciences* 2000;55A(4):M221-231.
- Haskell, W.L., Lee, I.M., Pate, R.R., Powell, K.E., Blair, S.N., Franklin, B.A., ym. (2007) Physical activity and public health: updated recommendation for adults from the American College of Sports Medicine and the American Heart Association. *Circulation* 2007;116(9):1081–93.
- Hays, R.D., Sheborne, C.D. & Mazel, R. (1995) User's Manual for the Medical Outcomes Study (MOS) Core Measures of Health-Related Quality of Life. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR162.html

- Huotari, A. & Paltamon työvoimayhdistyksen hallitus (2014) Paltamon Työtä Kaikille -hanke. Valta-kunnallinen kokeilu 2009–2013, Loppuraportti. <http://paltamontyovoimayhdistys.fi/lollo/wp-content/uploads/2014/08/loppuraportti.doc>
- Hämäläinen, H.P., Suni, J.H., Pasanen, M.E., Malmberg, J.J. & Miilunpalo, S.I. (2006) Predictive value of health-related fitness tests for self-reported mobility difficulties among high-functioning elderly men and women. *Aging Clin Exp Res* 2006;18(3):218–226.
- Jylhä, M. (2009) What is self-rated health and why does it predict mortality? Towards a unified conceptual model. *Social Science & Medicine* 69 (2009) 307–316.
- Kaikkonen, R. (2013) Uni. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 82–84.
- Kaikkonen, R. & Martelin, T. (2013) Palvelujen käyttö. Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 110–124.
- Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>
- Komu, M. & Hellsten, K. (2010) Luottamus ihmisiin ja luottamus instituutioihin Euroopassa. Kela, Tutkimusosasto, Nettityöpapereita 12, Helsinki 2010.
- Koskinen, S., Leemann, L., Nenonen, T. & Martelin, T. (2013) Muut sairaudet ja oireet. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 99–105.
- Koskinen, S., Leemann, L. & Nenonen, T. (2013b) Koettu terveys ja pitkäaikaisairastavuus. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 89–91.
- Lahti J., Lahelma E., Rahkonen O. (2012) Changes in leisure-time physical activity and subsequent sickness absence: a prospective cohort study among middle-aged employees. *Preventive medicine* 2012;55(6):618–22.
- Lahti J., Rahkonen O., Lahelma E., Laaksonen M. (2013) Leisure-time physical activity and disability retirement: a prospective cohort study. *Journal of physical activity & health* 2013;10(5):669–75.
- Lee IM., Shiroma EJ., Lobelo F., Puska P., Blair SN. & Katzmarzyk PT. (2012) Effect of physical inactivity on major non-communicable diseases worldwide: an analysis of burden of disease and life expectancy. *Lancet* 2012;380(9838):219–29.
- Leemann, L. (2013) Alkoholin ja huumeiden käyttö. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 86–88.
- Leemann, L., Nørup, I. & Clayton, S. (2016) The health impacts of active labour market policies. National Institute for Health and Welfare, Data Brief 28, December 2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-794-7>
- Lihavuus. THL:n aihesivu ”Elintavat ja ravitsemus”, <https://thl.fi/fi/web/elintavat-ja-ravitsemus>. Viitattu 2.7.2018.
- Manderbacka, K., Aalto, AM, Kestilä, L., Muuri, A., Häkkinen, U. (2017) Eriarvoisuus somaattisissa terveyspalveluissa. Tutkimuksesta tiiviisti, Suomen sosiaalinen tila: 2017_0092/2017.
- Martelin, T. (2013) Sosiaaliset verkostot, osallistuminen ja luottamus, Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 123–132.
- Martelin, T., Leemann, L. & Sainio, P. (2013) Elämänlaatu. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 132–135.

- Mathers, C. & Schofield, D. (1998) The health consequences of unemployment: the evidence. *The Medical Journal of Australia* 1998;168:178–182.
- Murto J, Kaikkonen R, Pentala O, Koskela T, Virtala E, Härkänen T, Koskenniemi T, Jussmäki T, Vartiainen E & Koskinen S. Alueellisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen perustulokset 2010-2016. Verkkojulkaisu: www.thl.fi/ath
- Murto, J., Kaikkonen, R., Pentala-Nikulainen, O., Koskela, T., Virtala, E., Härkänen, T., Koskenniemi, T., Jussmäki, T., Vartiainen, E. & Koskinen, S. (2017) Aikuisten terveys-, hyvinvointi- ja palvelututkimus ATH:n perustulokset 2010-2017. Verkkojulkaisu: www.thl.fi/ath
- Mäkelä, P., Martikainen, P. & Peltonen, M. (2017) Sosioekonomiset erot alkoholikuolleisuudessa ja alkoholin käytössä. Terveystien ja hyvinvoinnin laitos: Tutkimuksesta tiiviisti 2017_004.
- Mäki-Opas, T. (2013) Liikunta. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 80-82.
- Nenonen, T. (2013) Työllistettyjen kokemukset Paltamon mallista. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 291–301
- Nieminen, T. (2015) Healthier together? Social capital, health behaviour and health. Academic dissertation, Department of Welfare National Institute for Health and Welfare Helsinki, Finland, and Department of Public Health University of Helsinki, 2015.
- Prättälä, R. (2013) Ruokatottumukset. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 76-79.
- Raulio, S. (2011) Lunch eating patterns during working hours and their social and work-related determinants. Study of Finnish employees. National Institute for Health and Welfare. Research 68. Helsinki 2011. <http://urn.fi/URN:NBN:fife201205085178>
- Sainio, P., Kaikkonen, R., Leemann, L., Nenonen, T. & Koskinen, S. (2013) Toiminta- ja työkyky. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>. s. 105–110.
- Shemeikka, R., Rinne, H., Manderbacka, K., Murto, J. & Kaikkonen, R. (2014) Terveyspalveluiden saatavuuden alue-erot Suomessa – ATH-tutkimuksen tuloksia erityisvastuualueittain (suunnitellut sote-alueet). Teoksessa Jalava, J., Borodulin, K., Husu, P., ym. (2014) ATH-tutkimuksen tuloksia - Järjestökentän tutkimusohjelma. THL, Työpöytäpaperi 37/2014.
- Sipilä, P., Parikka, S., Härkänen, T., Juntunen, T., Koskela, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (2014) Kuntien väliset erot sairastavuudessa – THL:n sairastavuusindeksin tuloksia. Suomen Lääkärelehti 2014;69(45):2985-2992. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201501091087>
- Tiikkainen, P. & Pynnönen, K. (2018) Sosiaalisen toimintakyvyn mittaaminen ja arviointi väestötutkimuksissa. TOIMIA-tietokanta, 14.2.2018. http://www.thl.fi/toimia/tietokanta/media/files/suositus/2018/02/14/TOIMIA_Sosiaalisen_toimintakyvyn_suositus_paivitetty_2018.pdf
- Tupakkatilasto 2016. Tilastoraportti, SVT : 41/2017
- Uutela A. & Aro AR. (1993): Koettu ja havaittu elämänlaatu - toisiaan täydentävät näkökulmat. *Duodecim*. 1993;109:1507-11.

3 ASIAANTUNTIJOIDEN ÄÄNI: KOKEILUN OPIT JA KOMPASTUSKIVET

Tellervo Nenonen, Jenni Wessman

Asiantuntijahaastattelun aineisto ja analyysi

Tutkimuksessa haastateltiin myös lukuisia hankkeessa mukana olleita työntekijöitä, jotka olivat toimineet hankkeen aikana erilaisissa rooleissa. Tavoitteena oli tuoda esiin näkemyksiä paitsi hankkeen kohderyhmältä, myös hankkeessa mukana olleilta työntekijöiltä. Tätä ryhmää kutsutaan tässä raportissa yleisesti nimellä asiantuntijat. Hankkeen asiantuntijoita koskeva laadullinen tutkimusaineisto koostuu ryhmähaastattelusta, joka tehtiin marraskuussa 2015. Haastattelussa tavoitettiin yhteensä 12 Paltamon Työtä Kaikille -hankkeessa mukana ollutta asiantuntijaa. Heidän mukanaolonsa hankkeessa sijoittui pääosin aikavälille 2008–2011.

Yhteensä haastatteluun pyydettiin 14 henkeä, joista 11 saapui paikalle, lisäksi yksi osallistui varsinaisen kutsulistan ulkopuolelta omatoinisesti. Osa haastatteluun kutsutuista oli ollut toiminnassa mukana hankkeen suunnitteluvaiheesta asti, osa oli tullut mukaan hankkeen aikana työntekijän roolissa

Ryhmähaastatteluun kutsuttiin edustajia mahdollisimman laajasti eri näkökulmia edustavilta tahoilta. Haastatteluun osallistuikin asiantuntijoita Kainuun sotesta, Kainuun maakunnasta, työterveyshuollosta, kunnan aikuissosiaalityöstä, kunnan nuorisotoimesta ja etsivästä nuorisotyöstä, työnhakuklubista, sekä kolme henkilöä Paltamon työvoimayhdistyksestä. Lisäksi haastatteluun kutsuttiin Paltamon Yrittäjien edustaja.

Yhteyshenkilönä ja informanttina rekrytointitilanteessa toimi Paltamon työvoimayhdistyksen keskeinen toimihenkilö Maija-Liisa Pyykkönen. Haastateltavat kutsuttiin haastatteluun sähköpostitse tai puhelimitse. Samalla heille kerrottiin tutkimuksen tarkoituksesta ja haastattelusta.

Haastattelu tehtiin Paltamon työvoimayhdistyksen tiloissa. Haastattelun kesto oli 115:31 minuuttia. Haastattelu toteutettiin hankkeen kahden tutkijan (Jenni Wessman ja Lars Leemann) voimin. Haastattelutilanteessa asiantuntijoille jaettiin kirjallinen tiedote tutkimuksesta ja pyydettiin suullinen suostumus tutkimukseen. Kaikki paikallaolijat suostuivat haastatteluun ja sen nauhoitukseen.

Haastattelu nauhoitettiin ja litteroitiin. Haastattelu litteroitiin karkeasti teemoittelemalla keskusteltuja aiheita (7 sivua, times 12, rv 1,5) ja samalla poistettiin tunnistetiedot aineiston anonymisoimiseksi. Haastatteluun osallistuvien kanssa sovittiin anonymiteetista siten, ettei sitaatteja tai analyysia kohdenneta suoraan henkilöön.

Asiantuntijoiden haastatteluaineisto analysoitiin teemoittelemalla (Aronson, 1994) keskittyen haastateltujen ajatuksiin hankkeen päättymisen jälkeisestä ajasta. Analyysissä käytettiin apuna Atlas.ti -ohjelmaa.

Haastatteluista koottuja teemoja olivat 1) mitä hankkeesta opittiin, 2) mitä haasteita hankkeen päättymisen jälkeen huomattiin, ja 3) mitä vaikutuksia hankkeella huomattiin olleen. Lisäksi asiantuntijahaastattelusta nostettiin erikseen esiin hankkeen haasteita ja vaikutuksia erityisesti nuorten kannalta. Nämä on analysoitu ja raportoidaan yhdessä seuraavassa luvussa raportoitavan nuorten haastatteluaineiston kanssa. Osa haastateltavista nosti esiin myös Uudet tuulet -jatkohankkeen aikana havaittuja asioita. Niitä raportoidaan soveltuvin osin, mutta pääosin keskitytään varsinaisen Paltamon Työtä Kaikille -hankkeen arviointiin.

Asiantuntijahaastattelun tulokset

Mitä hankkeesta opittiin?

Asiantuntijoiden mukaan yksi hankkeen tärkeistä opeista oli se, että työllistävän hankkeen tulisi painottaa kuntouttavaa toimintaa. Osa työllistettävistä ei ollut riittävän työkykyisiä tai valmiita työllistymään tavanomaiseen työsuhteeseen tai avoimille työmarkkinoille. Haastatteluhetken mennessä Uudet tuulet -jatkohankkeen aikana oli välillä käynyt niinkin, että henkilö palasi kuntouttavaan työtoimintaan kokeiltuaan ensin työtä tai opiskelua muualla.

Toinen tärkeä oppi oli tarve yksilölähtöiseen tukeen. Toiminnan tulee olla yksilölähtöistä kohdattaessa työttömiä ja suunniteltaessa työllistymisen polkuja. Asiantuntijat totesivat, että etenkin hankkeen alussa työllistettävien ”sisäänvirtausmäärä” oli liian suuri ja myöhemminkin esimerkiksi työnjohtajilla saattoi olla vaikeuksia oppia tuntemaan kaikkia työntekijöitään riittävän hyvin ja oli liian vähän aikaa kaikkien kohtaamiseen järjestelmällisesti.

Asiantuntijat korostivat myös ohjaavan otteen tärkeyttä. Heidän havaintojensa mukaan työttömät tarvitsevat jatkuvaa motivointia työllistykseen ja pysyäkseen työssä. Hyvä menetelmä on jatkuva kouluttaminen.

Tärkeäksi asiaksi havaittiin yhteistyö terveydenhoito- ja sosiaalipalvelujen kanssa. Asiantuntijat havaitsivat työssään, etteivät terveyskeskusten terveystarkastukset riittä arvioimaan työllistymiskokeiluun saapuvan ihmisen työkykyä. Ihmistä on havainnointava kokonaisvaltaisesti ja työkykyä on arvioitava työssä ja työyhteisössä. Asiantuntijahaastattelussa tuotiin esiin myös, että esimerkiksi työllistetyillä olevat mielenterveysongelmat saattavat aluksi pysyä piilossa ja tulla esiin vasta työllistämishankkeen kuluessa, kun henkilö tulee työnjohtajilleen enemmän tutuksi tai työn haasteet kasvavat. Tarvitaankin jatkuvaa yhteistyötä työllistävän tahon kanssa. Myös Paltamon kokeilussa toiminut työterveyslääkäri Raija Kerätär totesi vastaanotollaan sekä väitöskirjassaan (Kerätär, 2016), ettei tavanomainen suppea työhöntuloterveystarkastus riitä työllistämishankkeeseen tuleville. Paltamon kokeilussa työterveyslääkärillä oli ensi

kertaa aikaa tutkia kokonaisvaltaisesti työllistettävien terveyttä. Tällöin löydettiinkin sekä kokonaan työkyvyttömiä henkilöitä, jotka ohjattiin jatkotoimenpiteisiin, että sairauksia, joita sitten osattiin hoitaa niin että henkilön työkykyä pystyttiin palauttamaan. Kerätär loikin mallin laajemmasta terveystarkastuksesta työllistämishankkeiden yhteydessä.

Asiantuntijat painottivat myös perheiden merkitystä. Perhetaustan merkitys saattoi korostua nuorten kohdalla, ja perhe saattoi olla asiantuntijalle tuttu jo lastensuojelun kautta. Toisaalta työllistymisen yhteydessä nousi esiin myös lasten kanssa pärjääminen silloin kun työllistetyllä itsellään oli perhe. Jo hankkeen kuluessa aiemmassa arviointitutkimuksessa (Nenonen & Kajanoja, 2012) tuli esiin myös etäisyyksien ja päivähoidon järjestämisen vaikutus työssäkäyntiarjen sujumiseen ja työllistymismotivaatioon. Toisaalta osalla työllistettävistä saattoi olla iäkkäitä vanhempia autettavinaan tai osin omaishoidettavinaan (Nenonen & Kajanoja, 2012). Onkin tärkeää, että henkilön työllistymistilannetta ja arjen sujuvuutta tarkasteltaessa huomioidaan myös hänen kokonaisperhetilanteensa.

Vapaaehtoisuuden merkitys koettiin tärkeäksi. Paltamon kokeiluun oli aluksi kaikkien pakko tulla, ja joillekuille se oli ollut niin traumatisoiva kokemus, että asiaa käsiteltiin vielä haastatteluhetkelläkin sosiaalialan työntekijän kanssa. Pakko ei myöskään motivoinut henkilöitä, ja esimerkiksi ansiosidonnaisella olleet, joiden työttömyys oli vain kausiluontoista, olisivat pärjänneet kokonaan ilman hanketta. Tämä tuli esiin jo aiemmassa hankkeen arvioinnissa (esim. Nenonen & Kajanoja, 2012; Kokko, 2013). Toisaalta asiantuntijoiden välillä oli myös mielipide-eroja. Auktoriteettien ohjeiden/käskeyten noudattaminen ja työelämän päivärytmiin sopeutuminen sekä pelisääntöjen noudattaminen korostuivat joidenkin asiantuntijoiden näkemyksissä, toiset taas painottivat enemmän henkilön itsemääräämisoikeuden kunnioittamista. Asiantuntijat kuitenkin myös näkivät, että esimerkiksi poissaoloihin ja työaikoihin suhtauduttiin hankkeen alussa liiankin ”voimallisesti” työllistettyjä turhan voimakkaasti sanktioimalla tai pakon ilmapiirillä. Pakottaminen koettiinkin asiantuntijoiden keskuudessa jälkikäteen huonoksi motivaattoriksi toimintaan osallistumiselle. Lisäksi todettiin, että kokeilun toimintaperiaatteissa oli vaihtuvuutta toiminnanjohtajan vaihdoksen takia, ja ilmapiiri muuttui vapaammaksi kokeilun ”kakkosvaiheessa”.

Haastatteluhetkellä Paltamossa oli käynnissä Uudet tuulet -hanke, jossa asiantuntijat raportoivat kohtaavansa hyvinvoivan oloisia työntekijöitä ja ettei poissaoloja ole käytännössä enää juuri lainkaan, kun taas varsinaisen hankkeen aikana oli paljon pitkiä sairauslomia mielenterveys- tai sosiaalisista syistä. Uuteen Uudet tuulet -hankkeeseen on myös otettu oppia aiemman hankkeen kompastuskivistä, ja esimerkiksi kuntouttavaa työtoimintaa on nyt enemmän. Pakon yhteydessä asiantuntijat mainitsivat myös kokeilun aikaisen Työvoimatalon maineesta ja siitä, että joillakin oli pelko joutua Työvoimatalolle ja osa mielellään hakeutui sen kautta suoraan muualle työllistetyksi. Toisaalta monet tulivat myös mielellään ja kokivat hyötyvänsä toiminnasta.

Mikä oli haastavaa hankkeen jälkeen?

Asiantuntijoiden mukaan yksi konkreettinen haaste työllistämishankkeen jälkeen oli *työpaikkojen saatavuus*. Kaikki eivät voi työllistyä Paltamoon, vaan töitä on etsittävä muualta, kuten Kajaanista. Sama koskee nuorten opiskelua. Toinen haaste hankkeen jälkeen olikin työllistettyjen ohjaus eteenpäin. Työttömiä ei saatu jäämään pysyvästi työhön tai koulutukseen. Esimerkiksi osaa Työvoimatalolle työllistyneistä ei saatu koko hankkeen aikana motivoitua töihin talon ulkopuolelle. Tähän liittyi myös haaste jatkopaikan löytymisestä hankkeen jälkeen. Kaikille ei pystytty tarjoamaan jatkopaikkaa, työtä tai koulutusta hankkeen päättymisen jälkeen, vaan osa jäi tyhjän päälle. Jatkopaikan löytymisen haasteet liittyvät luonnollisesti siihen, että mahdollisia jatkopaikkoja on Paltamossa ylipäättään rajallisesti, ja että kaikille pidemmälle lähteminen ei ole mahdollista tai mielekästä. Pitkän työmatkan kulkeminen voi olla taloudellinen haaste auton ylläpitokustannusten vuoksi tai ajallisesti lastenhoidon järjestämistä vaikeuksien takia. Varsinainen pysyvä muuttaminen työn perässä toiselle paikkakunnalle on ollut aiempien arviointitutkimuksen tulosten mukaan liian suuri asia monille, sillä henkilöillä saattaa olla omistuksessa suvussa kulkevia taloja, joista ei voida tai haluta luopua, tai iäkkäitä sukulaisia autettavanaan. (Nenonen & Kajanoja, 2012)

Asiantuntijat tunnustivat haasteeksi myös sen, että hankkeen vaikutukset yhteisön viihtyvyyteen eivät olleet pysyviä. Työllistämishanke piti yllä aktiivista ja yhteisöllistä toimintaa Paltamossa. Hankkeen olemassaolo näkyi esimerkiksi nuorisotalon toiminnan piristymisenä ja katukuvan siisteytenä, kun työllistettyjen työpanosta suunnattiin asuinympäristön siistimiseen ja korjailuun. Työvoimatalo myös järjesti erilaisia toritapahtumia, myyjäisiä ynnä muita tapahtumia. Hankkeen päätyttyä toiminta loppui ja yhteisö hiljeni.

Asiantuntijat havaitsivat hankkeen jälkeen myös muutoksia joidenkin hankkeeseen osallistuneiden hyvinvoinnissa. Hankkeen päätyttyä osa alkoi voida taas huommin, ja muutos oli joidenkin kohdalla jopa voimakas ja nopea. Pidempikestoinen tuki työllistetyille olisi siksi ollut tarpeen.

Mitä vaikutuksia hankkeella oli?

Terveys ja hyvinvointi

Asiantuntijoiden mukaan yksi terveyteen ja hyvinvointiin liittyvä hankkeen vaikutus oli terveysriskien ehkäisy ja löytäminen. Yhteistyö terveyskeskuksen kanssa ja työterveyshuolto onnistui ennaltaehkäisyssä. Hanke tuotti tuloksia esimerkiksi alkoholin ja tupakoinnin vähentämisessä (vrt. luku 2) ja hankkeessa järjestettiin ryhmätoimintaa niiden vähentämiseksi, kuten myös laihdutusryhmiä. Osa ryhmistä oli jatkanut tapaamista laihduttamisen merkeissä vielä hankkeen jälkeenkin. Hankkeen aikana diagnosoitiin kansantauteja. Hankkeessa järjestettyjen terveystarkastusten ja elintapaohjauksen ansiosta saatettiin myös onnistua ehkäisemään esimerkiksi 2-tyyppin diabeteksen ja sydäninfarktien ilmaantumista. Työllistettyjen terveystieto ja -käyttäy-

tyminen ovatkin kohentuneet hankkeen myötä, ja voidaan sanoa, että paltamolaiset välittävät nyt enemmän omasta terveydestään. Asiantuntijat arvioivat, että hankkeen aikana alulle laitettujen terveyteen liittyvät toimenpiteet (esim. lääkityksen aloittaminen, leikkausjonoon hakeutuminen) ovat vaikuttaneet myönteisesti hankkeeseen osallistujien terveyteen. Haastatellut asiantuntijat arvioivat myös, että avun hakeminen on lisääntynyt. Ihmiset uskaltavat ja osaavat hakea apua itselleen ja ohjeistavat myös toisinaan. Sosiaalinen hyvinvointi on lisääntynyt: Paltamon yleinen ilmapiiri on parantunut ja asenteet itseä ja muita kohden ovat muuttumassa. Ihmisten välinen välittäminen ja sosiaalinen kanssakäyminen on lisääntynyt. Myös henkinen hyvinvointi on parantunut: itsetunto on noussut ja osallisuus sekä luottamuksen tunne ovat kasvaneet. Kunnan viranomaisia ja päätöksentekoa kohtaan tunnetun luottamuksen lisääntyminen kokeilun aikana näkyy myös seurantakyselyn tuloksissa, kuten myös sosiaalista aktiivisuutta kuvaavan kerho- ja yhdistystoimintaan osallistumisen kasvu (ks. luku 2).

Työllisyys ja talous

Haastatellut asiantuntijat arvioivat, että Työtä Kaikille -hankkeella oli erilaisia vaikutuksia työllisyyteen ja toisaalta Paltamon talouteen laajemminkin. Aasukkaiden toimeentulo parani ja se vaikutti paikallisiin yrityksiin. Yritysten liiketoiminta elpyi parantuneen ostovoiman myötä. Toisaalta hankkeen päätyttyä ostovoima taas laski ja yritykset voivat huonosti.

Asenteet työttömiä kohtaan paranivat. Hankkeen myötä opittiin kohtaamaan pitkäaikaistyöttömät. Arvostus ja asennoituminen työttömiä kohtaan parani. Työttömät myös paikallistettiin, eli löydettiin pitkäaikaistyöttömiä ja sellaisia työttömiä henkilöitä, jotka eivät olleet ilmoittautuneet Te-toimistoon työttömiksi työnhakijoiksi.

Oli kuitenkin myös huomattavaa, että työllistyminen ei ollut kaikilla pitkäaikaista. Työllisyysvaikutukset eivät olleet pitkiä, vaan hankkeen päätyttyä moni jäi uudelleen työttömäksi. Tämä näkyy myös työttömyyttä kuvaavissa aikasarjoissa (ks. luku 2). Hankkeen myötä ja vielä sen jälkeenkin Työvoimatalosta tuli työnvälityspiste. Hankkeen myötä toisaalta myös eläkepäätöksiä on saatu monelle.

Palveluverkoston kehittyminen

Asiantuntijahaastattelun perusteella alueelle muodostui palveluverkosto, jonka sisällä solmittiin yhteistyökuvioita. Hankkeen aikana myös opittiin toimimaan verkoston sisällä ja hyödyntämään syntyneitä suhteita. Myös yhteistyö parani. Asiantuntijat löysivät rohkeutta konsultoida toisiaan. Ihmisten ohjaaminen on helppoa tutuksi tulleen verkoston sisällä, kun tietää toisten työnkuvan. Ihmiset ovat alkaneet myös luottaa palveluihin enemmän. Luottamus jäi myös voimaan kokeilun päätyttyä. Hankkeessa myös käynnistettiin kuntouttavaa toimintaa ja ymmärrettiin sen merkitys työllisyyttä edistävänä tekijänä.

Pohdinta

Asiantuntijoiden näkökulmasta Työtä Kaikille -kokeilulla oli monia positiivisia vaikutuksia. Asiantuntijoiden näkemykset olivat kuitenkin myös ristiriitaisia liittyen esimerkiksi siihen, missä määrin henkilöllä on oikeus itsemääräämiseen. Näkemyksissä heijastuvatkin asiantuntijan ammattisuuntaus ja tausta. Yksi hankkeen haasteista oli, että alussa hankkeessa oli lähinnä työn sisältöön suuntautuneita työnjohtajia (rakennusalan ammattilaisia, insinöörejä jne.). Painopiste oli ymmärrettävästi työtoiminnan kiireellisessä käynnistämisessä ja vanhan koulurakennuksen kunnostamisessa, etenkin kun työllistettävien ”virtaus” kokeiluun oli nopeaa. Myöhemmin kuitenkin havaittiin, että työllistettävien kokonaisvaltainen kohtaaminen jäi aluksi liian vähälle ja toimihenkilöiden keskuudessa oli tarvetta myös sosiaalialan osaamiselle.

Kokeilun kuluessa havaittiin myös, että työllistetyillä oli paljon piilossa olevia kykyjä, ja niitä onkin pyritty nostamaan esiin. Aiempien tutkimusosioiden mukaan Työvoimatalolla perustettiin useita toimintoja työllistettyjen ideoinnin tai toiveiden myötä (esim. Nenonen & Kajanoja, 2012). Asiantuntijat mainitsivat myös vuoden 2015 lopussa tehdyssä ryhmähaastattelussa, että hankkeen aikana havaittiin, että ”hölmöistäkin” mielenkiinnon kohteista voi nousta uusi työ. Erityisesti kulttuuriin liittyvien harrastusten ja kiinnostusten kohteiden vaikutuksesta työllistymiseen ja hyvinvointiin Paltamossa on tekeillä väitöskirja-artikkeli (Nenonen ym., tekeillä; ks. myös Nenonen, 2018).

HANKKEEN ANTAMAT OPIT

- Kuntouttavaa toimintaa tulee painottaa
- Toiminnan tulee olla yksilölähtöistä
- Ohjaava ote eli jatkuva motivointi ja kouluttaminen ovat tärkeitä työllistymisen ja työssä pysymisen kannalta
- Työllistämistoimissa yhteistyö terveys- ja sosiaalialan kanssa on tärkeää. Työkykyä on arvioitava jatkuvassa yhteistyössä työllistävän tahon kanssa.
- Tulevissa hankkeissa huomioitava enemmän perheitä
- Työllistymisen oltava vapaaehtoista, pakko ei motivoi

HANKKEEN JÄLKEISET HAASTEET

- Työttömiä ei saatu siirtymään pysyvästi työhön tai koulutukseen. Esimerkiksi osaa työvoimatalon ihmisistä ei saatu motivoitua töihin Työvoimatalon ulkopuolelle.
- Kaikille ei pystytty tarjoamaan jatkopaikkaa, työtä tai koulutusta hankkeen päättymisen jälkeen. Työpaikkoja olisi etsittävä Paltamon ulkopuolelta.
- Vaikutukset hyvinvointiin ja yhteisön viihtyvyyteen hiipivät hankkeen päätyttyä.

HANKKEEN VAIKUTUKSET

TERVEYS JA HYVINVOINTI

- Terveys edistyi lisääntyneen terveysongelmien tunnistamisen, avun hakemisen, elintapamuutosten ja muiden kokeilun aikana käynnistettyjen ehkäisy-, hoito- ja kuntoutustoimien ansiosta.
- Sosiaalinen ja henkinen hyvinvointi kohentui

TYÖLLISYYS JA TALOUS

- Parantunut toimeentulo vaikutti väliaikaisesti positiivisesti paikallisiin yrityksiin. Toisaalta hankkeen päätyttyä ostovoima väheni ja yritykset voivat huonosti.
- Asenteet työttömiä kohtaan paranivat
- Pitkäaikaistyöttömiä ja ei työttömäksi ilmoittautuneita työttömiä henkilöitä paikallistettiin, joskaan työllistyminen ei monilla ollut pitkäaikaista.
- Työvoimatalo on edelleen työvälityksen keskipisteenä. Eläkepäätöksiä on saatu monelle eli työvoimasta on siirretty pois sinne kuulumattomia pysyvästi työkyvyttömiä henkilöitä.

PALVELUVERKOSTON KEHITTYMINEN

- Yhteistyö viranomaisten kesken sekä viranomaisten ja muiden tahojen välillä muodostui ja tehostui
- Työllistettävien luottamus palveluja kohtaan parani
- Kuntouttavan toiminnan merkitys työllisyyttä edistävänä tekijänä ymmärrettiin

Lähteet

- Aronson, J. (1994) A Pragmatic View of Thematic Analysis. *The Qualitative Report*, 2(1), 1-3. <http://nsuworks.nova.edu/tqr/vol2/iss1/3/>
- Kajanoja, J. (2013) luku 9.1 ”Mallin prosessi-arviointi” teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009-2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>
- Kerätär, R. (2016) Kun katsoo kauempaa, näkee enemmän. Monialainen työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointi pitkäaikaistyöttömillä. Väitöskirja. Oulun yliopiston tutkijakoulu, Oulun yliopisto, Lääketieteellinen tiedekunta. E-kirja: <http://urn.fi/urn:isbn:9789526210865>
- Kokko, R-L. (2013) luku 6.3 ”Yli 50-vuotiaiden työllistyminen” teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009-2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>
- Käyhkö, M. (2016) Kotoa pois pakotetut? Syrjäseutujen nuorten toiselle asteelle siirtyminen ja koulutuksen alueellinen eriarvoisuus. Teoksessa Armila, Halonen Käyhkö (toim.) Reunamerkintöjä Hylkysyrjästä.
- Nenonen, T. & Kajanoja, J. (2012): Paltamon Työtä Kaikille -kokeilun prosesseja, haasteita ja onnistumisia 2009–2012. Työllisyys, terveys ja hyvinvointi Paltamon työllistämismallin arviointitutkimus 2009–2013. THL Raportti nro 74, 2012. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-788-2>
- Nenonen, T. (2018): Kulttuuriharrastuksilla uusia näköaloja Paltamoon? Artikkeliverkkolehdessä ”Politiikasta. Tutkimuksesta ajankohtaisesti ja ajattomasti.” 2.5.2018, viitattu 4.5.2019. <https://politiikasta.fi/kulttuuriharrastuksilla-uuksia-nakoaloja-paltamoon/>
- Nenonen, T. ym. Cultural activities during and after Paltamo Full-employment project: a study on effects on mental health, well-being, empowerment and entrepreneurship. (työnimi, artikkeli tekeillä)

4 NUORET PALTAMON KOKEILUSSA

Jenni Wessman, Tellervo Nenonen

Aineistot

Hankkeen nuoria koskeva laadullinen tutkimusaineisto koostuu nuorten ryhmähaastattelusta ja nuorilta kerätyistä kyselylomakkeista. Aineisto kerättiin vuosina 2015–2016, jolloin tavoiteltiin yhteensä 31 paltamolaista 18–30-vuotiasta Työtä Kaikille -hankkeessa mukana ollutta nuorta.

Ryhmähaastatteluun kutsuttiin yhdeksän nuorta, joista neljä osallistui marraskuussa 2016 haastatteluun. Nuoret rekrytoitiin tutkimukseen Työvoimatalon nuorten tukemiseen ja kuntoutukseen erikoistuneen henkilökunnan sekä Paltamon nuorisotalon henkilökunnan kautta. Tutkimuksesta poisjääneet nuoret kertoivat syyksi aikatauluhaasteet, sairastumisen ja haluttomuuden osallistua tutkimukseen.

Haastattelumenetelmänä käytettiin teemapohjaista fokusryhmähaastattelua. Haastattelussa keskityttiin hankkeen päättymisen jälkeisiin kokemuksiin työllistymisestä. Haastattelun teemat olivat: 1) mallin toimivuus ja haasteet, 2) työllistyminen mallin aikana ja jälkeen, 3) vaikutukset terveyteen ja hyvinvointiin, 4) kulttuuri sekä 5) pysyvyys ja tulevaisuuden näkymät.

Haastattelu tehtiin nuorille ennestään tutussa Paltamon työvoimatalossa. Haastattelu kesti 79:52 minuuttia, ja se nauhoitettiin. Haastattelun toteuttivat tutkijat Jenni Wessman ja Lars Leemann. Nuorilta kysyttiin haastattelun alussa kirjallinen suostumus tutkimukseen, minkä lisäksi heille jaettiin tutkimustiedote ja kerrottiin suullisesti tutkimuksen tarkoitus, vapaaehtoisuus ja anonymisuusperiaate. Haastattelu litteroitiin sanasta sanaan (26 sivua, times 12, rv 1,5), ja samalla poistettiin tunnistetiedot aineiston anonymisoimiseksi.

Tutkimukseen kutsuttiin edellä mainittujen lisäksi 22 henkilöä, joita lähestyttiin kyselylomakkein ajalla 1.1 – 30.6.2016. Heistä yhdeksän täytti ja palautti lomakkeen. Lomakkeet lähetettiin nuorille työvoimatalon kontaktihenkilöiden ja nuorilta saatujen yhteystietojen avulla. Lomakkeiden teemat rakennettiin ryhmähaastatteluteemojen pohjalta. Lomakkeella olleisiin kysymyksiin vastattiin avovastauksilla; valmiita vastausvaihtoehtoja ei tarjottu. Lomakkeiden jaon yhteydessä kontaktihenkilöitä ohjeistettiin jakamaan nuorille tiedote, jossa kerrottiin tutkimuksen tarkoitus, vapaaehtoisuus ja anonymisuusperiaate. Nuoret vastasivat lomakkeisiin nimettömänä. Kontaktihenkilöt keräsivät vastaukset ja toimittivat ne tutkijalle.

Kyselylomakkeet olivat avainasemassa aineistonkeruussa, sillä ensimmäiseen ryhmähaastatteluun osallistuneiden nuorten määrä oli aiottua pienempi, ja nuorten haluttomuus osallistua tutkimukseen oli erittäin suuri. Hankkeessa yritettiin koota toinen nuorten ryhmä ryhmähaastatteluun, mutta tässä ei onnistuttu. Nuoria yritettiin rekrytoida toiseen ryhmähaastatteluun työvoimatalon henkilöstön ja nuorisotalon henkilöstön sekä itse nuorten kautta lumipallomenetelmällä.

Nuorten motivoiminen tutkimuksen oli erityisen haastavaa, sillä nuoret eivät tahoneet tavata tutkijaa kasvokkain. Nuorille tarjottiin mahdollisuutta ryhmähaastattelun lisäksi kahdenkeskiseen yksilöhaastatteluun ja puhelimen kautta tehtävään haastatteluun. Näitä vaihtoehtoja ei kuitenkaan yksikään tavoitetuista nuorista tahtonut hyödyntää. Lisäksi tavoitettavuutta heikensivät merkittävästi työvoimatalossa ja nuorisotalolla työskentelevien avainkontaktihenkilöiden työtilanteiden muutokset hankkeen kriittisenä aineistonkeruuajana.

Ongelma ratkaistiin muuttamalla aineiston keruutapaa ja hyödyntämällä itsenäisesti täytettäviä kyselylomakkeita. Aiempien rekrytointitapojen lisäksi myös etsivän nuorisotyön työntekijät lähestyivät nuoria pyytäen heitä vastaamaan kyselyyn. Kyselylomakkeet otettiin nuorten keskuudessa huomattavasti paremmin vastaan. Tämä johtunee siitä, että nuoret saivat itse rauhassa tutustua kysymyksiin ja täyttää lomakkeet itsenäisesti. Myös leimautumisen pelko ja mahdollinen sosiaalinen paine sekä tutkimustyötä kohtaan tunnettu epäluulo olivat tässä lähestymistavassa lievempiä, mikä saattoi edesauttaa osallistumishalukkuutta.

Aineistojen analyysi

Nuorten aineisto analysoitiin sisällönanalyysin keinoin (Tuomi ja Sarajärvi 2002). Analyysissä käytettiin apuna Atlas.ti -ohjelmaa. Ryhmähaastattelu- ja kyselylomakeaineistoja käsitellään analyysissä yhtenä kokonaisuutena. Aineistoa analysoitaessa tämä näkyi muun muassa samojen analyysikoodien käytössä sekä aineistojen käsittelyssä yhtenä tiedostona Atlas.ti -ohjelmassa.

Aineistosta etsittiin nuorten kertomuksia hankkeen päätösvaiheesta, pitkäaikaisista hyödyistä ja tulevaisuuteen liittyvistä näkymistä. Lisäksi etsittiin hankkeeseen liitettjä positiivisia kokemuksia ja päättymiseen liittyviä haasteita. Haastatteluista koottuja teemoja olivat: 1) mitä hankkeesta opittiin, 2) mitä haasteita hankkeen päättymisen jälkeen huomattiin, 3) mitä hyötyjä hankkeen päättymisen jälkeen huomattiin ja 4) mitä seurauksia hankkeella huomattiin olleen. Lisäksi etsittiin omana aihealueenaan 5) hankkeen hyötyjä ja haasteita erityisesti nuoriin liittyen.

Lisäksi on nostettu asiantuntijahaastattelun analyysistä esiin asiantuntijoiden kokemukset ja kertomukset liittyen hankkeessa mukana olleisiin nuoriin. Nämä jaoteltiin positiivisiin seikkoihin ja haasteisiin sekä hankkeen aikana esiintyneisiin ongelmiin ja hankkeen päättymisen jälkeisiin seurauksiin.

Tulokset

Työtä Kaikille -hanke työllisti Paltamon keskustassa sijainneelle Työvoimatalolle yhteensä 130 alle 25-vuotiasta nuorta (Huotari, 2014). Tämä tutkimus tavoitteli yhteensä 31 nuorta ja nuorta aikuista, joista 13 osallistui tutkimukseen. Haastatteluhetkellä nuorten ja nuorten aikuisten ikä jakautui 18 ja 30 ikävuoden välille, keskiarvoisen iän ollessa 25 vuotta.

Tutkimukseen osallistuneista nuorista neljä kertoi päässeensä heti hankkeen päätyttyä opiskelemaan, jatkamaan opintojaan tai solmimaan oppisopimuksen. Kolme nuorista oli työllistynyt heti. Kuusi nuorista kertoi jääneensä työttömiksi.

Tutkimuksen tekohetkellä – noin kaksi vuotta hankkeen päättymisen jälkeen – tutkimukseen osallistuneista viisi kertoi hakeutuneensa kuntouttavaan työtoimintaan tai kuntoutukseen, yksi oli työttömänä ja seitsemän opiskeli.

Nuoriin suunnattiin huomiota

Haastateltujen asiantuntijoiden mukaan Työtä Kaikille -hankkeen aikana oli keskitytty erityisesti nuoriin. Heihin kohdistettiin ohjaava ja eteenpäin vievä ote. Nuorten kanssa työskennelleet asiantuntijat kertoivat epäilleensä, etteivät nuoret välttämättä löytäneet helposti paikkaansa peruskoulun jälkeen Paltamossa. Nuoret olivat ennen hanketta olleet vaarassa jäädä osattomiksi yhteisöstä ja vaille koulutus- tai työpaikkaa.

Nuorten kokemuksia hankkeen aikana kartoittaneiden Ylikännön ja Jolkosen (2013) mukaan työllistämismalli koettiin hyvänä mahdollisuutena paikata esimerkiksi välivuotta tai mieltä mitä haluaisi tulevaisuudellaan tehdä.

Sama ilmeni hankkeen päättymisen jälkeen tehdyssä asiantuntijahaastattelussa. Asiantuntijoiden mukaan hanke onnistui tarjoamaan nuorille kiinnittymispaikan peruskoulun jälkeen. Myös tähän tutkimukseen haastatellut nuoret kertoivat kokeneensa samoin. Nuoret kokivat hyötynensä hankkeen tuomasta rytmistä arkeen.

Hanke oli vaikuttanut myös paikallisen nuorisotalon toimintaan. Se näkyi nuorille suunnatun toiminnan (Manga-tapahtuma, leffailta, jne.) lisääntymisenä. Tämän mahdollistivat ylimääräiset työntekijäresurssit eli hankkeen kautta nuorisotalolle työllistyneet henkilöt. Nuorisotalolla oli hankkeen aikana runsaasti aktiivista toimintaa ja se tarjosi nuorille paikan, missä viettää vapaa-aikaa.

Nuorten kokemuksia hankkeen vaikutuksista

Minkälainen työntekijä minä olen?

Suurin osa tutkimukseen osallistuneista nuorista koki Työtä Kaikille -hankkeen lisänneen erityisesti heidän työelämätaitojaan. Tällä tarkoitettiin esimerkiksi työnhakuun valmistautumista ja lisääntynyttä tietoa olemassa olevista työpaikoista. Hankkeen aikana oli muun muassa tutustuttu työpaikkoihin käymällä niissä, oltu harjoitteluissa, tehty CV:tä ja kartoitettu omia osaamisalueita. Lisäksi nuoret kertoivat saaneensa lisää keinoja etsiä töitä.

Karttuneita tietoja hyödynnettiin hankkeen päättymisen jälkeen erityisesti työhaussa, koulutusta mietittäessä ja oman työuran suunnittelussa. Hanke oli myös parantanut muutaman nuoren mielestä heidän sosiaalisia kykyjään ja itseluottamustaan, ja he arvioivat tämän heijastuvan myönteisesti tuleviin työhakutilanteisiin ja työssä suoriutumiseen sekä viihtymiseen.

Hanke oli vaikuttanut positiivisesti muutaman nuoren kokemukseen omasta itsestä työntekijänä. Hankkeen aikana oli ollut mahdollisuus kokeilla erilaisia töitä ja pohtia tulevaisuutta työntöön näkökulmasta. Tästä seurasi myös motivoituminen työmarkkinoille. Nuorista osa kertoi olevansa hyvin motivoituneita työn hakuun ja työn tekemiseen.

Miten hanke vaikutti nuorten hyvinvointiin?

Nuoret kokivat hankkeen aikana saadun mahdollisuuden työterveyshuollon kaltaisiin terveyspalveluihin erittäin positiivisena. Osa nuorista oli hyödyntänyt palveluja paljon. Terveyspalvelut lisäsivät tietoutta omasta terveydentilasta ja tarjosivat mahdollisuuden käydä tarkistamassa oma terveydentila. Muutama nuori kertoi terveyspalveluiden auttaneen myös hankkeen aikana ilmenneisiin henkilökohtaisiin haasteisiin. Eräällä nuorella oli löydetty palveluiden ansiosta orastava sairaus, minkä hoidosta hän oli edelleen hyvin kiitollinen.

Hanke oli vaikuttanut nuorten hyvinvointiin myös tukemalla hyviä elintapoja ja elämänhallintaa. Eräs poika kertoi työskentelevänsä edelleen päivärytminsä ylläpitämisen kanssa hankkeesta saatujen oppien mukaan. Annettu tuki näkyikin muun muassa päivärytmin kohentumisena, mielekkäänä tekemisenä, mahdollisuuksina pitää yllä laajempaa sosiaalista piiriä ja harrastaa liikuntaa. Paltamossa oli esimerkiksi perustettu Työtä Kaikille -hankkeeseen osallistuvien sählykerho, joka kokoontui viikoittain. Nuoria oli myös kannustettu päihteettömyyteen ja myös tupakoinnin lopettamiseen oli kannustettu näkyvästi.

Nämä tavoitetut hyödyt kuitenkin haastettiin hankkeen päättyttyä. Hankkeen päättyminen vei mennessään liikuntaedut, terveydenhuoltoedut sekä päihteettömyyteen kannustamisen. Nuorten kokemuksen mukaan hankkeen päättyttyä tuki loppui kesken. Eräs nuori kertoi liikuntansa lopahtaneen sählykerhon päättymisen myötä. Uutta kerhoa ei ollut perustettu toiminnan alasajon jälkeen.

Nuorten kouluttautumispolut selventyivät

Työtä Kaikille -hanke kirkasti tulevaisuuden suunnitelmia myös opiskelun ja kouluttautumisen suhteen. Hankkeen aikana nuoret saivat tuetusti hakea opiskelemaan (esimerkiksi lukea pääsykokeisiin tai ohjausta opiskelemaan hakemisessa) tai jo suorittaa opintoja tai koulutusta (esim. erilaisia työkortteja kuten tulityökortti tai hygieniapassi oli mahdollista suorittaa hankkeessa) tulevaisuuden työuraa ajatellen. Eräs tutkimuksen nuorista oli suorittanut terveydenhuoltoalan tutkinnon, joka myöhemmin oli auttanut häntä opiskelupaikan hahmottamisessa ja saamisessa.

Muutama nuori summasi, että hankkeen aikana tapahtui eräänlainen elämänpolun muutos. Hankkeeseen tullessaan heillä oli ollut erilainen käsitys tulevasta työurasta. Hankkeen aikana kouluttautumisen tai uudelleen kouluttautumisen myötä he olivat löytäneet uuden mahdollisen suunnan työuralleen.

Toisenlaisiakin kokemuksia kuitenkin oli osalla tutkimukseen osallistuneista. Osa tutkimuksen nuorista koki hankkeen aikana kertyneen koulutuksen olleen irrallaan

todellisesta työelämästä. Koulutusta vastaavaa työtä ei ollut tarjolla. Lisäksi osa nuorista koki, etteivät he olleet osanneet hyödyntää kouluttautumisen kautta saatua osaamistaan Paltamossa.

Koulutuksen haasteisiin liittyvä tematiikka nousi esiin myös asiantuntijahaastattelussa. Asiantuntijat nostivat esiin oppisopimuksen heikon hyödyntämisen hankkeessa. Sen kaltainen koulutusmuoto olisi voinut olla hyödyksi koulutuksen ja työelämän yhteen sitomisessa.

Havainnot tukevat arviota, jonka mukaan syrjemmällä asuvilla nuorilla on rajoitetummat mahdollisuudet kouluttautua. Käyhkön (2016) mukaan yksilön valinnan vapautta korostava koulutuspolitiikka todella eriarvoistaa syrjemmällä asuvia nuoria. Esimerkiksi paltamolaisilla nuorilla ei ole samanlaisia mahdollisuuksia valita koulutussuuntaansa ja pysyä kotiseudullaan kuin hämeenlinnalais- tai espoolaisnuorilla. Käyhkön (2016) mukaan lähteminen kotiseudulta vaatii nuorelta resursseja kuten uskallusta, taloudellisia mahdollisuuksia ja lupaa vanhemmilta. Näiden lisäksi lähtemistä rajoittaa nuoren oma halu jäädä kotiseudulle. Osa Paltamon Työtä Kaikille -hankkeen nuorista oli kuitenkin lähtenyt opiskelemaan uudelle paikkakunnalle ”kaveriporukalla”, tai aiemmin opiskelemaan muuttaneet olivat ottaneet uudet tulokkaat siipiensä suojaan samoin kuin Käyhkön (2016) Hylkysyrjä-kirjassaan kuvaamat ”sisarusten siirtokunnat”.

Työnteon harjoittelu paransi tulevaisuuden mahdollisuuksia

Nuorten Työtä Kaikille -hankkeeseen liittyviä odotuksia tarkastelleiden Ylikännön ja Jolkkosen (2013) mukaan nuoret näkivät hankkeen parhaimman annin olevan työkokemuksen karttuminen, uuden suunnan etsiminen ja opiskelu tai työuran hahmottuminen. Työvoimatalossa oli ollut mahdollista hankkia työkokemusta kokeilemalla eri alojen töitä ja hankkimalla lisäkoulutusta.

Hankkeen päättymisen jälkeiset tutkimustulokset ovat samansuuntaiset. Nuoret olivat saaneet kokeilla Työvoimatalolla erilaisia töitä ja kartuttaneet työkokemusta. Hankkeen aikana oli monelle tarjoutunut mahdollisuus tutustua eri alojen töihin ja kokeillakin niitä turvallisesti joko Työvoimatalolla tai ulkopuolisilla työmarkkinoilla.

Työkokeiluista oli nuorten mielestä ollut paljon hyötyä. Näin kokevilla nuorilla oli hankkeen päättymisen jälkeen suunta työ- tai koulutusmaailmaan selvillä. Muutama nuori mainitsi, ettei heillä ollut tarkkaa suunnitelmaa tulevasta. He kokivat kuitenkin hyötynsä kokeilujen tuomasta tiedosta ja osaamisen karttumisesta.

Kokeilun kautta moni sai myös luotua hankkeen aikana työelämään liittyvän verkoston. Nuoret arvioivat, että siitä oli ollut työhaussa hyötyä. Hyödyn myös koettiin jatkuneen hankkeen jälkeen ja lisäävän työllistymisen mahdollisuuksia tulevaisuudessa.

Hankkeen päättymisen jälkeiset haasteet

Osa tutkimukseen osallistuneista oli kuitenkin pettyneitä siihen, ettei Työvoimatalolla hankittu työkokemus vastannut työelämän tarpeita ja vaatimuksia. Osan mukaan hankkeen tarjoamat keinot työllistyä koettiin paikoin hyödyttömiksi. Hakijat eivät

myöskään kaikki olleet osanneet hyödyntää saamiaan resursseja työllistymismahdollisuuksien parantamiseen ja töiden hakuun. Tästä seurasi osalle motivaation puutetta koko työnhakua kohden.

Tähän vaikutti osaltaan myös Paltamon työllisyystilanne, jossa nuorille ei ollut paikkaa. Huolimatta kertyneestä kouluttautumisesta tai työkokemuksista sekä verkostoitumisesta monet nuoret eivät olleet löytäneet töitä hankkeen aikana eivätkä sen päätyttyä.

Jotkut tutkimukseen osallistuneet nuoret nostivat esiin hankkeen päätösvaiheen äkillisyyden ja tuen puutteen. He eivät olleet kokeneet saaneensa tukea hankkeen loppua, vaan olivat jääneet yksin. Asiantuntijoiden haastattelussa tuotiin samankaltaisia huolia esille. Heidän mukaansa hankkeen päätyttyä nuoret jäivät vaillo pohjaa. Lisäksi jo valmiiksi rikkiinäisiin nuoriin ja heidän jatkohoitoonsa tai sijoittamiseensa ei ollut varauduttu riittävästi tai riittävän yksilöllisesti. Hanketyöntekijöillä ei ollut paikkoja ja resursseja käsitellä työpaikatta jääneitä nuoria.

Hanke vei päättyessään myös osan yhteisöllisyydestä mennessään. Tämä näkyi esimerkiksi nuorisotalon hiljenevänä toimintana ja liikuntatoiminnan pysähtymisenä. Esimerkiksi Nuorisotalon toiminnan vilkastuminen oli hankkeen aikana tuonut nuorille sisältöä arkeen sekä lisännyt osallisuutta. Hankkeen päätyttyä vaikutukset olivat kuitenkin kaikonneet.

Asiantuntijoiden mukaan rakenteellisempi osallisuuden tukeminen olisi tarvinnut nuorten kesken kootun vertaisryhmän ja sitä tukevaa toimintaa. Tätä ei ollut kuitenkaan mahdollista toteuttaa tai ylläpitää hankkeen jälkeen.

Usko työllistymiseen tulevaisuudessa

Nuorilta kysyttiin tutkimuksessa arvioita ja ajatuksia omasta mahdollisuudesta työllistyä tulevaisuudessa. Tutkimukseen osallistuneista kaksi koki uskovansa työllistyvänsä varmasti. Työllistymisen ei nähty toteutuvan välttämättä Paltamossa, vaan nuoret olivat avoimia kunnan rajojen ulkopuolisille työmarkkinoille. Kuusi nuorta puolestaan uskoi työllistyvänsä, kunhan ensin kouluttautuu lisää. Kouluttautumisen nähtiin selvästi lisäävän mahdollisuuksia saada töitä haastavalla alueella.

Työllistymiseen uskovien nuorten mukaan tähän vaikuttavia seikkoja olivat Työtä Kaikille -hankkeen mahdollistama kouluttautuminen ja kouluttautumiseen saatu tuki. Myös työnhaun tukeminen ja työelämään ennalta tutustumisen sekä työkokemuksen kartuttaminen olivat avainasemassa.

Yksi nuorista oli puolestaan epävarma tulevaisuudesta, eikä osannut arvioida tulevaisuuttaan. Kolme nuorta oli lisäksi sitä mieltä, ettei oma tämän hetkinen koulutus tai kouluttautuminen auta tulevaisuuden työllistymisessä. Syyksi mainittiin Paltamon huonot työmarkkinat ja koulutus, joka ei soveltunut kunnassa työllistymiseen.

Paltamo näytti tämän tutkimuksen valossa olevan nuorten silmissä haasteellinen paikka työllistyä. Tähän ei Työtä Kaikille -hankkeen mainittu vaikuttaneen mitenkään. Ylikännön ja Jolkosen (2013) tutkimuksen mukaan nuoret olivat epäilleet samaa jo hankkeen käynnissä olon aikana.

Hankkeen päättymisen jälkeen tehdyistä haastatteluista kävi ilmi, että nuoret näyttivät kokevan heillä olevan vain vähän mahdollisuuksia työllistyä. Lisäksi Paltamossa nähtiin haasteena töiden sijainti suhteessa kotiin. Mahdollinen työnhakualue ylettyi muutamalla nuorella useita kymmeniä kilometrejä kotiympäristön ulkopuolelle. Esimerkiksi yksi nuorista nosti esiin pelon TE- toimistosta, joka osoittaisi hänelle työpaikan lähikunnista ja kaukaa kotoa. Nuori kertoikin tästä syystä jopa välttelevänsä toimiston soittoa.

Työnteko naapurikunnissa nähtiin haasteellisena, sillä liikkuminen on Paltamossa haastavaa kunnan rajojen yli. Julkisen liikenteen vähyys ja autottomuus tekevät nuorten pitkälle suuntautuvasta työmatkasta miltei mahdottoman.

Yhteenveto

Työtä Kaikille -hanke oli eräänlainen hengähdyspaikka nuorille, jotka kypsyttelivät ajatusta omasta paikastaan Paltamon yhteisössä sekä tulevaisuuden työntekijänä. Hanke tuki nuorten kehitystä työllistymisen ja kouluttautumisen poluilla. Hankkeen aikana lisääntyneet työelämätaidot näkyivät hankkeen jälkeen nuorten mukaan parantuneena osaamisena ja lisääntyneinä mahdollisuuksina työnhaussa, koulutusta mietittäessä ja oman työuran suunnittelussa.

Paltamon työmarkkinat ja nuorille tarjotut työllistämiskeinot eivät hankkeessa täysin kohdanneet. Tämä näkyi hankkeen jälkeen nuorten kohdalla työttömyytenä ja epävarmuuden kokemuksina tulevaisuuden työllistymisestä.

Hankkeessa työnantajatahon kanssa tehty yhteistyö jäi nuorten näkökulmasta vähäiseksi. Nuorille suunnatun kouluttamisen ja työllistämispalveluiden haaste näytti olevan niiden ohuehkoksi jäänyt kytkös varsinaiseen työelämään. Samankaltainen ilmiö on todettu laajemmin esimerkiksi lukiokoulutuksessa. Lukiolaiset kokevat nykykoulutuksen olevan liian irrallaan työelämästä (TAT, 2016). Tällöin koulutus ei välttämättä yksin lisää mahdollisuuksia työllistyä.

Tutkimukseen osallistuneet nuoret kokivat haasteeksi myös kotikunnassaan työllistymisen. Töitä ei ollut tai ne sijaitsivat kohtuuttoman matkan päässä. Nuoret yrittävät työllistyä tilanteessa, jossa valinnanvara on niukka, eikä töitä riitä kaikille. Syrjäseudulla asumisen piirteisiin kuuluu toisaalta se, että arjen tavalliset toiminnot kuten työ, koulu ja harrastukset ovat pitkien etäisyyksien päässä kotoa. (Armila, 2016)

Kuntouttavan työn puute näkyi nuorten kohdalla hankkeen päätösvaiheessa nuorten hätänä ja etsivän nuorisotyön ylimääräisinä ponnistuksina. Kehittämistarvetta on myös avun tarjoamisen yksilöllistämisessä. Vaiva oli krooninen koko hankkeessa, sillä se yritti työllistää kaikki samalla sapluunalla. Aikaa perehtyä yksittäisiin ihmisiin ja heidän tarpeisiinsa ei ollut, mikä saattoi näkyä myös hankkeen päätösvaiheen ahdinkona.

Pohdittavaksi:

- **Millä tavoin huomioidaan** paremmin työllistämishankkeessa paikalliset erityisyydet, vahvuudet ja työllistymismahdollisuudet, jotka liittyvät erityisesti nuoriin?
- **Miten tiivistetään** työllistämistoimien ja paikallisten työnantajatahojen yhteistyötä?
- **Miten kehitetään** työllistämistoimia, kuntoutusta sekä koulutusta niin, että ne kytkeytyvät suoraan työntekoon ja toteutuvat työpaikoilla (esimerkiksi oppisopimusmuotoinen toiminta)?
- **Miten parannetaan** työllistämishankkeessa tarjotun koulutuksen ja paikallisten työnantajien tarpeiden kohtaamista?
- **Miten ratkotaan** nuorten kohdalla pitkien etäisyyksien ja puuttuvan julkisen liikenteen tuomia haasteita työllistymiselle, ja onko pienemmissä kunnissa mahdollisuuksia kehitellä uusia työnteon muotoja (mm. etätö) yhdessä työnantajien kanssa?
- **Minkälaisia** pysyviä hyvinvointia tukevia rakenteita työllistämishankkeella voisi saada aikaan paikallisella tasolla?
- **Miten huomioidaan** nuorten kuntouttamistarpeet ja yksilöllisesti räätälöity tuki paremmin?

Lähteet

- Armila, P. (2016) Hylkysyrjäläisnuorten arjen rytmit ja piirit. Teoksessa Armila, Halonen & Käyhkö: Reunamerkitöjä Hylkysyrjästä. Nuorten elämänraameja ja tulevaisuudenkuvia harvaanasutulla maaseudulla. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 178, Liike, Helsinki.
- Kokko, R-L (2013) Eri-ikäiset työllisyyskokeilussa. Teoksessa Kokko R-L, Nenonen T, Martelin T, Koskinen S (toim.) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009-2013. THL raportti 18/2013. Helsinki
- Käyhkö, M. (2016) Kotoa pois pakotetut? Syrjäseutujen nuorten toiselle asteelle siirtyminen ja koulutuksen alueellinen eriarvoisuus. Teoksessa Armila, Halonen Käyhkö Reunamerkitöjä Hylkysyrjästä.
- Sarajärvi, A. & Tuomi, J. (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi
- TAT Taloudellinen tiedotustoimisto (2016) Kun koulu loppuu. Tutkimuksen tiivistelmä. Vuosittainen selvitys nuorten työelämä- ja jatko-opintosuunnitelmista. <https://www.tat.fi/materiaalipankki/koulu-loppuu-2016-tutkimuksen-tiivistelma/>
- Ylikännö, M. & Jolkkonen, R. (2013) Nuorten työllistyminen. Teoksessa Kokko R-L, Nenonen T, Martelin T, Koskinen S (toim.) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009-2013. THL raportti 18/2013. Helsinki

5 KOKEILUN TALOUSVAIKUTUKSET PITKÄAIKAISSEURANNASSA

Miikka Vähänen

Johdanto

Paltamon Työtä Kaikille -täystyöllisyyskokeiluhanke kesti viisi vuotta (2009–2013). Täystyöllisyysuhanke on herättänyt laajaa mielenkiintoa ja laaja Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus julkaistiin vuonna 2013 (Kokko, Nenonen, Martelin & Koskinen 2013). Loppuraportissa arvioitiin myös Paltamo-mallin taloudelliset vaikutukset (Hämäläinen, Hämäläinen & Moisio 2013, 231–267). Suurin osa täystyöllisyyshankkeen arvioiduista taloudellisista vaikutuksista sijoittui vuosille 2009–2012.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Paltamon mallin taloudellisia vaikutuksia tuoreimpien tilastovuosien mukaan, jolloin tarkastelussa voidaan myös havainnoida mallin vaikutuksia kokeilun päättymisen jälkeen. Valtaosa tässä jatkoselvityksessä arvioiduista vaikutuksista koskee ajanjaksoa 2009–2015.

Hämäläinen, Hämäläinen ja Moisio (2013) kuvaavat Paltamon täystyöllisyysmallin mahdollisia vaikutuskanavia eri sektoreiden näkökulmista. Tilanpuutteen vuoksi tässä jatkoselvityksessä esitetään ainoastaan mallin yksityiskohtaiset vaikutukset. Mallin vaikutuskanavista sekä vaikutusten yksityiskohtaisesta kuvauksesta kiinnostunutta lukijaa kehoitetaan perehtymään edellä mainittuun tutkimukseen.

Menetelmä ja aineisto

Tässä jatkoselvityksessä Paltamon mallin taloudellisia vaikutuksia on arvioitu aggregaattitasolla synteettisen kontrolliryhmän menetelmällä. Menetelmä on sama, jota Hämäläinen, Hämäläinen ja Moisio (2013) soveltavat Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimuksessa (ks. myös Hämäläinen & Hämäläinen 2012). Kansainvälisesti synteettisen kontrolliryhmän menetelmää on käytetty laajasti erilaisissa vertailevissa tapaustutkimuksissa, joissa on esimerkiksi tutkittu konfliktin taloudellisia kustannuksia (Abadie & Gardeazabal 2003) tai politiikkatoimen vaikutuksia (Abadie, Diamond & Hainmueller 2009). Suomessa menetelmää on hyödynnetty Paltamon täystyöllisyyskokeilun vaikutusten arvioimisen lisäksi ainakin Kainuun hallintokokeilun kustannusvaikutusten arvioimiseksi (Hämäläinen & Moisio 2011; 2015).

Synteettisen kontrolliryhmän menetelmässä tutkittavalle kohteelle luodaan synteettinen vertailukunta, jonka avulla pyritään erottamaan tarkasteltavana olevan politiikkatoimen vaikutukset kaikista muista toimintaympäristön muutoksista. Synteettisen kontrolliryhmän menetelmässä Paltamolle luodaan synteettinen vertailukunta painottamalla kaikkien Suomen kuntien historiatietoja niin, että saadaan luotua syn-

teettinen kontrollikunta, joka kuvaa Paltamon kehitystä tarkasteltavan ilmiön näkökulmasta mahdollisimman hyvin ennen kokeilun alkua.¹ (Hämäläinen, Hämäläinen & Moisio 2013.)

Optimaalisten painojen laskemisessa hyödynnettiin yhteensä 198 Manner-Suomen kunnan historiatietoja. Painoja saava kuntajoukko muodostettiin siten, että siihen valittiin ainoastaan ne Manner-Suomen suomenkieliset kunnat, joiden väkiluku oli alle 20 000 vuonna 2015, ja joissa ei ollut tapahtunut kuntaliitoksia vuosien 1990–2015 välillä. Selittävät muuttujat tutkittavalle ilmiölle valittiin siten, että synteettinen kontrollikunta kuvaa mahdollisimman hyvin tarkasteltavan ilmiön kehitystä Paltamossa ennen täystyöllisyyskokeilun alkua. Tarkasteltavan ilmiön selittämiseen käytetyt muuttujat esitetään tarkemmin seuraavissa luvuissa.

Tulokset on mallinnettu asukasta kohden. Näin Paltamon toteutunutta kehitystä ja synteettisen vertailukunnan kehitystä voidaan verrata. Näin voidaan myös laskea vuositason kokonaiskustannussäästö tai tuotto kertomalla Paltamon ja synteettisen kontrollikunnan asukasta kohden olevat euromääräiset erot Paltamon asukasluvulla. Vuositason kustannussäästöt sekä verotulojen ja maksujen kertymät on esitetty yhteenvetoluvun taulukossa 11.

Paltamon toteutuneen ja synteettisen kontrollikunnan kehityksen asukaskohtaisten erojen tilastollisen merkitsevyyden tarkastelemiseksi jokaiselle kuntajoukossa olevalle kunnalle lasketaan oma synteettinen kontrollikunta. Tarkastelujoukossa olevien kuntien ja niiden synteettisten vertailukuntien erotus on piirretty kuvioon, johon on lisätty Paltamon ja sen synteettisen vertailukunnan välinen erotus. Tämä kuvio antaa tietoa siitä, minkälaista normaalivaihtelua kunnissa tapahtuu ilman politiikkamuutosta. Näin kuvion perusteella voidaan pyrkiä päättämään, onko Paltamon ja sen synteettisen kontrollikunnan välillä oleva asukaskohtainen erotus täystyöllisyysmallin aiheuttama, vai johtuvatko erot kunnissa tapahtuvista normaalivaihteluista. (Hämäläinen, Hämäläinen & Moisio 2013.)

Täystyöllisyysmallin vaikutuksia tarkasteltaessa jokaiselle tarkastelun kohteena olevalle ilmiölle on piirretty kuva Paltamon toteutuneesta ja synteettisen vertailukunnan kehityksestä sekä kunnittaiset placebo-erot. Kunnittaisia placebo-eroja tarkastelemalla voidaan tarkastella sitä, minkälaista normaalivaihtelua kunnissa tapahtuu ilman kokeilua. Kuvioissa olevat pystyviivat kuvastavat Paltamon täystyöllisyyskokeilun aloitusvuotta (musta viiva) sekä kokeilun päätösvuotta (musta katkoviiva).

Aineisto muodostettiin vuoden 2015 kuntajaon mukaan Eläketurvakeskuksen, Tilastokeskuksen, Kansaneläkelaitoksen, työ- ja elinkeinoministeriön sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kunnittaisia tilastoja yhdistelemällä.

¹ Esimerkiksi Abadie ja Gardeazabal (2003) tai Abadie, Diamond ja Hainmueller (2009) esittävät perusteellisen kuvauksen menetelmästä.

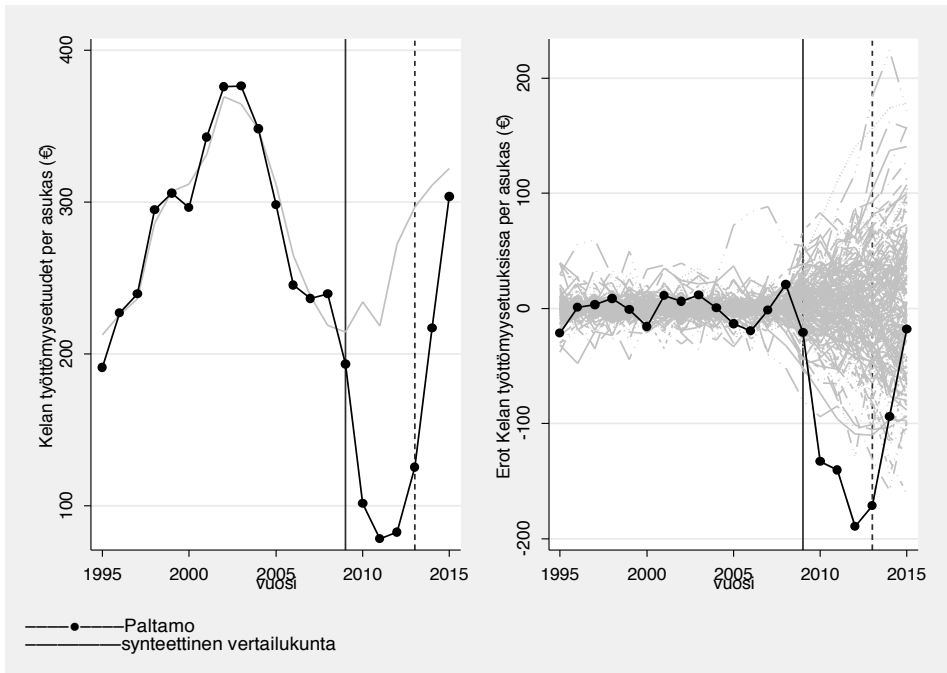
Täystyöllisyysmallin vaikutukset

Sosiaalietuudet

Tässä luvussa esitetään työttömille maksettavien keskeisten sosiaalietuuksien kehitystä Paltamossa ja sen synteettisissä kontrolliyksiköissä. Sosiaalietuuksien tapauksessa selittävinä muuttujina optimaalisten painojen etsimisessä käytettiin tarkasteltavan sosiaalietuuden asukaskohtaisia vuosiarvoja sekä keskiarvoja kokeilua edeltävältä aikaperiodilta työttömyydestä (%), pitkäaikaistyöttömyydestä (%), väkiluvusta, 15–64-vuotiaista (%), yhden henkilön kotitalouksista (%), työkyvyttömyyseläkkeistä (%), ei peruskoulun jälkeistä tutkintoa suorittaneista (%) sekä koulutus- ja sairastavuusindekseistä.²

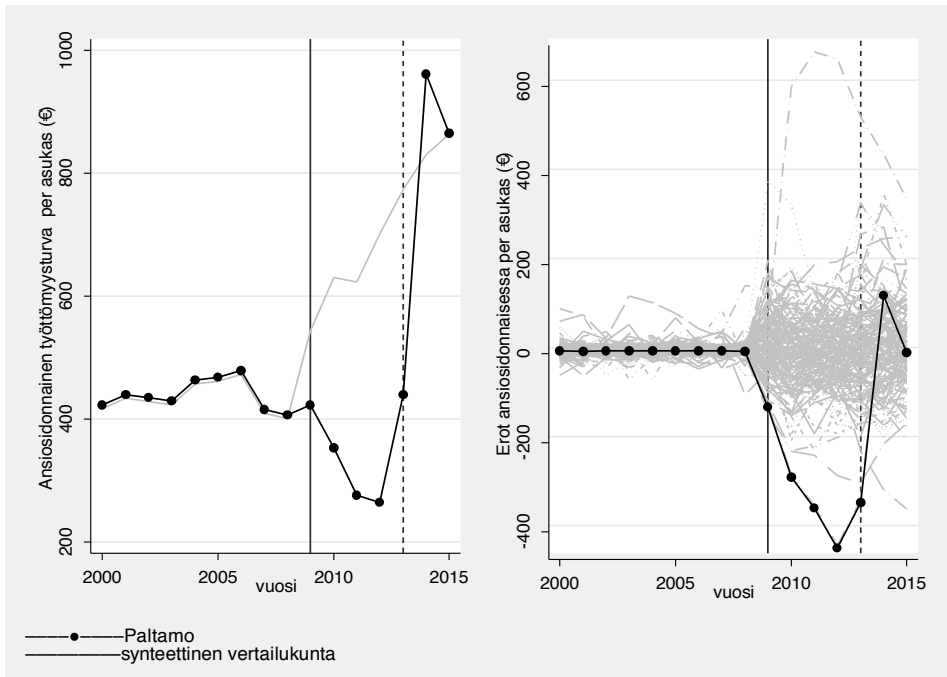
Kuviossa 61 on esitetty Kelan työttömyysetuudet asukasta kohden (vasen kuva) sekä kunnittaiset placebo-erot työttömyysetuuksissa asukasta kohden (oikea kuva) tilastollisen merkitsevyyden tarkastelemiseksi vuosina 1995–2015. Kuvioista nähdään, että ennen kokeilua Paltamon synteettinen vertailukunta noudattaa Paltamon kehitystä suhteellisen hyvin, joskin juuri ennen täystyöllisyyskokeilun alkua synteettisen vertailukunnan ja Paltamon toteutuneen kehitys urautuu hieman eri suuntaan. Kokeilun alkuvuosina Paltamon ja synteettisen vertailukunnan välinen erotus Kelan työttömyysetuuksissa kasvaa vuoteen 2012 asti (-189 € per asukas), jonka jälkeen ero alkaa supistua hyvin nopeasti siten, että Kelan työttömyysetuudet asukasta kohden kasvavat nopeammin Paltamossa kuin synteettisessä vertailukunnassa. Kunnittaisia placebo-eroja tarkastelemalla nähdään, että vuosina 2009–2014 muissa kunnissa ei havaita yhtä suurta vaihtelua kuin Paltamossa, minkä vuoksi tuloksia voidaan pitää näiden vuosien osalta tilastollisesti merkitsevinä.

² Työttömyysaste, 15–64-vuotiaiden osuus ja väkiluku otettiin Tilastokeskuksen Kuntien avainluvut -tilastosta. Pitkäaikaistyöttömien osuus laskettiin työ- ja elinkeinoministeriön toimittamien tietojen perusteella suhteuttamalla pitkäaikaistyöttömien lukumäärä työvoimaan. Koulutustiedot otettiin Tilastokeskuksen Väestön koulutusrakenne -tilastosta. Ei peruskoulun jälkeistä tutkintoa suorittaneiden osuus laskettiin jakamalla tutkintoa suorittamattomien määrä 15 vuotta täyttäneiden kuntalaisten lukumäärällä. Koulutusindeksi laskettiin tutkinnon suorittaneiden kautta. Sairastavuusindeksi laskettiin lääkekorvausoikeuksien kautta. Indeksit laskettiin ennen kuntarajausta, jolloin mukana olivat kaikki vuoden 2015 kuntajaon mukaiset kunnat.

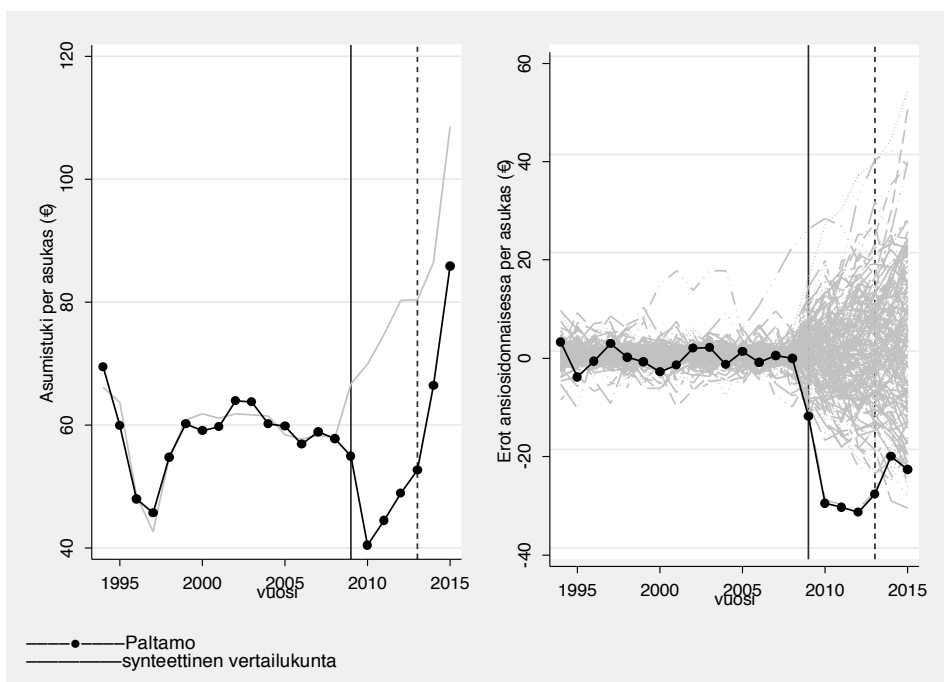
Kuvio 61. Kelan työttömyysetuudet asukasta kohden (€) vuosina 1995–2015.

Kuviossa 62 on puolestaan ansiosidonnaisen työttömyysturvan asukaskohtainen kehitys Paltamossa sekä synteettisessä vertailukunnassa vuosina 2000–2015. Synteettinen kontrollikunta imitoi varsin tarkasti Paltamon toteutunutta kehitystä. Kuvio on samansuuntainen Kelan työttömyysetuuksien kanssa: kokeilun myötä asukasta kohden laskettu työttömyysturva kääntyi Paltamossa laskuun, kun synteettisessä vertailukunnassa kehitys oli päinvastaista. Kuten Kelan työttömyysetuuksien kohdalla, ero oli suurimmillaan vuonna 2012 (-436 € per asukas). Vuosina 2014 ja 2015 Paltamon ansiosidonnaisen työttömyysturvan asukaskohtaiset menot olivat jo isommat kuin synteettisellä vertailukunnalla. Tuloksia voidaan pitää placebo-eroja tarkastelemalla tilastollisesti merkitsevinä vuosien 2009–2014 osalta, joskin vuonna 2009 placebo-erot eivät ole niin selkeät kuin vuosien 2010–2014 osalta.

Kuvio 62. Ansiosidonnainen työttömyysturva asukasta kohden (€) vuosina 2000–2015.

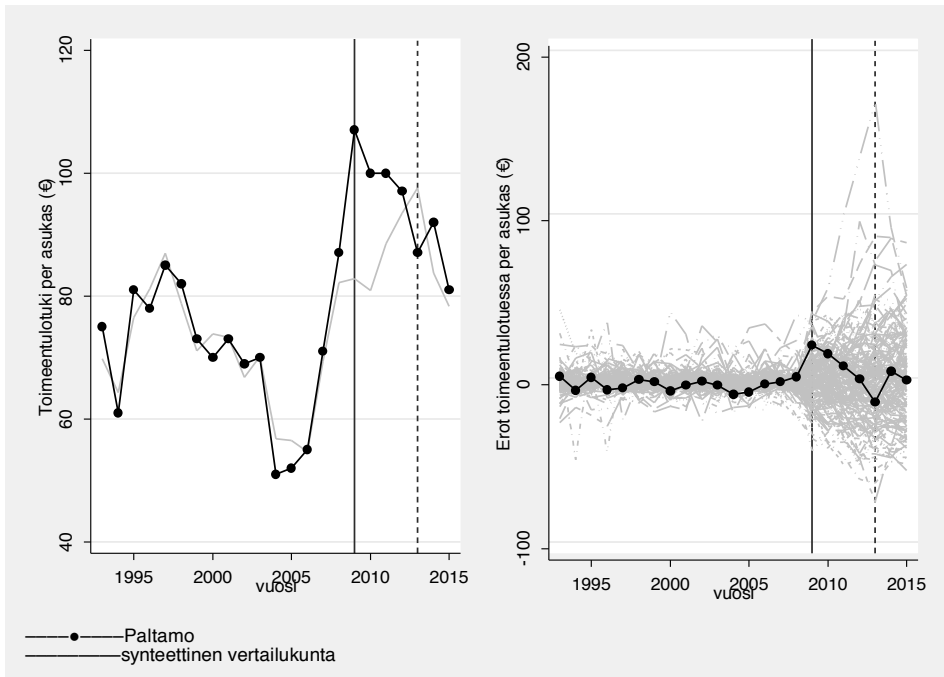
Asumistuen asukaskohtainen kehitys vuosina 1994–2015 Paltamossa ja synteettisessä vertailukunnassa on esitetty kuviossa 63. Kuvion muoto muistuttaa vahvasti Kelan työttömyysetuuksien sekä ansiosidonnaisen työttömyysturvan kehitystä. Asumistuen asukaskohtaisen määrän ero Paltamon ja synteettisen vertailukunnan välillä näyttää kasvavan kokeilun aloittamisen myötä, mutta varsin nopeasti se alkaa kaventua. Asumistuen tapauksessa ero Paltamon ja synteettisen vertailukunnan välillä näyttää kuitenkin pysyvän myös kokeilun lopettamisen jälkeen. Kunnittaisten placebo-erojen perusteella tuloksia voidaan pitää tilastollisesti merkitsevinä: asumistuen asukaskohtaiset erot Paltamon ja synteettisen vertailukunnan välillä eivät todennäköisesti selity normaalivaihtelulla.

Kuvio 63. Asumistuki asukasta kohden (€) vuosina 1994–2015.

Edellä kuvatuista sosiaalietuksista poiketen, toimeentulotuen asukaskohtaiset menot (kuviokuva 64) ovat Paltamossa kasvaneet verrattuna synteettiseen vertailukuntaan.³ Myös toimeentulotuen tapauksessa synteettinen kontrolliyksikkö noudattaa Paltamon toteutunutta kehitystä suhteellisen hyvin ennen kokeilun alkua. Kuviossa 64 nähdään, että vuonna 2006 toimeentulotuen asukaskohtaiset menot alkoivat nousta jyrkästi sekä Paltamossa että synteettisessä vertailukunnassa. Vuonna 2008 ja 2009 synteettisessä vertailukunnan toimeentulotuen asukaskohtaiset menot kuitenkin kääntyivät laskuun samalla kun Paltamossa ne jatkoivat kasvua. Vuonna 2012 kehitys kuitenkin kääntyi, ja Paltamossa sekä synteettisessä vertailukunnassa asukaskohtainen toimeentulotuki oli lähes samalla tasolla. Placebo-eroja tarkastelemalla vaikuttaa kuitenkin siltä, että toimeentulotuen menoissa ei tapahtunut Paltamon täystyöllisyyskokeilun alkamisen jälkeen tilastollisesti merkitsevää kasvamista tai vähenemistä – ainoastaan vuonna 2009 ero on kuvien mukaan mahdollisesti tilastollisesti merkitsevä.

³ Toimeentulotuki kunnittain vuosina 1993–2015 otettiin THL:n Sotkanetistä. Kainuun maakuntayhtymään kuuluvien kuntien toimeentulotuki per asukas (Hyrnsalmi, Kajaani, Kuhmo, Paltamo, Puolanka, Ristijärvi, Sotkamo ja Suomussalmi) vuosilta 2003–2005 otettiin Stakesin toimittamista Toimeentulon ennakkotilastoista, koska Sotkanetin tilastoissa kyseisten kuntien kohdalla tiedot ovat puutteellisia.

Kuvio 64. Toimeentulotuki asukasta kohden (€) vuosina 1993–2015.

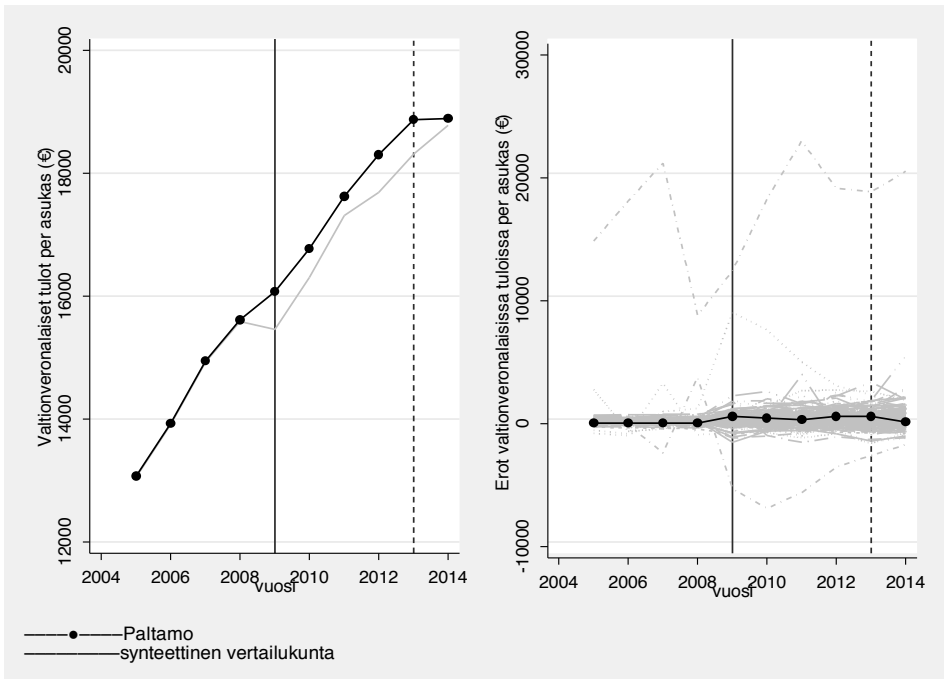
Tulot ja verokertymät

Tässä luvussa on esitetty Paltamon täystyöllisyyskokeilun mahdollisia vaikutuksia valtion, kunnan ja kirkon verokertymiin sekä arvonlisäverokertymään. Valtion, kunnan ja kirkon verokertymiä arvioidaan valtionveronalaisten tulojen kautta, kun taas Paltamon mallin vaikutuksia arvonlisäverokertymään arvioidaan käytettävissä olevien tulojen kautta. Optimaalisten painojen määrittämisessä käytettiin tarkasteltavan muuttujan asukaskohtaisia vuosiarvoja sekä sosiaalietuuksien tapauksessa käytettyjen selittävien muuttujien keskiarvoja kokeilua edeltävältä aikaperiodilta. Valtionveronalaisten tulojen tapauksessa selittäväksi muuttujaksi lisättiin vielä keskiarvo julkisen sektorin työpaikoista (%) ennen täystyöllisyyskokeilun alkua.⁴

Kuviossa 65 on kuvattu valtionveronalaiset tulot asukasta kohden vuosina 2005–2014. Synteettinen vertailukunta kuvaa varsin hyvin Paltamon toteutunutta kehitystä ennen kokeilun alkua. Kokeilun alkamisen jälkeen Paltamon valtionveronalaiset tulot asukasta kohti kasvoivat, kun taas synteettisellä vertailukunnalla verotulot notkahtivat Paltamon täystyöllisyyskokeilun ensimmäisenä vuonna. Kuten Hämäläinen, Hämäläinen ja Moisio (2013, 249) huomauttavat, eroa selittänee todennäköisesti vuoden 2009 finanssikriisi, joka laski voimakkaasti Suomen bruttokansantuotetta ja heikensi työllis-

4 Työpaikat toimialan mukaan otettiin Tilastokeskuksen Työssäkäynti -tilastosta.

syyttä. Kunnittaisia placebo-eroja tarkastelemalla nähdäänkin, että erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

Kuvio 65. Valtionveronalaiset tulot asukasta kohden (€) vuosina 2005–2014.

Taulukossa 9 on esitetty valtionveronalaisten tulojen, valtion veron, kunnallisveron ja kirkollisveron toteutunut kehitys Paltamossa sekä valtionveronalaisten tulojen kehitys synteettisessä vertailukunnassa. Paltamon mallin vaikutuksia valtion veroon, kunnallisveroon ja kirkollisveroon arvioidaan epäsuorasti valtionveronalaisten tulojen kautta. Eri veromuotojen suhteelliset osuudet valtionveronalaista tuloista laskettiin Paltamon toteutuneen kehityksen kautta. Saadut suhdeluvut kerrottiin synteettisen vertailukunnan valtionveronalaisten tulojen arviolla. Mallin vaikutus verotuloihin laskettiin Paltamon toteutuneiden verotulojen ja synteettisen vertailukunnan kautta laskettujen verotulojen erotuksena. Lukuja tarkastellessa tulee pitää mielessä, että tulokset eivät ole tilastollisesti merkitseviä, eikä eroja voida siten pitää ainoastaan Paltamon täystyöllisyysmallin aiheuttamina.

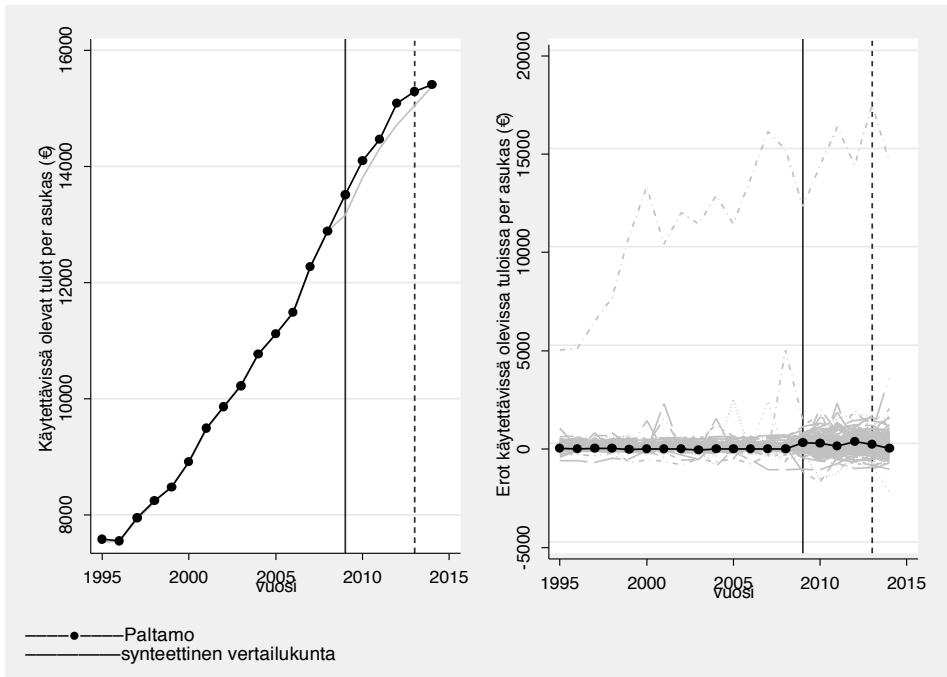
Taulukko 9. Verotulojen toteutunut kehitys Paltamossa ja synteettisen vertailukunnan kautta arvioitu kehitys vuosina 2009–2014, 1000 €.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Paltamon verotulojen toteutunut kehitys						
Valtionveronalaiset tulot	62 936	65 144	66 644	68 482	68 318	67 323
Valtion vero	1 996	2 214	2 074	2 076	1 960	2 038
Kunnallisvero	8 080	8 303	8 414	8 556	8 787	9 336
Kirkollisvero	533	606	606	614	610	606
Verotulojen kehitys ilman Paltamon täystyöllisyyskokeilua						
Valtionveronalaiset tulot	60 545	63 314	65 890	66 212	66 273	66 908
Valtion vero	1 920	2 152	2 051	2 007	1 901	2 025
Kunnallisvero	7 773	8 070	8 319	8 272	8 524	9 278
Kirkollisvero	513	589	599	594	592	602
Paltamon mallin vaikutus (erotus)⁵						
Valtionveronalaiset tulot	2 391	1 830	754	2 270	2 045	415
Valtion vero	76	62	23	69	59	13
Kunnallisvero	307	233	95	284	263	58
Kirkollisvero	20	17	7	20	18	4

Taulukossa 9 esitettyjen verojen lisäksi Paltamon täystyöllisyysmalli voi vaikuttaa valtion verokertymään tavaroiden ja palveluiden kulutukseen kohdistuvien välillisten verojen kautta. Paltamon mallin vaikutuksia kulutukseen kohdistuvien välillisten verojen kertymään arvioidaan epäsuorasti kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen kautta. Arvioinnissa oletetaan, että kaikki kotitalouksien havaittavissa olevien tulojen lisäys menee arvonlisäverolliseen kulutukseen. Kulutusrakenteeksi otettiin Tilastokeskuksen Kotitalouksien kulutusmenot 2012 tuloviidenneksittäin -tilaston alimman tuloviidenneksen kulutus rakenne. Arvio välillisten verojen muutoksesta esitetään taulukossa 11.

Kuviossa 66 on esitetty käytettävissä olevat tulot asukasta kohden vuosina 1995–2015. Käytettävissä olevien tulojen asukaskohtainen kehitys synteettisessä vertailukunnassa ennen vuotta 2009 noudattaa hyvin tarkasti Paltamon toteutunutta kehitystä. Täystyöllisyyskokeilun jälkeen Paltamon asukaskohtaisen käytettävissä olevien tulojen kasvuvauhti oli nopeampaa kontrolliyksikköön verrattuna. Kunnittaisia placebo-eroja tarkastelemalla voidaan kuitenkin havaita, että Paltamon suotuisampi kehitys on todennäköisesti johtunut muista seikoista kuin täystyöllisyyskokeilusta.

⁵ Mallin vaikutusta koskevat tulokset eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

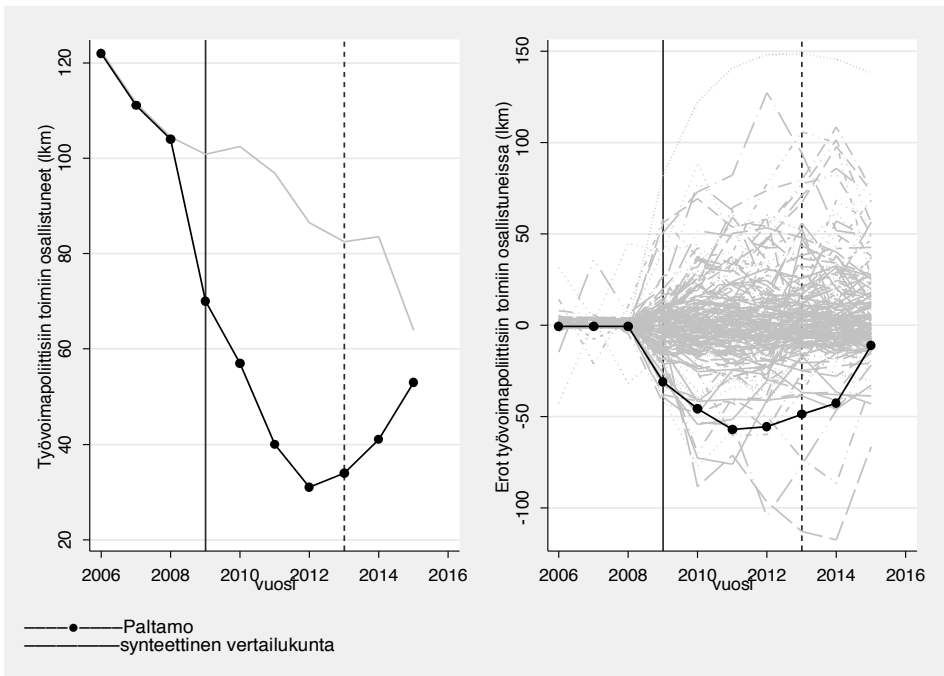
Kuvio 66. Käytettävissä olevat tulot asukasta kohden (€) vuosina 1995–2014.

Työvoimahallinnon toimenpiteet

Työvoimapolitiikan kautta välittyviä täystyöllisyyskokeilun mahdollisia kustannussäästöjä tarkastellaan erittelemällä eri työvoimapolitiittisia toimia ja niiden kustannuksia. Optimaalisten painojen laskemisessa selittävinä muuttujina käytettiin työvoimapolitiittisiin toimiin osallistuneiden henkilöiden vuosikohtaisia lukumääriä sekä vuosiarvoja sekä keskiarvoja kokeilua edeltävältä aikaperiodilta työttömyydestä (%), pitkäaikaistyöttömyydestä (%), väkiluvusta, 15–64 -vuotiaista (%), 1 henkilön kotitalouksista (%), työkyvyttömyyseläkkeistä (%), ei peruskoulun jälkeistä tutkintoa suorittaneista (%) sekä koulutus- ja sairastavuusindekseistä. Tämän lisäksi mukaan otettiin vielä julkisen sektorin, maa- ja metsäteollisuuden sekä teollisuuden työpaikat (%).

Kuviossa 67 on esitetty työvoimapolitiittisiin toimiin osallistuneiden lukumäärät Paltamossa ja vertailukunnassa vuosina 2006–2015. Kuvioista nähdään, että työvoimapolitiittisiin toimiin osallistuneiden lukumäärät vähenivät sekä Paltamossa että synteettisessä vertailukunnassa. Paltamossa väheneminen oli kuitenkin merkittävästi nopeampaa vuosina 2009–2012, minkä jälkeen Paltamossa kehitys kääntyi nousuun. Kuvion 67 oikeanpuoleista kuvaa tarkastelemalla voidaan nähdä, että Paltamon ja synteettisen vertailukunnan välinen erotus oli todennäköisesti myös tilastollisesti merkitsevä vuosina 2009–2014.

Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden yksikkökustannukset vaihtelevat eri toimenpiteissä. Yksikkökustannuksina käytettiin Hämäläisen, Hämäläisen ja Moision (2013, 254) raportissa esitettyjä lukuja.⁶ Paltamon ja synteettisen vertailukunnan välinen erotus työvoimapolitiittisiin toimiin osallistuneiden välillä jyvitetiin eri työvoimapolitiittisille toimenpiteille toteutuneiden työvoimapolitiittisten toimien kautta.⁷ Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden kustannussäästöt on esitetty taulukossa 11.

Kuvio 67. Työvoimapolitiittisiin toimiin osallistuneet henkilöt (lkm) vuosina 2006–2015.

Yksityisen sektorin työllisyys

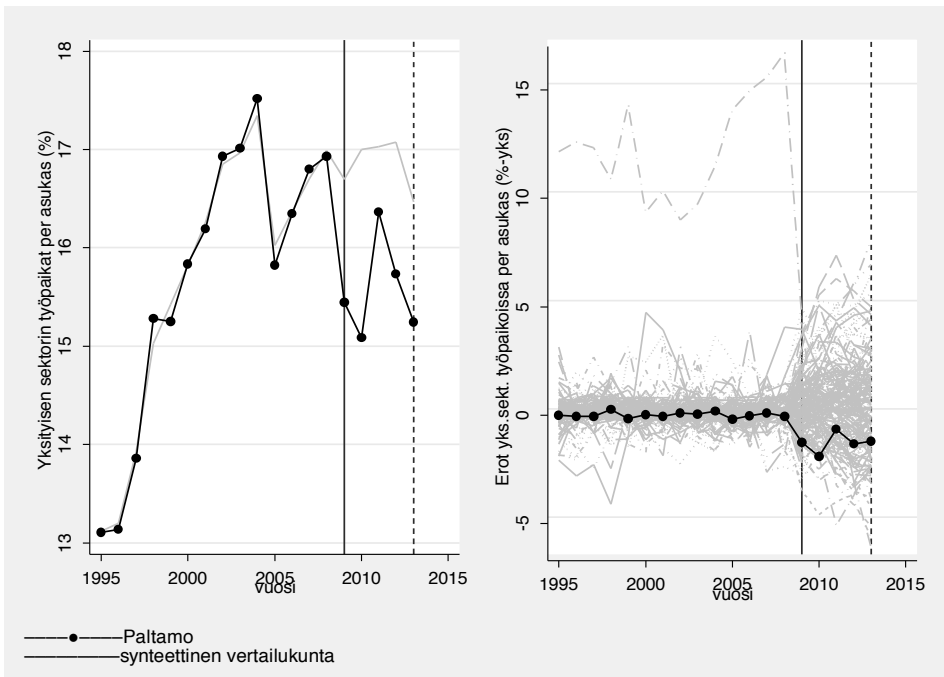
Yksityisen sektorin työllisyyskehitystä tarkastelemalla voidaan pyrkiä arvioimaan julkisin varoin toteutetun Paltamon täystyöllisyyskokeilun syrjäyttämisaikutuksia. Kuviossa 68 on kuvattu Paltamon ja sen synteettisen vertailukunnan yksityisten sekto-

6 Palkkatuki kunnalle 6 500 €/htv, yksityiselle yritykselle 6 300 €/htv ja valtiolle 23 600 €/htv, valmentava työvoimakoulutus 7 400 €/htv sekä ammatillinen työvoimakoulutus 10 000 €/htv.

7 Kuntakohtainen tieto työmarkkinatuen työharjoittelussa/työelämävalmennuksessa olevista, vuorotelluvapaapaikkaan sijoitetuista, työvoimakoulutuksessa olevista sekä erilaisilla tuilla tai starttirahalla ym. työllistetyistä vuosina 2009–2015 saatiin tietopyyntönä työ- ja elinkeinoministeriöstä.

rin työpaikkojen määrä asukasta kohden.⁸ Kuviosta nähdään, että vuosina 2009 ja 2010 yksityisen sektorin työpaikat vähenivät Paltamossa jyrkästi verrattuna synteettiseen vertailukuntaan. Vuonna 2011 tilanne palautui lähes vuoden 2008 tasolle. Vuosina 2011 ja 2012 yksityisen sektorin työpaikkojen määrä asukasta kohden kääntyi laskuun sekä Paltamossa että synteettisessä vertailukunnassa. Kunnittaisia placebo-eroja tarkastelemalla nähdään kuitenkin, että eroja ei voida pitää tilastollisesti merkitsevinä – paitsi vuonna 2010, jolloin tulkinta erojen tilastollisesta merkitsevyydestä ei ole niin selvä.

Yksityisen sektorin työpaikkojen vähenemisen aiheuttamia kustannuksia haaroitettiin jo edellä valtionveronalaisten tulojen kautta. Vähentyneiden verotulojen lisäksi yksityisen sektorin työpaikkojen vähentyminen vaikuttaa negatiivisesti myös yritysten maksamiin sivukuluihin. Menetettyjen yritysten maksamien sivukulujen kustannusta on pyritty hahmottamaan aggregaattitasolla keskipalkkojen sekä sosiaalimaksujen kautta.⁹ Näiden laskelmien tulokset on esitetty taulukossa 11.

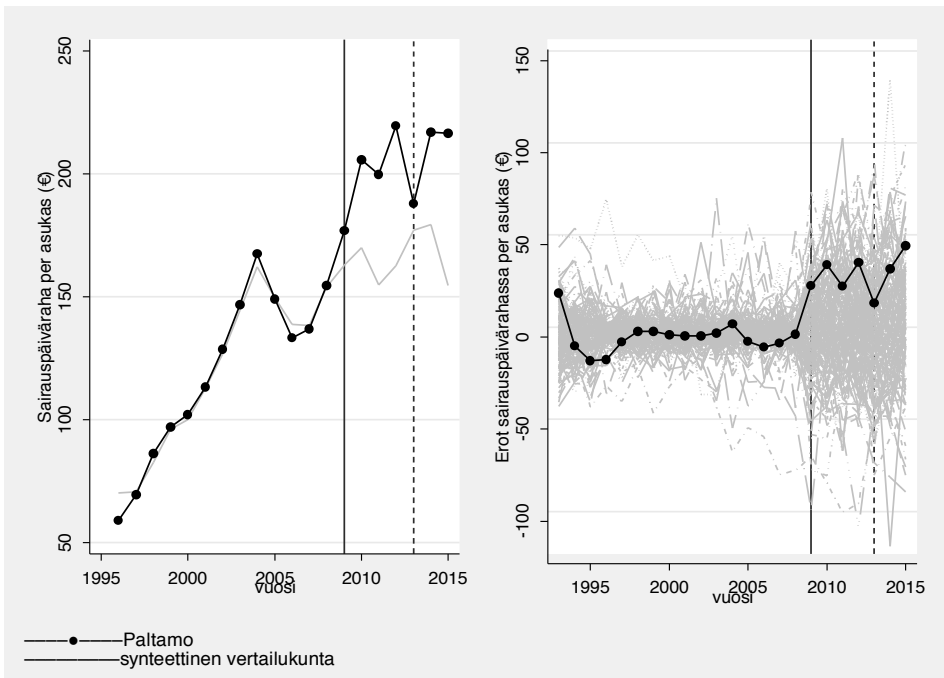
Kuvio 68. Yksityisen sektorin työpaikat asukasta kohden (%) vuosina 1995–2013.

⁸ Yksityinen sektori määriteltiin alueella toimivien yrittäjien ja yksityisen sektorin työpaikkojen summana.

⁹ Paltamon palkansaajien keskipalkkana käytettiin 2 500 euroa. Sosiaalivakuutusmaksuosuudet otettiin vuosikohtaisesti vuosilta 2009–2013 (Lähde: STM, [Sosiaalivakuutusmaksut](#)).

Terveyteen liittyvät lyhyen aikavälin kustannukset

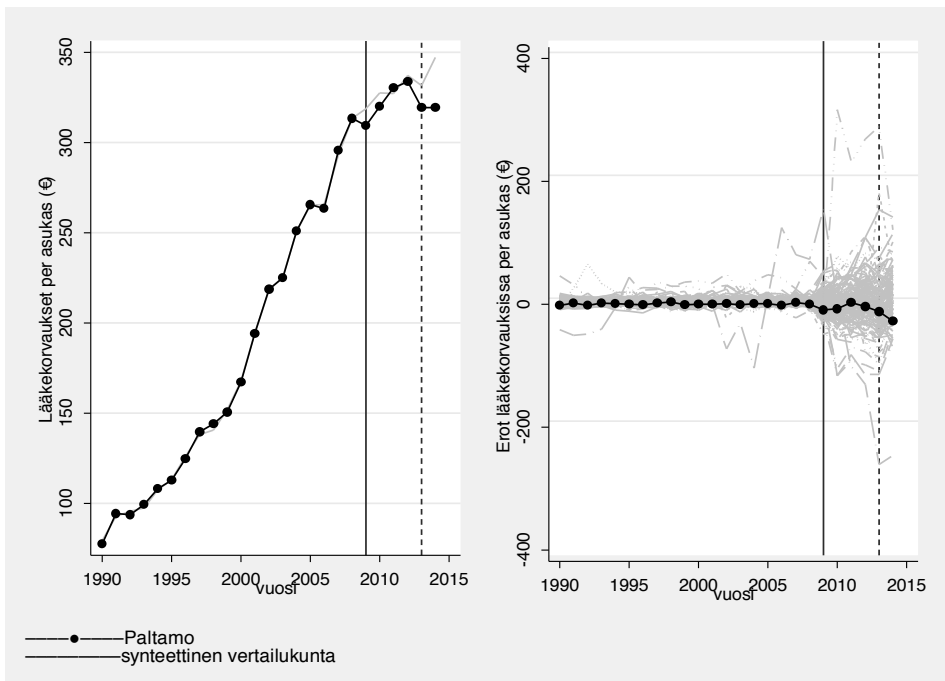
Paltamon täystyöllisyysmallin terveyteen liittyvien lyhyen aikavälin kustannusten arvioinnissa tarkastellaan asukaskohtaisia sairauspäivärahoja ja lääkekorvauksia. Kuviossa 69 on esitetty sairauspäiväraha asukasta kohden Paltamossa ja sen synteettisessä vertailukunnassa vuosina 1996–2015. Kuviosta huomataan, että sairauspäivärahojen ero Paltamon ja sen synteettisen vertailukunnan välillä kasvoi Paltamon kokeilun käynnistyttyä. Kunnittaiset placebo-erot kertovat kuitenkin, että erot sairauspäivärahassa asukasta Paltamon ja synteettisen vertailukunnan välillä kohden olivat tilastollisesti merkitseviä korkeintaan vuonna 2015.

Kuvio 69. Sairauspäiväraha asukasta kohden (€) vuosina 1996–2015.

Paltamossa ja sen synteettisessä vertailukunnassa maksetut lääkekorvaukset asukasta kohden vuosina 1990–2014 on esitetty kuviossa 70. Synteettisen vertailukunnan kehitys noudattaa lähestulkoon täysin Paltamon kehitystä ennen täystyöllisyyskokeilun alkua. Kokeilun alkamisen jälkeen Paltamon lääkekorvaukset asukasta kohden laskevat, mutta vuosina 2011 ja 2012 lääkekorvausten asukaskohtainen taso oli lähes sama Paltamossa ja synteettisessä vertailukunnassa. Vuosina 2013 ja 2014 lääkekorvausten taso laski synteettisen vertailukunnan alapuolelle. Kuvion 70 oikeanpuoleista kuvaa

tarkastelemalla nähdään kuitenkin, että Paltamon ja synteettisen vertailukunnan väliset erot lääkekorvauksissa eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

Kuvio 70. Lääkekorvaukset asukasta kohden (€) vuosina 1990–2014.

Yhteenveto

Paltamon täystyöllisyshankkeen viides ja samalla viimeinen toimintavuosi oli vuonna 2013. Viimeisen vuoden toiminta rahoitettiin aiemmilta vuosilta säästyneiden rahojen avulla. Taulukossa 10 on esitetty Paltamon täystyöllisyyskokeilun toteutunut rahoitus ja kokeilun aiheuttamat suorat kustannukset vuosina 2009–2013.¹⁰ Taulukosta voidaan laskea, että Paltamon täystyöllisyyskokeilun toteutuneet kustannukset olivat yhteensä noin 14,7 miljoonaa euroa. Tätä summa voidaan peilata arvioihin Paltamon täystyöllisyyskokeilun kustannussäästöistä sekä verotulojen ja maksujen kertymistä.

¹⁰ Lähteinä käytettiin Paltamon Työvoimayhdistyksen tilinpäätöstietoja sekä valtion talousarvioesityksiä vuosilta 2009–2013.

Taulukko 10. Paltamon täystyöllisyyskokeilun toteutunut rahoitus vuosina 2009–2013, 1000 €¹¹.

	2009	2010	2011	2012	2013	Yhteensä 2009–2013
Kainuun kehittämisraha valtion budjetissa	2 450	7 130	5 140	4 120	0	18 840
Kainuun kehittämisrahan toteutunut käyttö	1 521	3 297	3 876	4 491	3 747	16 932
Kuntayhtymän budjettivarojen toteutunut käyttö	87	102	119	318	0	626
Toteutunut ulkoisen rahoituksen käyttö	1 608	3 399	3 995	4 809	3 747	17 558
Työvoimayhdistyksen maksamat henkilöstösivukulut	-211	-476	-623	-819	-723	-2 853
Toiminnan suorat kustannukset	1 396	2 923	3 372	3 989	324	14 706

Taulukossa 11 on koottu yhteen arviot Paltamon täystyöllisyyskokeilun kustannussäästöistä sekä verotulojen ja maksujen kertymistä. Taulukossa tilastollisesti merkitsevät tulokset on esitetty mustalla värillä ja ei-tilastollisesti merkitsevät piste-estimaatit harmaalla värillä. Kahdelle viimeiselle riville on summattuna tulokset kokeilun aiheuttamista julkistaloudellisista vaikutuksista.

Taulukossa 11 esitetyt arviot poikkeavat hieman Hämmäläisen, Hämmäläisen ja Moision (2013, 237) esittämistä arvioista lähinnä kahdesta syystä. Tässä tutkimuksessa käytettiin vuoden 2015 kuntajakoa, jolloin vuosien 2013–2014 aikana kuntaliitoksen tehneet kunnat poistettiin tarkasteluryhmästä. Hämmäläisellä, Hämmäläisellä ja Moisiolla (2013) tarkastelukuntien lukumäärä oli 209, kun käsillä olevassa tutkimuksessa vastaava luku oli 198. Toinen eroja aiheuttava tekijä on mahdollisesti eroavaisuudet optimaalisen vertailukunnan etsimisessä käytettyjen muuttujien tai muuttujien määrittelyjen välillä. Näistä eroista huolimatta tulokset ovat kuitenkin hyvin samansuuntaisia.

¹¹ Luvut on pyöristetty 1000 euron tarkkuudella. Tästä johtuen luvut eivät summaudu tasan.

Taulukko 11. Paltamon täystyöllisyyskokeilun kustannussäästöt sekä verotulojen ja maksujen kertymä, 1000 €. Tilastollisesti merkitsevät arviot ovat korostettu mustalla värillä.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kustannussäästöt (€)							
Kelan työttömyysturva	83	517	534	709	620	335	64
Ansiosidonnainen työttömyysturva	471	076	1 319	1633	1208	-467	-7
Asumistuki	46	114	115	117	100	71	79
Toimeentulotuki	-95	-74	-44	-13	38	-30	-9
Aktiivinen työvoimapolitiikka	230	334	403	390	393	347	82
Sairauspäiväraha	-55	-138	-171	-212	-39	-134	-216
Lääkekorvaukset	36	29	-11	13	44	99	
Verotulojen kasvu (€)							
Valtion verotulot	76	62	23	69	59	13	
Kunnan verotulot	307	233	95	284	263	58	
Välillinen verotus	252	203	104	265	172	19	
Kirkollisvero	20	17	7	20	18	4	
Yritysten sosiaalivakuutusmaksut (syrjäytysvaikutus)	-302	-469	-161	-323	-283		
Työvoimatalon myyntituotot	124	200	217	220	183		
Tilastollisesti merkitsevät kustannussäästöt ja tuotot	830	2041	2371	2849	2321	286	-137
Piste-estimaattien summa, ei-merkitsevät mukana	1193	2104	2430	3172	2776	315	-7

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella Paltamon täystyöllisyyskokeilun vaikutuksia kokeilun päättymisen jälkeen. Tilastollisesti merkitsevien piste-estimaattien mukaan Paltamon täystyöllisyyskokeilun kustannussäästöt ja tuotot valtiolle ovat vuosilta 2009–2015 yhteensä noin 10,6 miljoonaa euroa. Tätä lukua voidaan peilata kokeilun aiheuttamiin kustannuksiin (14,7 miljoonaa euroa). Näin siis Paltamon Työtä kaikille -kokeilu on maksanut takaisin yhteiskunnan eri toimijoille noin 70 % siihen sijoitetusta rahoituksesta.

Näyttää siltä, että useassa tapauksessa Paltamon kehitys oli kokeilun aloittamisen jälkeisinä vuosina suotuisampaa verrattuna synteettisen vertailukunnan kehitykseen. Usein kuitenkin suotuisa kehitys kääntyi kokeilun tullessa päätökseen, mikä kertoo ehkä siitä, että kokeilun aiheuttamat mahdolliset muutokset eivät ole olleet pysyviä, vaan Paltamon kehitys on kääntynyt seuraamaan synteettisen vertailukunnan kehitystä kokeilun päättymisen jälkeen.

HANKKEEN TALOUSVAIKUTUKSIA

- Paltamon Työtä Kaikille -kokeilu on maksanut takaisin yhteiskunnan eri toimijoille noin 70 % siihen sijoitetusta rahoituksesta.
- Useassa tapauksessa Paltamon kehitys oli kokeilun aloittamisen jälkeisinä vuosina suotuisampaa verrattuna synteettisen vertailukunnan kehitykseen.
- Usein kuitenkin suotuisa kehitys kääntyi kokeilun tullessa päätökseen, mikä kertoo ehkä siitä, että kokeilun aiheuttamat mahdolliset muutokset eivät ole olleet pysyviä.

Lähteet

- Abadie, A. & Gardeazabal, J. (2003) The Economic Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country. *American Economic Review*, Vol. 93(1), s. 113–132.
- Abadie, A., Diamond, A., & Haimueller, J. (2010) Synthetic Control Methods for Comparative Case Studies: Estimating the Effect of California's Tobacco Control Program. *Journal of the American Statistical Association*, 105, s. 493–505.
- Hämäläinen, K., Moisio, A. (2011) Kainuun hallintokokeilun kustannusvaikutukset. VATT Muistiot 16.
- Hämäläinen, K. & Hämäläinen, U. (2012) Fighting persistent regional unemployment – The Paltamo Full Employment experiment. ERSA Working Paper.
- Hämäläinen, K., Hämäläinen, U., & Moisio, A. (2012) Työtä Kaikille -kokeilun taloudelliset vaikutukset. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T., & Koskinen, S. (toim.) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013. Raportti 18/2013, THL, s. 231–267.
- Hämäläinen, K., Moisio, A. (2015) One or Two Tiers of Local Government? – The Cost Effects of a Regional Experiment. VATT Working Papers 65.
- Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T., & Koskinen, S. (2013) (toim.) Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013. Raportti 18/2013, THL.

6 YHTEENVETO JA POHDINTA

Tuija Martelin, Tellervo Nenonen, Jenni Wessman, Lars Leemann, Seppo Koskinen

Paltamon kunnassa vuosina 2009–2013 toteutettu Työtä Kaikille -kokeilu oli monessa mielessä ainutlaatuinen. Kaikki kunnan työttömät pyrittiin työllistämään ja he olivat työsuhteessa Työvoimataloon, mistä seurasi mm. mahdollisuus laajaan työterveyshuoltoon. Hankkeeseen ja siitä saatuihin kokemuksiin onkin usein viitattu mm. osallistavaan sosiaaliturvaan liittyvässä keskustelussa ja uusien kokeilujen yhteydessä, ja sitä on arvioitu sekä sisäisesti että ulkoisesti (Huotari ym. 2014; Kokko ym. 2013).

Tässä tutkimuksessa on arvioitu kokeilun vaikutuksia työllistymisen, laajasti ymmärretyn hyvinvoinnin ja terveyden sekä talouden näkökulmasta kaksi vuotta sen päättymisen jälkeen. Tavoitteena on ollut selvittää, ovatko ne muutokset, joita havaittiin kokeilun vielä ollessa käynnissä, säilyneet ennallaan tai muuttuneet johonkin suuntaan kokeilun päättymisen jälkeen. Lisäksi on pyritty tunnistamaan mahdollisia uusia vaikutuksia, joita ei aiemmin ollut havaittu joko siksi, että niiden kehittyminen vie aikaa tai siksi, että ne ovat syntyneet kokeilun loppuvuosina, jolloin pääosa aiempien arviointien tiedonkeruusta oli jo ohi. Tutkimus koostuu neljästä osatutkimuksesta, joissa on hyödynnetty erilaisia tiedonkeruu- ja analyysimenetelmiä.

Tämän luvun aluksi tiivistetään raportin aiemmissa luvuissa saadut keskeiset havainnot kokeilun vaikutuksista, yhdistäen eri osatutkimusten tuloksia ja hyödyntäen myös aiempien arviointien ja muiden tutkimusten tuloksia. Lopuksi pohditaan Työtä Kaikille -kokeilun yhteydessä saatuja kokemuksia aktiivisen työvoimapolitiikan näkökulmasta.

Hankkeen seuraukset työllistymisen, hyvinvoinnin ja terveyden sekä talouden näkökulmasta

Työttömien työnhakijoiden työllistämisen ja avoimille työmarkkinoille johtavien yksilöllisten polkujen löytämisen ohella Työtä Kaikille -kokeilun tavoitteissa korostuivat vahvasti työttömien syrjäytymisen ehkäisy sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen (Huotari ym. 2014). Aiemmat tutkimukset ovatkin osoittaneet aktiivisen työvoimapolitiikan piiriin kuuluvien toimenpiteiden tuottavan monia myönteisiä vaikutuksia erityisesti psyykkisen terveyden ja hyvinvoinnin alueella, joskin vaikutukset voivat olla jopa päinvastaisia, riippuen yksilöön tai toimenpiteeseen liittyvistä tekijöistä (ks. Leemann ym. 2016).

Psykososiaaliset teoriat tarjoavat välineitä työttömyyden ja uudelleen työllistymisen vaikutusten ymmärtämiseen. Esimerkiksi Jahodan suhteellisen piilokurjistumisen teoria (Jahoda 1982) korostaa työhön liittyviä piilomerkityksiä – kuten ajan jäsentymistä, sosiaalisia kontakteja sekä työn antamaa statusta ja identiteettiä – työn ilmimer-

kityksen eli siitä saatavien ansiotulojen rinnalla. Fryerin (1986) esittämä toiminnan rajoittumisen teoria puolestaan painottaa työttömyyden aiheuttamaa taloudellisen tilanteen heikkenemistä sekä siihen liittyvää oman elämän hallinnan ja suunnittelun vaikeutumista. Halvorsen (1998) on täydentänyt viimemainittua teoriaa tuomalla esiin yksilöllisten (esimerkiksi terveyden) ja rakenteellisten tekijöiden (esimerkiksi tarjolla olevien vaihtoehtoisten tulolähteiden ja toimintojen) merkityksen työttömyydestä selviytymiselle. Voidaankin olettaa, että aktiivisen työvoimapolitiikan myönteiset vaikutukset yksilön hyvinvointiin riippuvat siitä, miten hyvin kyetään vähentämään työttömyyden aiheuttamia kielteisiä seurauksia ja vahvistamaan selviytymistä tukevia mekanismeja. (Leemann ym. 2016).

Seuraavassa tulosten yhteenvedossa lähdetään liikkeelle tämän tutkimuksen havainnoista, jotka liittyvät Työtä Kaikille -kokeilun vaikutuksiin työllistymisen tai muille jatkokoluille siirtymisen ja talouden – sekä yksilöiden toimeentulon että kunta- ja valtiontalouden – näkökulmasta. Tämän jälkeen tarkastellaan kokeilun vaikutuksia muiden hyvinvoinnin ulottuvuuksien kannalta.

Työllistyminen ja muut jatkokolut

Kokeilun aikana työttömyys väheni huomattavasti Paltamossa: pienimmillään alle viisi prosenttia työvoimaan kuuluneista paltamolaisista oli työttömänä, kun samaan aikaan koko maassa vastaava osuus oli noin kaksinkertainen. Työttömyys alkoi kuitenkin lisääntyä jo kokeilun viimeisenä vuonna, ja sen päätyttyä Paltamon työttömyysaste on ylittänyt koko maan keskitason. Vastaavasti työvoimahallinnon toimenpiteisiin osallistuminen väheni kokeilun aikana merkittävästi Paltamossa, mutta alkoi sen jälkeen uudelleen yleistyä. Nämä muutokset heijastuivat myös työttömyysturvan kuluihin: Kelan maksamat työttömyysetuudet sekä ansiosidonnainen työttömyysturva vähenivät kokeilun aikana selvästi, mutta ovat sittemmin taas kasvaneet.

Tilastotietojen lisäksi myös tässä tutkimuksessa toteutetut kokeilun toimihenkilöiden ja nuorten haastattelut sekä kyselyssä saadut havainnot osoittavat, että kokeilun vaikutukset työllisyyteen olivat pääosin tilapäisiä. Kokeiluun jossakin vaiheessa osallistuneista alle viidennes arvioi sen auttaneen heitä saamaan työpaikan avoimilla työmarkkinoilla. Vuoden 2016 alussa toteutettuun seurantakyselyyn osallistuneista alle 65-vuotiaista paltamolaisista, jotka olivat olleet työttömiä kokeilun alkaessa, selvästi suurempi osuus oli myös kyselyhetkellä työttömänä kuin vertailuryhmään kuuluvista, jotka olivat seurannan alkaessa olleet työllisiä.

Tässä tutkimuksessa haastatellut kokeilun toimihenkilöt ja siihen osallistuneet nuoret toivat työllistymistä haittaavana tekijänä esiin Paltamon vähäisen työpaikkojen tarjonnan: koulutusta ja hankkeessa saatua työkokemusta vastaavaa työtä ei ole ollut tarjolla. Työssäkäynti toisella paikkakunnalla taas ei ole ollut kaikille toimiva vaihtoehto mm. pitkien matkojen, autottomuuden tai perhesyiden vuoksi. Myöskään muualle muuttaminen ei ole ollut houkutteleva ratkaisu eri syistä, esimerkiksi hoivavastuiden ja kotiseururakkauden vuoksi. Paltamon nuoret eivät tässä suhteessa

poikkea muista nuorista: suomalaiset 15–34-vuotiaat työttömät ovat yllättävän haluttomia muuttamaan työn perässä. Tilastokeskuksen vuoden 2016 työvoimatutkimuksen lisätutkimuksen mukaan työttömistä 15–34-vuotiaista työttömistä noin puolet ei ollut halukkaita muuttamaan työn perässä toiselle paikkakunnalle, ja muuttohaluttomien osuus oli Itä- ja Pohjois-Suomessa suurempi kuin muilla alueilla (Juuti ja Taskinen, 2017).

Kansainväliset kokemukset ovat osoittaneet, että aktiivisen työvoimapolitiikan toimenpiteiden vaikutukset henkilöiden työllistymiseen ovat vaihtelevia ja keskimäärin melko vähäisiä, joskin pitemmän aikavälin vaikutukset ovat usein olleet selvemmin positiivisia kuin tarkasteltaessa muutoksia lyhyellä tähtäyksellä (Card ym. 2010). Myös Suomessa kokemukset ovat olleet samantyyppisiä (esim. Pitkäaikaistyöttömien työllistyminen ja syrjäytymisen ehkäisy - Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 7/2011; Räisänen 2013). Rekisteritietojen pohjalta Maunu ja Sardar (2015) totesivat, että vuonna 2013 hiukan alle neljäsosa työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin osallistuneista oli työllistynyt avoimille työmarkkinoille kolmen kuukauden kuluessa. Osuudet vaihtelivat vuosittain jaksolla 2008–2013, ja työllistyminen oli keskimääräistä vaikeampaa vähän koulutetuilla, jostakin vammasta tai sairaudesta kärsivillä, iäkkäämmillä ja pitkäaikaistyöttömillä (emt.). Tätä taustaa vasten voidaan Paltamon kokeilun kannalta nähdä positiivisena se havainto, että seurantakyselyyn vastanneista, kokeilun alussa työttömistä henkilöistä, jotka olivat kyselyhetkellä alle 50-vuotiaita, noin kolmannes oli töissä avoimilla työmarkkinoilla vuoden 2016 alussa, ja kuusi kymmenestä arvioi olevansa töissä kahden vuoden päästä. Kyselyaineiston pienuuden vuoksi näihin lukuihin tosin sisältyy paljon epävarmuutta.

Suora työllistyminen avoimille työvoimamarkkinoille ei ollut ainoa eikä kaikkien kokeiluun osallistuneiden kannalta välttämättä myöskään paras tavoiteltava jatkopolku. Työvoimatalon tilastojen mukaan 428:sta vuosina 2009–2013 solmitusta työsuhteesta 44 eli reilu kymmenesosa päättyi opiskeluun tai oppisopimuskoulutukseen siirtymisen vuoksi (Huotari ym. 2014). Toisaalta alle 25-vuotiaiden työsopimuksia oli 130 (emt., s. 44), joten mikäli kaikki opiskelun vuoksi päättyneet sopimukset olisivat tapahtuneet tässä opintojen kannalta kriittisimmässä ikäryhmässä, heillä osuus olisi jopa 30 %. Tilastojen valossa niiden 17–24-vuotiaiden osuus, joilla ei ollut perusasteen jälkeistä tutkintoa ja jotka eivät olleet parhaillaan koulutuksessa, kasvoi Paltamossa kokeilun alkuvuosina, mutta kääntyi laskuun vuodesta 2012 ja oli koko maan tasolla vuosina 2014–2015. Tämä voi viitata siihen, että etenkin kokeilun alkuvaiheessa työllistyminen Työvoimataloon saattoi osalla nuoria jopa hidastaa jatko-opintoihin hakeutumista. Aiemmassa arviointitutkimuksessa Ylikännö ym. (2013) raportoivat nuorten haastateltaviensa kertoneen huhuja tämäntyyppisistäkin seurauksista, ja vastaavia havaintoja saatiin myös Karjalaisen ym. (2013, s. 227) tekemissä haastatteluisa. Toisaalta sekä aiemmassa arviointitutkimuskokonaisuudessa että tämän tutkimuksen osana tehdyissä nuorten sekä kokeilun toimihenkilöiden haastatteluisa tuotiin esille kokeilussa saatuja myönteisiä kokemuksia opiskelu- ja työuran suunnittelun kannalta. Kokeilu koettiin hengähdyspaikaksi nuorille, jotka vielä etsivät omaa paikkaansa, ja sen nähtiin parantaneen työelämätaitoja sekä tukeneen nuorten kehitystä työllistymisen ja

kouluttautumisen poluilla. Näin on mahdollisesti voitu myös ehkäistä ennakoita jatko-opintojen keskeytymisiä, joita vääristä opiskelualan valinnoista olisi saattanut seurata.

Kaikista seurantakyselyyn vastanneista kokeiluun jossain vaiheessa osallistuneista (N=57) kymmenisen prosenttia arvioi kokeilun edistäneen jatko-opintoihin hakeutumista. Nuoria oli vastanneiden joukossa niin vähän, ettei ikäryhmittäisiä tarkasteluja pystytä luotettavasti tekemään. Kokeilun vaikutusta opiskeluun kysyttiin kokeiluun osallistuneilta myös osana laajempaa kysymyssarjaa, jossa vastaajat saivat itse arvioida eri toimintojen lisääntymistä tai vähentymistä kokeilun seurauksena. Noin kolmasosa niistä, jotka pitivät opiskelukysymystä relevanttina omalla kohdallaan (N=28), katsoi kokeilun lisänneen opiskelua. Näin vastanneita oli kaikissa ikäryhmissä, mikä voi selittyä osaksi sillä, ettei tätä kysymystä ollut rajattu tutkintotavoitteiseen opiskeluun. Haastatteluissa nousi esiin ongelmana oppisopimuskoulutuksen vähäisyys: työn ja opiskelun tiiviimpi kytkentä olisi voinut edistää etenkin nuorten jatkolukujen löytymistä. Myös aiemmat tutkimukset ovat tukeneet ajatusta oppisopimuskoulutuksen vaikuttavuudesta nuorten työllistymisen kannalta (Hämäläinen ja Tuomala, 2006; Asplund ja Koistinen, 2014).

Yksi merkittävä seuraus kokeilun yhteydessä työllistymisestä oli pääsy työterveyshuollon piiriin. Sen yhteydessä kehitettyjen toimintamenetelmien ansiosta tunnistettiin työkyvyn vajeita, mikä johti uusiin eläkehakemuksiin. Monialaiseen työ- ja toimintakyvyn arviointiin osallistuneista 230 henkilöstä yhteensä 62 (27 %) arvioitiin työkyvyttömäksi avoimille työmarkkinoille; heistä 27:n katsottiin soveltuvan vain välityömarkkinoiden tyyppisiin tehtäviin, ja 35 (15 % kaikista tutkituista) todettiin työkyvyttömäksi kaikkeen työhön ja heille suositeltiin työkyvyttömyyseläkettä. (Kerätär, 2016.)

Eläkkeelle siirtyminen yhtenä jatkolukuna näkyi myös vuonna 2016 toteutetussa seurantakyselyssä. Kyselyhetkellä alle 65-vuotiaista vastaajista eläkkeellä oli selvästi suurempi osuus seurannan alussa eli vuoden 2008 lopussa työttömänä olleiden ryhmässä kuin työllisten vertailuryhmässä, ja lisäksi ensin mainitussa ryhmässä useimmat mainitsivat eläkkeellä olon toivetilana ja/tai arvioituna tilanteena kahden vuoden päästä kuin jälkimmäisessä ryhmässä. Perusteellinen ja monialainen työkyvyn arviointi onkin tärkeä edellytys etenkin pitkäaikaistyöttömien työkyvyn tukemiselle ja työllistymisen suunnittelulle.

Taloudelliset vaikutukset yksilön, kunnan ja yhteiskunnan näkökulmasta

Vuonna 2013 päättyneeseen arviointikokonaisuuteen kuuluneiden useiden osatutkimusten tulokset viittasivat siihen, että kokeilun vaikutukset siihen osallistuneiden toimeentuloon olivat melko vähäiset. Esimerkiksi toimeentulotukeen jouduttiin turvautumaan odotettua useammin, mikä näkyi myös kunnan toimeentulotukimenoissa, eikä myöskään koetussa toimeentulossa tapahtunut merkittäviä, kokeilun vaikutuksiksi katsottavia muutoksia (Karjalainen ym. 2013; Hämäläinen ym. 2013; Martelin,

2013). Tutkimuksen loppupäätelmissä todettiin, ettei työllistyminen kokeiluun autanut pitkäaikaisiin toimeentulo- ja velkaantumisongelmiin (Kokko ym., 2013 s. 319).

Myöskään tämän tutkimuksen tulokset eivät viittaa merkittävään, pysyvään toimeentulon paranemiseen. Kokeilun talousvaikutuksia koskeneessa osatutkimuksessa (luku 5) havaittiin, että asukaskohtaisten käytettävissä olevien tulojen kasvuvauhti oli Paltamossa nopeampi kuin vertailuyksikössä, mutta tilastollisesti ei voitu vahvistaa eron liittyvän nimenomaan täystyöllisyyskokeiluun. Toimeentulotuen asukaskohtaiset menot alkoivat nousta jyrkästi sekä Paltamossa että synteettisessä vertailukunnassa vuonna 2006. Vertailukunnassa menot kuitenkin kääntyivät laskuun vuosina 2008–2009, mutta jatkoivat kasvuaan Paltamossa ja ylittivät vertailukunnan menot merkittävästi ainakin vuonna 2009. Vuodesta 2012 lähtien Paltamon tilanne on ollut taas lähellä synteettistä vertailukuntaa. Asumistukimenot asukasta kohti vähenivät Paltamossa aluksi, mutta alkoivat kasvaa jo vuodesta 2011 lähtien nopeasti, jäädessä kuitenkin synteettistä vertailukuntaa matalammalle tasolle kokeilun päättymisen jälkeenkin.

Kokeilun toimihenkilöt näkivät paikallisen yritystoiminnan tilapäisesti elpyneen asukkaiden toimeentulon parantumisen myötä, mutta kokeilun päättymisen jälkeen tilanteen arvioitiin taas heikentyneen. Kokeilun talousvaikutuksia koskeneessa osatutkimuksessa havaittiin toisaalta, että vuosina 2009 ja 2010 yksityisen sektorin työpaikkojen osuus asukasta kohti laski Paltamossa jyrkästi verrattuna synteettiseen vertailukuntaan. Vuonna 2011 osuus oli palautunut lähes vuoden 2008 tasolle ja kääntyi sen jälkeen laskuun sekä Paltamossa että synteettisessä vertailukunnassa. Tämä luku sisältää kuitenkin kaikkien toimialojen työpaikat yksityisellä sektorilla.

Kokeiluun osallistuneilla nuorilla toimeentulo koheni, mikä mahdollisti esimerkiksi itsenäistymisen. Kielteisenä vaikutuksena tuli toisaalta esiin se, että turvattu toimeentulo saattoi joissakin tapauksissa jopa hidastaa nuorten hakeutumista avoimille työmarkkinoille tai koulutukseen. Vastaavia havaintoja saatiin myös aiemman arviointitutkimuksen yhteydessä (esim. Ylikännö ym., 2013).

Myös kokeiluun osallistuneiden omat arviot sen vaikutuksesta toimeentuloon muuttuivat kielteisempään suuntaan ajan kuluessa. Kun vuonna 2010 noin joka kolmas koki kokeilun vähentäneen toimeentulo-ongelmia, vuoden 2016 kyselyssä tällaisen arvion esitti enää joka kuudes vastaaja. Vuoden 2016 seurantakyselyssä koetut toimeentulo-ongelmat näyttivät hieman yllättäen yleistyneen vertailuryhmässä vuoteen 2012 verrattuna, mutta toimeentuloon liittyvät ongelmat olivat useimpien mittareiden valossa silti edelleen yleisempiä ryhmässä, joka koostui seurannan alussa (eli vuoden 2008 lopussa) työttömänä olleista työnhakijoista.

Työtä Kaikille -kokeilun taloudellisia vaikutuksia koko yhteiskunnan näkökulmasta arvioitiin vertaamalla toteutuneita kustannuksia kokeilun avulla saatuihin kustannussäästöihin ja verotulojen kasvuun (luku 5). Menetelmänä käytettiin synteettiseen vertailukuntaan vertaamista. Säästöissä otettiin huomioon Kelan työttömyysturva, ansiosidonnainen työttömyysturva, asumistuki, toimeentulotuki, työvoimahallinnon toimenpiteet, sairauspäiväraha ja lääkekorvaukset (osa ”säästöistä” oli tosin negatiivisia, eli kustannukset kasvoivat); verotuloissa tarkasteltiin valtion ja kunnan verotulo-

ja, välillistä verotusta, kirkollisveroa, yritysten sosiaalivakuutusmaksuja (jotka pieneivät syrjäytysvaikutuksen vuoksi) sekä Työvoimatalon myyntituloja. Kun otetaan huomioon vain tilastollisesti merkitsevät vaikutusarviot, Paltamon täystyöllisyyskokeilun kustannussäästöt ja tuotot valtiolle ovat vuosilta 2009–2015 yhteensä noin 10,6 miljoonaa euroa. Kokeilun aiheuttamat kustannukset olivat puolestaan yhteensä 14,7 miljoonaa euroa, joten se on maksanut takaisin yhteiskunnan eri toimijoille noin 70 % siihen sijoitetusta rahoituksesta. Hämäläinen ym. (2013) arvioivat, että jaksolla 2009–2012 kokeilu oli palauttanut runsaat 60 % siihen sijoitetusta rahoituksesta. Pitemmällä aikavälillä tulos näyttää siis kehittyneen positiivisempaan suuntaan, joskin laskelmien toteutuksessa on myös jonkin verran eroja. Osa säästöistä voi kuitenkin tulla näkyviin vasta vuosien päästä, kun esimerkiksi asukkaiden terveyden kohentumisen ja nuorten syrjäytymiseen ehkäisyn pitkän aikavälin seuraukset tulevat esiin. Tarkasteltaessa tähän astisia talousvaikutuksia voidaan todeta myös, että useassa tapauksessa Paltamon kehitys oli kokeilun aloittamisen jälkeisinä vuosina suotuisampaa verrattuna synteettisen vertailukunnan kehitykseen. Usein kuitenkin suotuisa kehitys taantui kokeilun tullessa päätökseen. Tämä kertoo ehkä siitä, että kokeilun mahdollisesti aiheuttamat muutokset eivät ole olleet pysyviä. Paltamon kehitys on siis kääntynyt seuraamaan synteettisen vertailukunnan kehitystä kokeilun päättymisen jälkeen.

Terveys, elintavat ja terveystalvet

Yksi keskeisimmistä Työtä Kaikille -kokeilun erityispiirteistä oli työllistettyjen pääsy työterveyshuollon piiriin. Työterveyshuolto ja sen piirissä kehitetyt uudet toimintatavat (Kerätär 2016) nousivat esiin sekä kokeiluun osallistuneiden – myös nuorten – että kokeilun toimihenkilöiden puheenvuoroissa. Hoidon ja kuntoutuksen tarpeen sekä terveysriskien tunnistaminen koettiin tärkeäksi, ja työterveyshuollon ja terveyskeskuksen yhteistyö onnistui hyvin. Etenkin kokeilun toimihenkilöt korostivat koko palveluverkoston kehittymistä: eri toimijoiden välisen yhteistyön koettiin lisääntyneen. Heidän mukaansa lisäksi kuntouttavan toiminnan merkitys ymmärretään kokeilun ansiosta entistä paremmin, ja myös asiakkaiden luottamus palveluihin on lisääntynyt.

Seurantakyselyn mukaan sairaalahoitoon (leikkaukseen, tutkimuksiin tai muihin toimenpiteeseen) jonossa olevien osuus jatkoi kasvamistaan seurantajakson alussa työttömänä olleiden ryhmässä, mikä viitanee hoidon tarpeen entistä parempaan tunnistamiseen; leikkausjonoon pääsy nousi esiin myös kokeilun toimihenkilöiden haastattelussa. Myös fysioterapiapalveluita käyttävien osuus oli kasvanut etenkin työttömien ryhmässä, ja terveyskeskuksen sairaanhoitajan vastaanotolla käyneiden osuus jatkoi kasvamistaan. Terveystien liittyvissä lyhyen aikavälin kustannuksissa havaittiin myös joitakin muutoksia kokeilun aikana: sairauspäivärahaikulut asukasta kohti kasvoivat Paltamossa, joskaan lääkekorvauksissa ei ollut merkitseviä eroja synteettiseen vertailukuntaan verrattuna.

Myös elintapojen koheneminen nousi tässä tutkimuksessa esiin eri tavoin. Esimerkiksi nuoret mainitsivat terveiden elintapojen tukemisen: kokeilussa oli kannus-

tettu päihteettömyyteen ja tupakoinnin lopettamiseen, ja samaan suuntaan vaikutti jo päivärhythmin ylläpitäminen sekä ylipäätään arjen hallinnan paraneminen. Seurantatutkimuksessa vuosina 2009–2012 havaittu tupakoinnin väheneminen etenkin seurantajakson alussa työttömien ryhmässä jatkui. Vuoden 2016 kyselyssä lähes kolmasosa niistä kokeiluun osallistuneista, jotka katsoivat tupakoinnin muutosta koskevan kysymyksen kohdallaan relevantiksi, näki kokeilun vähentäneen tupakointia ainakin jonkin verran.

Alkoholinkäytön mahdollisia muutoksia koskevat havainnot eivät ole yhtä kiistattomat. Seurantatutkimuksen mukaan alkoholin riskikäyttö säilyi lähtötilanteessa työttömänä olleiden ryhmässä vuonna 2016 suunnilleen sillä tasolla, jolle se oli pienentynyt heti ensimmäisen kokeiluvuoden jälkeen, mikä voisi viitata pysyvään muutokseen. Toisaalta melko pieni osa kokeiluun osallistuneista raportoi vuoden 2016 kyselyssä kokeilun vaikuttaneen heidän alkoholinkäyttöön.

Melko harvoissa varsinaisissa terveyssoittimissa havaittiin merkkejä täystyöllisyyskokeilun vaikutuksiksi katsottavasta terveyden kohenemisestä vuosia 2009–2012 koskeneessa seurantatutkimuksessa: lähinnä tällaisiksi muutoksiksi voitiin tulkitella selkävun ja säännöllisen särkylääkkeiden käytön väheneminen (Kokko ym., 2013). Molemmat olivat jälleen yleistyneet vuoden 2016 seurantakyselyn valossa. Myös kokeilun toimihenkilöt toivat esiin havaintoja siitä, että osa kokeiluun osallistuneista alkoi voida taas huonommin sen päättymisen jälkeen. Kielteistä kehitystä havaittiin vuoden 2016 seurantakyselyn perusteella myös esimerkiksi koetussa terveydessä, itsearvioidussa työkyvyssä, liikkumisvaikeuksissa ja masennusoireissa. Monet näistä muutoksista näkyivät kuitenkin sekä seurannan alussa työttömänä olleiden ryhmässä että vertailuryhmässä, joten ne eivät välttämättä liity kokeilun päättymiseen, vaan heijastanevat jotakin laajemmin vaikuttanutta tekijää tai osittain myös tutkimusjoukkoon kuuluneiden ikääntymistä, jonka vaikutusta ei ole tilastollisin keinoin täysin pystytty poistamaan.

Sosiaalinen ympäristö, osallistuminen, luottamus ja elämänlaatu

Sekä kokeilun toimihenkilöt, haastatellut nuoret että kyselyn yhteydessä vapaamuotoisia kommentteja esittäneet vastaajat toivat esiin Työtä Kaikille -kokeilun myönteiset vaikutukset koko kunnan viihtyisyyteen ja yhteisöllisyyteen. Kokeiluun liittyneiden erilaisten toimintojen ja tapahtumien (esimerkiksi liikuntaharrastusten, toritapahtumien ja myyjäisten) koettiin lisänneen kunnan vireyttä, ja fyysinen ympäristökin oli siistiytynyt työllistettyjen työpanoksen ansiosta. Näiden koko yhteisöä hyödyttäneiden parannusten koettiin kuitenkin suurelta osin hiipuneen kokeilun lakattua.

Myös monissa kokeiluun osallistuneiden vastauksissa näkyi merkkejä siitä, että kokeilun ansioiksi katsotut, aktiivisuuteen ja osallistumiseen liittyneet myönteiset muutokset heikentyivät sen päättymisen jälkeen, tai ainakin arviot ja mielikuvat kääntyivät aiempaa kielteisempään suuntaan. Kun esimerkiksi vuosina 2010 ja 2012 suuri osa kokeiluun osallistuneista koki kuntoilun tai ulkoilun sekä kontaktien toisiin ihmi-

siin lisääntyneen kokeilun aikana, vuoden 2016 kyselyssä selvästi harvemmat raportoivat kokeilun aiheuttaneen tällaisia myönteisiä muutoksia. Seurantakyselyssä ei vastavia muutoksia liikunnassa tai sosiaalisissa kontakteissa kuitenkaan havaittu, mikä voi osaksi selittyä kysymysten erilaisuudella. Jaksolla 2009–2012 yksinäisyyden kokemus väheni seurannan alussa työttöminä olleiden ryhmässä, mutta vuoden 2016 seuranta-kyselyssä oli heikkoja viitteitä sen lisääntymisestä.

Haastatteluissa tuotiin esiin kokeilun myönteisiä vaikutuksia henkiseen hyvinvointiin ja itsetuntoon. Myös kyselyssä kokeiluun osallistuneet arvioivat vuosina 2010 ja 2012 melko yleisesti esimerkiksi aikaansaamattomuuden tunteen sekä elämän suunnittelun vaikeuden vähentyneen, mutta vuonna 2016 näitä hyötyjä näki selvästi pienempi osuus vastaajista. Vastaavia muutoksia arvioissa havaittiin myös voimaantumista kartoittaneessa kysymyssarjassa, johon kokeiluun osallistuneita pyydettiin vastaamaan sekä vuonna 2012 että 2016. Sen mukaan arviot kokeilun vaikutuksesta itseluottamukseen, minäkuvaan, tunteeseen oman työn merkityksellisyydestä, tulevaisuuden odotuksiin, osallistumisaktiivisuuteen sekä kokemukseen positiivisen muutoksen aikaansaamisesta elämässä olivat vuonna 2016 kielteisempiä kuin kokeilun vielä ollessa käynnissä vuonna 2012.

Kokeilun vaikutuksia koskevien omakohtaisten arvioiden kääntyminen kielteisempään suuntaan kokeilun päättymisen jälkeen voi johtua monesta syystä. Osittain kyse voi olla teknisistä seikoista, kuten vastausvaihtoehtojen eroista (vuonna 2016 yhtenä vastausvaihtoehtona oli ”ei koske minua”, jota aikaisempina vuosina ei ollut tarjottu) tai vastausaktiivisuuden vähenemisestä aiempaan verrattuna. Toisaalta ei ole ilmeistä syytä olettaa, että vuonna 2016 vastaajiksi olisi valikoitunut aikaisempia vuosia enemmän henkilöitä, jotka suhtautuvat negatiivisesti kokeiluun. Todennäköisemmältä selitykseltä vaikuttaakin se, että jälkikäteen arvioiden monet kokeilun aikana koetut myönteiset muutokset eivät ole kuitenkaan jääneet pysyviksi. Jossain määrin saattaa myös olla kyse siitä, että kokeilun päättymiseen liittyvä pettymys värittää mielikuvaa kokeilun ansioista. Kaikkina vuosina vastaajien arvioissa oli joka tapauksessa suurta vaihtelua lähes kaikissa arvioinnin kohteena olleissa asioissa: osa osallistuneista katsoi kokeilun tuottaneen myönteisiä muutoksia, osalla kokemukset olivat päinvastaisia.

Elämänlaatu kuvaa laaja-alaisesti yksilön koettua hyvinvointia, ja se summaa yhteen kokemuksen fyysisestä, psyykkisestä, sosiaalisesta sekä elinoloihin ja ympäristöön liittyvästä hyvinvoinnista. Oli perusteltua odottaa Työtä Kaikille -kokeilun parantavan elämänlaatua, mutta tästä ei kuitenkaan saatu seurantatutkimuksessa vakuuttavaa näyttöä sen paremmin laajan WHOQOL-BREF-mittarin (vuodet 2009–2012) kuin siihen perustuvan lyhennetyn EuroHIS-8-mittarinkaan (vuodet 2009–2016) valossa. Toisaalta elämänlaatu pysyi alun perin työttömänä olleiden ryhmässä melko tasaisena seurantajaksolla, kun taas vertailuryhmässä keskimääräinen elämänlaatu oli seurannan lopussa hiukan alempi kuin sen alussa. On siis mahdollista, että kokeilu on jossain määrin hillinnyt joidenkin elämänlaatua vaarantaneiden muutosten vaikutusta. Tilastollinen näyttö jäi kuitenkin heikoksi, eikä pitkälle meneviä johtopäätöksiä voi tehdä.

Aiemmat tutkimukset ovat viitanneet siihen, että aktiivisen työvoimapolitiikan erilaisiin toimenpiteisiin osallistuminen voi parantaa koettua hyvinvointia ja osalli-

suuden kokemusta sekä kohentaa itsetuntoa ja -luottamusta ja hallinnan tunnetta, joskin vaikutusten on havaittu vaihtelevan esimerkiksi henkilön omien ominaisuuksien tai toimeenpiteen piirteiden mukaan (Leemann ym., 2016). Myös tässä tutkimuksessa saatiin viitteitä tällaisista vaikutuksista, mutta ainakaan kaikki myönteiset vaikutukset eivät välttämättä ole pysyviä. Tulokset kuitenkin viittaavat siihen, että jotkut asukkaiden osallisuuden ja koko yhteisön sosiaalisen pääoman lisääntymistä tukevat muutokset ovat säilyneet kokeilun päättymisen jälkeenkin. Kerho- ja yhdistystoimintaan vähintään kerran kuussa osallistuvien osuuden todettiin jaksolla 2009–2012 kasvaneen alun perin työttömien ryhmässä enemmän kuin vertailuryhmässä (Kokko ym., 2013), ja osuus oli säilynyt suunnilleen samalla kohonneella tasolla myös vuonna 2016. Toinen kokeilun aikana todettu merkittävä muutos oli erityisesti oman kunnan viranomaisiin ja päätöksentekoon kohdistuvan luottamuksen lisääntyminen, mikä myös näyttää säilyneen edelleen. Kyse saattaa olla osittain samasta ilmiöstä kuin kokeilun toimihenkilöiden mainitsemassa palveluita kohtaan tunnetun luottamuksen lisääntymisessä ja kasvaneessa valmiudessa avun hakemiseen.

Mitä opittiin – kokemuksia ja viestejä

Kokeilussa saatujen kokemusten anteja tulevien työllistämishankkeiden, aktiivisen työvoima- ja sosiaalipolitiikan sekä sosiaaliturvan kehittämistä koskevan keskustelun näkökulmasta on koottu useissa aiemmissa raporteissa (Kokko ym., 2013; Huotari ym., 2014). Niissä on tuotu esiin mm. monia kokeilun yhteydessä kehitettyjä hyviä toimintatapoja ja esitetty käytännöllisiä suosituksia, joita ei tässä yhteydessä enää käydä yksityiskohtaisesti läpi. Sen sijaan seuraavassa on koottu joitakin tässä pitkäaikaisia vaikutuksia koskeneessa arvioinnissa erityisen vahvoina esiin nousseita viestejä, hyödyntäen tutkimuksen eri tiedonkeruumenetelmien tuottamia havaintoja.

Erilaiset työnhakijat – erilaiset työllistämistoimet

Yksi Työtä Kaikille -kokeiluun kohdistuneesta, myös tämän tutkimuksen tiedonkeruussa esiin nousseesta kritiikistä on liittynyt siihen, että hankkeessa on sovellettu periaatteessa samaa mallia kaikkiin työllistettäviin, vaikka esimerkiksi työttömyyden kesto, henkilön mahdollisuudet työllistyä avoimille työmarkkinoille, ammattitaito, työ- ja toimintakyky sekä terveys vaihtelivat suuresti. Tämä on voinut aiheuttaa osassa työllistettyjä turhautumista, joillekin taas hankkeeseen työllistyminen on voinut olla liiankin haastavaa. Monissa puheenvuoroissa on toisaalta tuotu esiin, että kokeilu on ollut hyödyllinen ainakin osalle siihen osallistuneista ja se on toiminut hyvänä ponnahduslautana tulevaisuutta ajatellen. Kokemusten suuri kirjo näkyy myös esimerkiksi kokeiluun osallistuneiden vastauksissa kysymyksiin, joilla kartoitettiin kokeilun koettuja vaikutuksia hyvinvoinnin eri osa-alueisiin: useimmissa kysymyksissä vastaukset vaihtelivat laidasta laitaan. Kokemusten laaja kirjo voi olla myös yksi syy siihen, ettei elä-

mänlaatua monipuolisesti kuvaavan summamittarin keskiarvoissa havaittu juurikaan muutoksia seurantatutkimuksessa.

Aiemman arviointitutkimuksen loppuraportissa (Kokko ym., 2013) todettiin Pal-tamon työllistämismallin soveltuneen parhaiten toisaalta nuorille, toisaalta vaikeasti työllistyville pitkäaikaistyöttömille, kun taas ansiosidonnaisella päivärahalta olleiden ei arvioitu hyötynneen yhtä paljon kokeilussa toteutetuista toimista. Raportissa päädyttiinkin suosittelemaan työllisyystoimien kohdentamista ja segmentoimista eri työnhakijaryhmille – samalla kuitenkin tunnustaen, ettei kyseessä tällöin olisi enää Työtä Kaikille -malli. (emt., s. 324). Työllistämistoimien kohdentaminen erityisesti niille työnhakijoiden osaryhmille, jotka todennäköisesti hyötывät niistä eniten, helpottaisi myös toimenpiteiden ja tukitoimien yksilöllistämistä, mitä esimerkiksi tässä tutkimuksessa haastatellut Työtä Kaikille -hankkeen toimihenkilöt pitivät tarpeellisena.

Työkyvyn arviointi ja kuntouttava toiminta tärkeätä

Yksi kiistattomimmista, myös kokeiluun osallistuneiden oma-aloitteisesti esille nostamista Työtä Kaikille -kokeilun vahvuuksista on ollut työllistettyjen pääsy työterveyshuollon piiriin ja sen yhteydessä kehitetty työkyvyn arviointi, joka paljasti aiemmin piilossa olleita terveyden ja toimintakyvyn vajeita sekä kuntoutuksen tarvetta. Tämäkin tutkimus on osoittanut, että monet sekä fyysisen että psyykkisen terveyden ja hyvinvoinnin ongelmat ovat keskimäärin yleisempiä työttömillä kuin muilla ryhmillä. Tarvetta kuntouttavalle ja terveyttä sekä laajemmin hyvinvointia edistävälle toiminnalle työttömien keskuudessa siis on.

Myös jatkossa olisi työllistämistoimissa tärkeätä ymmärtää riittävän kattavien terveystarkastusten ja kuntouttavan toiminnan merkitys. Vaikka näiden toimien vaikutukset hieman paradoksaalisesti voivatkin aluksi näkyä esimerkiksi hoitoon ja tutkimukseen jonottavien osuuden kasvuna, ne voivat kuitenkin pitkällä tähtäyksellä osoittaa elämänlaatua ja työkykyä parantaviksi sekä myös taloudellisesti kannattaviksi. On myös syytä hyväksyä se tosiasia, että erilaisista kuntouttavista toimista huolimatta osa työttömistä ei heikentyneen työkykynsä vuoksi pysty työllistymään avoimille työmarkkinoille, vaan eläkkeelle siirtyminen tai välityömarkkinoiden tyyppiset ratkaisut ovat mielekkäämpiä. Työtä Kaikille -kokeilun yhteydessä toteutettuun monialaiseen työ- ja toimintakyvyn arviointiin osallistuneista runsas neljännes lukeutui tähän ryhmään (vrt. Kerätär, 2016). Toisaalta myös osatyökyisyyden arvo sekä yhteiskunnan etä yksilön näkökulmasta tulee tunnustaa.

Yksi haastatteluissa esiin nousseista viesteistä on myös terveyden- ja sosiaalihuollon yhteistyön tärkeys, sillä pitkäaikaisesta työttömyydestä kärsineillä on usein palvelun tarvetta molemmilla alueilla. Esimerkiksi tämän tutkimuksen kyselyosion mukaan työttömien ryhmään kuuluneet kokivat erilaisia ongelmia sekä toimeentulossa että terveydessä ja toimintakyvyssä yleisemmin kuin muu väestö. Tekeillä oleva sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus tulee toivottavasti helpottamaan tämän ongelman ratkaisua.

Työn mielekkyys keskeistä

Työtä Kaikille -kokeiluun osallistuneiden arvioissa nousi yhtenä positiivisena seikkana esille se, että kokeilu loi säännöllisyyttä elämään, antoi mielekästä tekemistä ja auttoi päivärytmin pitämisessä. Toisaalta monet kokivat, ettei työtä ollut tarpeeksi etenkin miehille tai että se oli väärän tyyppistä eikä vastannut työllistettyjen ammattitaitoa. Esimerkiksi vuonna 2010 peräti kaksi kolmesta kokeiluun osallistuneesta koki ammattitaidon menettämisen pelon lisääntyneen kokeilun aikana (ks. luku 2), mikä voi osaltaan viitata työpajatyypin työskentelyn korostumiseen ”oikeiden” töiden sijaan Työvoimatalossa (Kokko ym., 2013, s. 316). Myös esiin tulleet kokemukset nöyryyttävydestä ja leimautumisesta voivat osittain heijastaa ongelmia mielekkään työn järjestämisessä kaikille työllistetyille. Sen sijaan talon ulkopuolella työskentely sai kiitosta.

Kokemusten ristiriitaisuus niin tässä kuin monessa muussakin yhteydessä korostaa niitä haasteita, joita työllistettävien henkilöiden moninaisuus tuottaa työllisyyden ja osallisuuden edistämiseen tähtäävissä hankkeissa. Yksilölähtöinen ote ja työllistettävien henkilökohtaisten vahvuuksien sekä tarpeiden tunnistaminen todennäköisesti tuottaisivat parhaimman lopputuloksen, joskin näiden periaatteiden toteuttaminen käytännössä vaatii resursseja.

Tuki tarpeen jatkopolkujen löytämisessä

Vaikka osa Työtä Kaikille -kokeiluun osallistuneista löysi sen jälkeen oman tilanteensa kannalta mielekkään jatkopolun – työllistyi, aloitti opiskelut, siirtyi eläkkeelle tms. – näin ei käynyt kaikille. Se aiheutti monille epävarmuutta ja ahdistustakin, kun kokeilun aikaiset lisäresurssit eivät enää olleet käytettävissä yksilöllisen tuen turvaamiseksi. Kokeilujen jälkihoitoon tulisikin riittävästi varautua. Erityisesti nuorten kannalta kokeiluun liittyvien työtehtävien ja kouluttautumisen tiiviimpi kytkeä työelämään esimerkiksi oppisopimusten kautta edistäisi jatkopolkujen löytymistä.

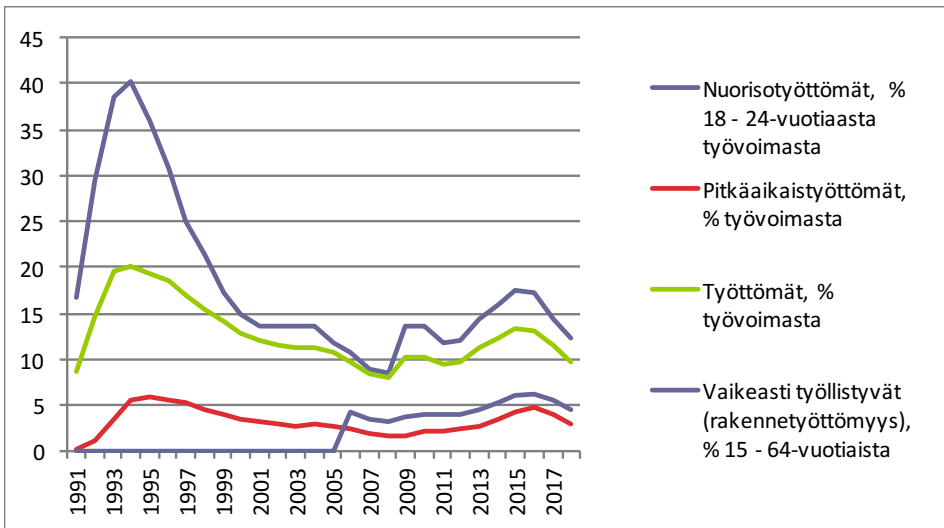
Etenkin nuoret ja heidän kanssaan työskennelleet toivat jatkopolkujen kannalta haasteena esiin työ- ja opiskelupaikkojen niukan saatavuuden paikkakunnalla. Kun välimatkat ovat pitkiä ja julkiset liikenneyhteydet ovat niukkoja, työskentely tai opiskelu lähikunnissa on etenkin autottomille hankalaa, eikä muualle muuttaminen ole esimerkiksi perhesyistä kaikille houkutteleva tai edes mahdollinen vaihtoehto. Mahdollisuus etäopiskeluun ja -työskentelyyn digitalisaation edetessä voi joissakin tapauksissa tarjota ratkaisuja tähän ongelmaan. Kaupungistumisen edelleen jatkuessa pitkien etäisyyksien haitat koskevat yhä harvempia. Kaupunkialueilla asuvien osuus kasvoi jaksolla 1990–2014 hieman yli 60 %:sta lähes 70 %:iin, ja esimerkiksi vuonna 2014 neljä viidestä 20–29-vuotiaasta asui kaupunkialueella (Tiihonen, 2016).

Pikavoitot harvinaisia

Kokeilu vahvisti sen toisaalta itsestään selvän, mutta toisinaan unohtuvan tosiseikan, että suuret ja pysyvät muutokset eivät synny hetkessä. Kun kipukohtiin puututaan ja ongelmia nostetaan esiin, voivat vaikutukset näyttäytyä lyhyellä aikavälillä jopa kielteisinä. Esimerkiksi Työtä Kaikille -kokeiluun liittynyt mahdollisuus työterveyshuollon tehostettujen palveluiden käyttöön toi esiin piileviä terveysongelmia sekä hoidon ja kuntoutuksen tarvetta, ja esimerkiksi hoitoon ja tutkimuksiin jonottaminen lisääntyi. Pitkällä tähtäyksellä näihin ongelmiin puuttumisen voidaan kuitenkin odottaa tuottavan myönteisiä seurauksia sekä väestön hyvinvoinnin ja terveyden että talouden alueella. Jotta kokeiluista saadaan kaikki hyöty irti, niiden lyhyt- ja pitkäaikaisten vaikutusten arviointi pätevillä menetelmillä on välttämätöntä.

Osallisuutta kaikille?

Työttömyys on 2000-luvulla ollut selvästi harvinaisempaa kuin 1990-luvun puolivälissä, jolloin viidennes koko työvoimasta ja yli kolmasosa 18–24-vuotiaasta työvoimasta oli työttömänä. Vuoden 2008 jälkeen työttömyys on kuitenkin taas yleistynyt aina vuoteen 2016 asti, jonka jälkeen se kääntyi laskuun. Selkein laskusuunta on nuorisotyöttömyydessä (kuvio 71). Pitkäaikaistyöttömien sekä vaikeasti työllistyvien osuus on kuitenkin vielä muutama vuosi sitten ollut korkea, ja vuonna 2016 pitkäaikaistyöttömänä oli lähes viisi prosenttia työvoimasta. Alueellinen vaihtelu Manner-Suomessa on ollut suurta: kun esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla vuonna 2016 työvoimasta 2,2 prosenttia oli pitkäaikaisesti työttömänä, Keski-Suomessa vastaava osuus oli lähes kolminkertainen.

Kuvio 71. Työttömyyden, pitkäaikaistyöttömyyden, nuorisotyöttömyyden ja rakennetyöttömyyden¹² kehitys Suomessa jaksolla 1991–2018. (lähde: [Työttömyys Sotkanet-palvelussa](#))

Erityistä huolta on kannettu työn ja koulutuksen ulkopuolella olevista ns. NEET-nuorista (Not in Employment, Education or Training). Vuonna 2016 10 prosenttia 15–24-vuotiaista suomalaisista nuorista ei ollut työssä, koulutuksessa tai suorittamassa asevelvollisuuttaan. Osalla tähän ryhmään lukeutuvista kyseessä oli todennäköisesti lyhyt välivaihe esimerkiksi pääsykokeisiin valmistautumista varten, ja noin joka kymmenes hoiti omia lapsia, mutta 60 prosenttia kuitenkin koki olevansa työttömiä ja 16 prosenttia oli oman ilmoituksensa mukaan työkyvyttömiä tai pitkäaikaisesti sairaita (Työvoimatutkimus 2016). Vuonna 2018 työn ja koulutuksen ulkopuolella oli noin 8 prosenttia 15–24-vuotiaista nuorista (Työvoimatutkimus 2018).

Pitkäaikaistyöttömyys on tunnistettu yhdeksi suomalaisen yhteiskunnan keskeisistä ongelmista. Esimerkiksi osallistavan sosiaaliturvan vaihtoehtoisia malleja selvittäneen työryhmän loppuraportissa todetaan, että ”Pitkäaikaisen työttömyyden aiheuttama inhimillisen pääoman rapautuminen ja sosiaalisen osallisuuden heikentyminen nakertavat suomalaisen yhteiskunnan taloudellista ja sosiaalista perustaa” (Hiilamo ym., 2017).

Lisää haasteita – joskin myös mahdollisuuksia – työllisyyden kehitykselle tulevaisuudessa tuottavat digitalisaatioon liittyvät työelämän ja sen asettamien vaatimusten muutokset. Rutiinitehtävät – sekä manuaaliset (esimerkiksi monet kokoamistyöt) että kognitiiviset (esimerkiksi kirjanpidon perustehtävät) – tulevat ennusteiden mukaan jatkuvasti vähenemään, mutta toisaalta myös uusia työtehtäviä syntyy. Työelämän muutokset edellyttävät työntekijöiltä sopeutumiskykyä, joustavuutta ja kouluttautu-

¹² Rakennetyöttömyydellä eli vaikeasti työllistyvillä tarkoitetaan pitkäaikaistyöttömien lisäksi myös esimerkiksi palvelusta (työharjoittelu, kuntouttava työtoiminta jne.) toiseen sijoittuvia henkilöitä

mista. Itsensä johtamisen taidot nousevat tärkeiksi yrittäjyyden ja freelance-tyyppisten töiden lisääntyessä, ja myös yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot sekä paineen- ja epävarmuuden sietokyky tulevat entistä tärkeämmäksi. (Keyriläinen, 2017.)

Paltamon Työtä Kaikille -kokeilu oli muihin Suomessa toteutettuihin työllistämishankkeisiin verrattuna monessa suhteessa ainutlaatuinen ja rohkea yritys työllistää kaikki kunnan työttömät työnhakijat, etsiä heille jatkopolkuja joko avoimille työmarkkinoille tai muihin soveltuviin ratkaisuihin ja tarjota palkkatyö työttömyysturvan sijaan. Työllistämistavoitteen ohella keskeisenä pyrkimyksenä oli myös hyvinvoinnin edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy. Työttömyys vähenikin kokeilun aikana rajusti, mutta lähti sen päätyttyä jälleen nousuun. Myös monet muut hankkeen ansioiksi tunnistetut myönteiset muutokset – kuten koko yhteisön ilmapiirin ja aktiivisuuden koheneminen – ovat osoittaneet hiipumisen merkkejä kokeilun jälkeen. Toisaalta osa terveyttä ja hyvinvointia myös pitkällä tähtäyksellä edistävästä muutoksista – esimerkiksi tupakoinnin väheneminen ja luottamus instituutioihin – oli säilynyt ainakin kaksi vuotta kokeilun päättymisen jälkeen.

Työtä Kaikille -kokeilun jälkeen – osaksi myös siinä saatuja kokemuksia hyödyn-tään – on tehty useita uusia avauksia, selvityksiä ja kokeiluja työllisyyden ja osallisuuden edistämiseksi erityisesti niissä väestöryhmissä, jotka eri syistä kohtaavat haasteita avoimille työmarkkinoille työllistymisessä, sekä laajemminkin sosiaaliturvan kehittämiseksi vastaamaan paremmin työelämän muutoksia. Esimerkiksi eri maissa toteutettua osallistavaa työllisyyspolitiikkaa koskeneessa selvityksessä (Raivio ja Nykänen, 2014) esitettiin useita suosituksia työmarkkinoiden ja palvelujärjestelmän kehittämiseksi siihen suuntaan, että myös ns. vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien työllistyminen helpottuisi. Sipilän hallituksen käynnistämään 'Osatyökyisille tie työelämään' (OTE) -kärkihankkeeseen (2016–2018) liittyvissä kahdeksassa projektissa luotiin ja kokeiltiin uusia keinoja osatyökykyisten työllistymisen ja osallisuuden tukemiseksi. Osatyökykyisten työmarkkina-asemaa onkin parannettu lainsäädäntömuutoksin, työkyky-koordinaattoritoiminnalla sekä luomalla uusia toimintamalleja osatyökykyisten työllistymiseen. Asenneilmapiiriä osatyökykyisten työllistämistä kohtaan on muokattu myönteisemmäksi. Erityisoppilaitoksista valmistuvien työelämään siirtymistä on tuettu ja vammaispalveluja on kehitetty osallisuutta lisääviksi (Mattila-Wirolahti & Tiainen, 2019).

Vuoden 2018 lopussa valmistui myös Työ- ja elinkeinoministeriölle sekä Sosi-aali- ja terveysministeriölle laadittu selvitys (Kerätär & Oivo, 2018) pitkäaikaistyöttömien ja osatyökykyisten todellisten palvelutarpeiden tunnistamisesta ja kehittämisestä. Selvityksen mukaan pitkäaikaistyöttömän asiakkaan palvelutarvetta, työkykyä ja kuntoutustarvetta ei nykyisessä palvelujärjestelmässä selvitetä riittävän yksilöllisesti ja monialaisesti. Tämä johtaa useiden työttömien jäämisen palveluiden ja etuuksien ulkopuolelle. Työmarkkinat eivät myöskään riittävästi tue erilaisten osatyökykyisten työelämäosallisuutta. Selvityksessä ehdotetaan Suomeen perustettavaksi kokonaisvaltainen, yli hallituskausien ulottuva, strateginen kokonaisuus: työkykyohjelma. Sen tarkoituksena on vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien henkilöiden työelämäosallisuuden lisääminen ja heidän tarvitsemiensa palveluiden ja etuuksien varmistaminen.

Vuoden 2013 lopussa perustettu osallistavan sosiaaliturvan kehittämistä pohtinut työryhmä (STM, 2015) käynnisti vuonna 2014 yhdeksän osallistavan sosiaaliturvan kokeilua, joista yksi toteutettiin Paltamossa. Näiden kokeilujen arvioinnissa nousi esiin mm. matalan kynnyksen toiminnan ja monipuolisen ryhmätoiminnan merkitys (Karjalainen ja Saikku 2016). Osallistavan sosiaaliturvan erilaisia malleja selvittänyt tutkimusryhmä päätyi suosittamaan ns. Hollannin malliin pohjautuvaa osallistumistulua, jossa pitkäaikaistyöttömän pitäisi sopia sosiaalityöntekijän tai sosiaaliohjaajan kanssa suunnitelma osallistumisesta esimerkiksi järjestö- tai kerhotoimintaan tai opiskeluun (Hiilamo ym., 2017). Ehdotus on herättänyt paljon keskustelua puolesta ja vastaan (Hiilamo ym., 2017; Raivio, 2017). Yhtenä ratkaisuna sosiaaliturvan uudistamiseksi on esitetty myös perustulua, jonka erilaisia toteutusvaihtoehtoja on selvitetty (Kangas ja Pulkka, 2016; Kangas ym., 2016) ja josta oli käynnissä rajattu kokeilu vuosina 2017–2018.

Osallisuuden edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen on monissa työvoimapolitiittisissa puheenvuoroissa ja kehittämishankkeissa noussut työllistämistavoitteiden rinnalle tai jopa niiden ohi. Osallisuuden käsite on kuitenkin varsin moniselitteinen, mikä käy ilmi esimerkiksi eri ministeriöiden asiakirjoista (Isola 2016). Raivio ja Karjalainen (2013) hahmottavat osallisuuden prosessina – syrjäytymisen vastaparina – jonka edellytyksiä ovat riittävät aineelliset resurssit (HAVING), toimijuus omaa elämää koskevassa päätöksenteossa (ACTING) sekä sosiaalisesti merkitykselliset suhteet ja jäsenyys erilaisissa ryhmissä (BELONGING) (ks. myös Raivio ja Nykänen 2014). Leemann ja Hämäläinen (2016) puolestaan jäsentävät sosiaalisen osallisuuden eri ulottuvuuksia ja näkökulmia: lakien ja säädösten avulla voidaan vaikuttaa yksilöiden pääsyyn esimerkiksi työmarkkinoille, palveluihin, päätöksentekoon sekä sosiaalisiin verkostoihin, ja yksilötasolla näiden mahdollisuuksien käyttäminen (osallistuminen) luo kokemuksen osallisuudesta. Sosiaalisen osallisuuden koordinaatiohankkeessa (SOKRA) osallisuus ymmärretään kuulumisena sellaiseen kokonaisuuteen, jossa pystyy liittymään erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin – sekä aineellisiin että aineettomiin – ja elämän merkityksellisyyttä lisääviin vuorovaikutussuhteisiin (Isola ym., 2017).

Työttömyyden, erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden sekä sen yksilön ja yhteiskunnan kannalta haitallisten seurausvaikutusten vähentäminen on yksi keskeisimmistä yhteiskunnallisista haasteista, johon vastaaminen edellyttää politiikan eri lohkojen toimenpiteitä. Vaikka 'työtä kaikille' osoittautuisikin – ainakin kirjaimellisesti tulkittuna – hieman epärealistiseksi tavoitteeksi, tulisi eri keinoin pyrkiä turvaamaan kaikille sellaiset olosuhteet, jotka mahdollistavat kokemuksen osallisuudesta.

Lähteet

- Asplund ja Koistinen (2014) Onko työmarkkinoilla tilaa kaikille? Katsaus erityisryhmiin kohdistetun politiikan haasteisiin ja tuloksiin. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys, 22/2014. <https://tem.fi/documents/1410877/2859687/Onko+tyomarkkinoilla+tilaa+kaikille+16062014.pdf>
- Card D, Kluve J, Weber, A. (2010) Active labour market policy evaluations: A meta-analysis. *Econ J* 2010;120(548):F452-77.
- Fryer, D. (1986) Employment deprivation and personal agency during unemployment: A critical discussion of Jahoda's explanation of the psychological effects of unemployment. *Soc Behav* 1986;1(1):3-23.
- Halvorsen, K. (1998): Impact of Reemployment on Psychological Distress among Long-term Unemployed. *Acta Sociol* 1998;41(2):227-42.
- Hiilamo, H., Komp, K., Moisio, P., Sama, T.B., Lauronen, J.-P., Karimo, A., Mäntyneva, P., Parpo, A. & Aaltonen, H. (2017) Neljä osallistavan sosiaaliturvan mallia. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 18/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-351-4>
- Huotari, A. & Paltamon työvoimayhdistyksen hallitus (2014) Paltamon Työtä Kaikille -hanke. Valtakunnallinen kokeilu 2009-2013, Loppuraportti. <http://paltamontyovoimayhdistys.fi/lollo/wp-content/uploads/2014/08/loppuraportti.doc>
- Hämäläinen, K., Hämäläinen, U. & Moisio, A. (2013) Työtä Kaikille -kokeilun taloudelliset vaikutukset. Teoksessa: Kokko, R.-L., Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009-2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 231-267.
- Hämäläinen, K. & Tuomala, J. (2006), Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden vaikutusten arviointi. Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 315.
- Isola, A.-M. (2016) Autonomia, demokratia ja yhteiset. Osallisuuden paikallinen edistäminen. Yhteiskuntapolitiikka 81 (2016):5:595-600. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016102725607>
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehyistä rakentamassa. Terveys ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäpaperi 33/2017. Helsinki 2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>
- Jahoda, M. (1982) Employment and unemployment. A socialpsychological analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- Juuti, M. & Taskinen, P. (2017) Puolet nuorista työttömistä ei halua muuttaa työn vuoksi. Tilastokeskus, Tieto&trendit -sivusto, <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2017/puolet-nuorista-tyottomista-ei-halua-muuttaa-tyon-vuoksi/>
- Kangas, O. & Pulkka, V.-V., (toim.) (2016) Ideasta kokeiluun: esiselvitys perustulokokeilun vaihtoehtoja. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 13/2016. https://tietokaytoon.fi/documents/10616/2009122/13-2016_Ideasta+kokeiluun.pdf/c758c343-2687-4dea-869e-5dbdb14e888f?version=1.0
- Kangas, O., Honkanen, P., Hämäläinen, K., Kanerva, M., Kanninen, O., Laamanen, J.-P., Pulkka, V.-V., Räsänen, T., Simanainen, M., Tuovinen, A.-K. & Verho, J. (2016) Ideasta kokeiluihin - Loppuraportti perustulokokeilun toteuttamisvaihtoehtoja. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 63/2016. https://tietokaytoon.fi/documents/10616/2009122/63_Ideasta+kokeiluihin+Loppuraportti+perustulokokeilun+oteuttamisvaihtoehtoja.pdf/a2ea908d-5269-4bb7-adb5-abf2a86ef020?version=1.0
- Karjalainen, J., Hannikainen-Ingman, K. & Moisio, P. (2013) Työtä Kaikille -kokeilu ja sosiaaliturva. Teoksessa: Kokko, R.-L., Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009-2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 208-230.
- Karjalainen, J. & Saikku, P. (2016) Kokemuksia osallistavasta sosiaaliturvasta: Selvitys pilottihankkeista vuonna 2014. THL Työpäpaperi 2016_12, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-649-0>
- Kerätär, R. (2016) Kun katsoo kauempaa, näkee enemmän: monialainen työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointi pitkäaikaistyöttömillä. Oulun yliopisto, Acta Universitatis Ouluensis. D, Medica, Oulu. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526210865>
- Kerätär, R. & Oivo, Osatyökykyisten reitit työllisyyteen - etuudet, palvelut, tukitoimet. Selvityshenkilöiden raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 43/2018, Sosiaali- ja terveysministeriö Helsinki 2018. <https://valtioneuvosto.fi/documents/1271139/3022628/Osatyökykyisten+reitit+tyollisyyteen+%28002%29.pdf/c7c62c6e-293b-6122-5cce-83b107454e6b/Osatyökykyisten+reitit+tyollisyyteen+%28002%29.pdf.pdf>

- Keyriläinen, M. (2017) Muuttuva työ vaatii palkansaajilta uusien roolien hallintaa. Tilastokeskus, Tieto&trendit -sivusto, <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2017/muuttuva-tyo-vaatii-palkansaajilta-uusien-roolien-hallintaa/>
- Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>
- Leemann, L., Nørup, I. & Clayton, S. (2016) The health impacts of active labour market policies. National Institute for Health and Welfare, Data Brief 28, December 2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-794-7>
- Leemann, L. & Hämäläinen, R.-M. (2016) Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Yhteiskuntapolitiikka 81 (2016):5;586–594. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016102725606>
- Martelin, T. (2013) Elinolot. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0> , s. 71–76.
- Mattila-Wiro, P. & Tiainen, R. (2019) Kaikki mukaan työelämään. Osatyökykyisille tie työelämään (OTE). Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:25, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4056-7>
- Maunu, T. & Sardar, P. (2015) Työvoimapolitiikan palveluilta sijoittuminen vuonna 2013. TEM-analyysjä 67/2015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-031-2>
- Pitkäaikaistyöttömien työllistyminen ja syrjäytymisen ehkäisy. (2011) Tuloksellisuustarkastuskertomus 229/2011. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 7/2011. <https://www.vtv.fi/app/uploads/2018/07/02084140/pitkaaikaistyottomien-tyollistyminen-2011.pdf>
- Raivio, H. & Karjalainen, J. (2013) Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa: Era, T. (toim.) (2013) Osallisuus - oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156/2013, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, s. 12–34. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-830-280-6>
- Raivio, H. & Nykänen, N. (2014) Osallistavan työllisyyspolitiikan elementtejä – yhdenvertaisuutta vai aktiivointia? Sosiaalisten oikeuksien ja vastikkeellisuuden ristivetoa vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien työllisyyden edistämiseksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäpaperi 14/2014. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-171-6>
- Raivio, H. (2017) Osallistumistulo muuttaisi tukea saavien oikeuksia. YP-lehti, blogi, 28.3.2017. <https://www.yp-lehti.fi/blogi/57-2/>
- Räisänen, H. (2013) Onko yksikään työllisyyskokeilu onnistunut Suomessa? TEM-analyysjä 47/2013.
- Tiihonen, A. (2016) Kaupungistuminen etenee – löytyykö kaikille sopiva asunto? Tilastokeskus, Tieto&trendit -sivusto, <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2016/kaupungistuminen-etenee-loytyyko-kaikille-sopi-va-asunto/>
- Työvoimatutkimus 2016. Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-7830. Aikasarjatiedot 2007-2016 2016, 4 Työvoiman ulkopuolella olevat. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 13.10.2017]. http://www.stat.fi/til/tyti/2016/13/tyti_2016_13_2017-04-12_kat_004_fi.html
- Työvoimatutkimus 2018. Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-7830. Aikasarjatiedot 2009-2018 2018, 4 Työvoiman ulkopuolella olevat . Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 2.9.2019]. http://www.stat.fi/til/tyti/2018/13/tyti_2018_13_2019-04-11_kat_004_fi.html
- Ylikännö, M. & Jolkkonen, R. (2013) Nuorten työllistyminen. Teoksessa: Kokko, R-L, Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi – Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0> , s. 167–175.

LIITTEET

Liite 1. Paltamon seurantatutkimuksen tiedonkeruu ja tilastollinen analyysi

Lars Leemann, Tommi Härkänen, Timo Koskela, Harri Rissanen, Tellervo Nenonen, Tuija Martelin

Tutkimuksen otos ja vertailtavat ryhmät

Paltamon Työtä Kaikille -kokeilun terveys- ja hyvinvointivaikutuksia koskeva seurantatutkimus käsittää yhteensä neljä tutkimuskertaa, joista ensimmäinen toteutettiin vuonna 2009, toinen vuonna 2010, kolmas vuonna 2012 ja neljäs vuoden 2016 alussa. Vuosina 2009–2013 toteutetussa seurantatutkimuksessa kohdeväestön muodostivat 16–64-vuotiaat, 31.12.2008 Väestörekisterikeskuksen (VRK) rekisterin perusteella Paltamossa tai Sonkajärvellä kirjoilla olleet henkilöt. Täystyöllisyyskokeilun vaikutusten arvioimiseksi rakennettiin kolmen ryhmän vertailuasetelma. Sen pääkohteena olivat 31.12.2008 työttömänä olleet paltamolaiset (292 henkilöä), joita verrattiin sekä Sonkajärven työttömiin työnhakijoihin (295 henkilöä) että 16–64-vuotiaista paltamolaisista työllisistä poimittuun satunnaisotokseen (313 henkilöä). Työttömiksi luettiin työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) rekisterissä työttömiksi, lomautetuiksi tai lyhennettyä työaikaan noudattaviksi kirjatut henkilöt. Lisäksi kaikista eläkeperusteisista syistä eläkkeellä olevat rajattiin pois jatkotarkasteluista Eläketurvakeskuksen (ETK) rekisteritietoihin perustuen. Koska ETK:n rekisteritiedot eivät kuitenkaan sisältäneet tietoja työttömyyseläkkeen saajista, heitä ei rajattu pois otoksista. Tähän paltamolaisen vertailuryhmään, jonka jäsenet eivät ole olleet työttömiä eivätkä eläkkeellä, viitataan yksinkertaisuuden vuoksi ”työllisinä”. (Härkänen ym., 2013).

Paltamon ja Sonkajärven työttömien ikä-, sukupuoli- ja siviilisäätyjakaumat olivat otosta muodostettaessa lähellä toisiaan, mutta työllisten ryhmä poikkesi muista ryhmistä esimerkiksi siviilisäätyjakaumaltaan. Ryhmien vertailukelpoisuutta parannettiin ryhmäkaltaistuksen avulla: satunnaisotos Paltamon työllisistä poimittiin valitsemalla poimintatodennäköisyydet siten, että työllisistä poimittu otos muistuttaa työttömien paltamolaisen ryhmää ikä-, sukupuoli- ja siviilisäätyjakaumien suhteen. Yksityiskohtainen kuvaus seurantatutkimuksen otoksen muodostamisesta löytyy vuosina 2009–2013 toteutetun arviointitutkimuksen loppuraportista (ks. Härkänen ym. 2013).

Tässä vuodet 2009–2016 kattavassa tutkimuksessa Sonkajärvi on rajattu pois, eli työllistämiskokeilun pitkäaikaisvaikutuksia terveyden ja hyvinvoinnin kannalta tarkastellaan vertaamalla vuoden 2008 lopussa työttömien ja työllisten ryhmiä Paltamossa. On syytä pitää mielessä, että ryhmistä käytettävät nimitykset viittaavat otoksen

muodostamisajankohtaan: molemmissa ryhmissä on seurantajakson aikana tapahtunut monenlaisia siirtymiä pääasiallisen toiminnan yhdestä luokasta toiseen.

Tutkimuksen sisältö ja toteutus

Seurantatutkimuksen vuosina 2009, 2010 ja 2012 toteutetut tiedonkeruut käsittivät haastattelun, terveystarkastuksen sekä kyselyitä (Kokko ym. 2013), kun taas vuonna 2016 toteutettu neljäs vaihe perustui kyselytutkimukseen. Lomakkeesta pyrittiin saamaan mahdollisimman suppea, joten vain keskeisimmät kysymykset aiempien tiedonkeruiden lomakkeilta valittiin mukaan. Lomake sisälsi kysymyksiä mm. vastaajan pääasiallisesta toiminnasta, toimeentulosta, fyysisestä ja psyykkisestä terveydestä ja hyvinvoinnista, elämänlaadusta, luottamuksesta, elintavoista sekä työ- ja toimintakyvystä. Lisäksi kokeiluun osallistuneita pyydettiin arvioimaan kokeilun vaikutuksia oman tilanteensa kannalta. Lomakkeella oli myös tilaa vastaajien vapaamuotoisille näkemyksille.

Lomake lähetettiin kaikille alkuperäiseen, 31.12.2008 poimittuun otokseen kuuluneille paltamolaisille vuoden 2016 tammikuussa. Paperilomakkeen lisäksi kyselyyn oli mahdollista vastata myös sähköisesti. Yksi uusintakysely lähetettiin helmikuun lopussa niille otokseen kuuluneille, jotka eivät olleet palauttaneet lomaketta saatekirjeessä mainittuun päivämäärään mennessä eivätkä olleet kieltäytyneet osallistumasta ensilomakkeen saapumisen jälkeen. Vastajia pyydettiin myös palauttamaan suostumuslomake, jossa heiltä tiedusteltiin suostumusta kyselyssä annettujen tietojen yhdistämiseen heistä mahdollisesti seurantatutkimuksen aiemmissa tiedonkeruissa koottuihin tietoihin sekä rekisteritietoihin.

Vuosina 2009–2013 toteutetun seurantatutkimuksen tutkimussuunnitelma käsiteltiin Kainuun maakunta -kuntayhtymän eettisessä toimikunnassa (päätös 2.4.2009, tutkimussuunnitelman täydennys merkitty tiedoksi 29.4.2010). Henkilötietolain 524/99 10 §:n mukainen tieteellisen tutkimuksen rekisteriseloste on laadittu 10.3.2009. Vuonna 2016 toteutetun kyselytutkimuksen suunnitelma käsiteltiin THL:n Tutkimuseettisessä työryhmässä syksyllä 2015 (päätös 20.10.2015, THL/1324/ 6.02.01/2015).

Seurantatutkimukseen osallistuneet

Tutkimuksen alkuperäiseen otokseen kuului 605 31.12.2008 Paltamossa asunutta: 292 työtöntä työnhakijaa ja 313 vertailuryhmään eli 16–64 -vuotiaista paltamolaisista työllisistä henkilöistä poimittuun otokseen kuulunutta henkilöä. Heistä 20 oli kuolleet ennen neljännen kierroksen otoksen osoitetietojen päivitystä eli ennen 11.1.2016, ja seitsemän oli kieltänyt Väestörekisterille osoitteensa luovuttamisen. Lopulliseksi otoskooksi vuoden 2016 kyselyssä muodostui siten 578.

Taulukko L1. Paltamo-seurantatutkimuksen eri tutkimuskertoihin osallistuminen tutkimusryhmän mukaan.

Osallistuminen	Paltamon työttömät	Paltamon vertailuryhmä	Yhteensä
Osallistunut 2009, 2010, 2012 ja 2016	56	64	120
Osallistunut 2009, 2010 ja 2012	49	45	94
Osallistunut 2009, 2010 ja 2016	2	7	9
Osallistunut 2009, 2012 ja 2016	4	4	8
Osallistunut 2010, 2012 ja 2016	2	2	4
Osallistunut 2009 ja 2010	15	11	26
Osallistunut 2009 ja 2012	6	8	14
Osallistunut 2009 ja 2016	11	5	16
Osallistunut 2010 ja 2012	4	0	4
Osallistunut 2010 ja 2016	1	1	2
Osallistunut 2012 ja 2016	0	1	1
Osallistunut vain 2009	41	32	73
Osallistunut vain 2010	5	1	6
Osallistunut vain 2012	2	2	4
Osallistunut vain 2016	18	14	32
Ei osallistunut mihinkään	76	116	192
Yhteensä	292	313	605
Kuollut ennen 11.1.2016	12	8	20
Kieltänyt osoitteensa luovuttamisen	2	5	7
Otos 2016	278	300	578

Taulukko L1 kertoo osallistuneiden jakauman osallistumistavan mukaan. Seurantatutkimukseen osallistuneiden määrä pieneni seurannan edetessä: vuonna 2009 paltamolaisista otokseen kuuluneista osallistui 360, vuonna 2010 265, vuonna 2012 249 ja vuonna 2016 192 henkilöä. Neljännen kierroksen vastausprosentiksi tulee siten (lopullisesta otoksesta laskettuna) 33,2 %, kun ensimmäisessä tiedonkeruussa vuonna 2009 päästiin lähes 60 %:iin. Toisaalta jopa 32 vastaajaa osallistui Paltamo-seurantatutkimukseen ensimmäisen kerran vuonna 2016.

Tilastolliset analyysit

Analyyseissä käytetään Intention-to-Treat (ITT) -menetelmää, joka soveltuu seuranta-ajan kuluessa tapahtuneiden muutosten tutkimiseen lähtötilanteen määräämissä tutkimusryhmissä intervention vaikuttavuuden arvioimiseksi. Tutkimus perustuu toistomittausasetelmaan, jossa tutkittavat on kutsuttu tutkimukseen vuosina 2009, 2010, 2012 ja 2016. Jatkuva-arvoiset vastemuuttajat analysoidaan käyttämällä lineaarista sekamallia ja kaksiarvoiset vasteet käyttämällä yleistettyjä estimointiyhtälöitä. Regressiomallien avulla lasketaan myös vakioidut keskiarvot ja esiintyvyydet. Selittäjinä mallissa on mittauspiste (lähtötilanne vuonna 2009 vertailuluokkana sekä seurantamittaukset vuosina 2010, 2012 ja 2016), tutkimusryhmä (vertailuryhmänä Paltamon työttömät) ja näiden yhdysvaikutus. Lisäksi vakioitiin sekoittavana tekijänä ikä. Tässä raportissa vuosia 2009–2012 koskevat tulokset voivat joiltakin osin poiketa jonkin verran aiemmassa raportissa esitetyistä, koska niissä vakioitiin iän ohella myös koulutus. Tästä luovuttiin tällä kertaa, jotta analyysissa voitiin hyödyntää myös niiden vastaajien tietoja, jotka osallistuivat seurantatutkimukseen nyt ensimmäistä kertaa ja joilta ei sen vuoksi ollut koulutustietoa. Kaikkien alun perin analysoitaviksi valittujen muuttajien kohdalla analyysit eivät kuitenkaan teknisistä syistä menneet läpi. Tähän ongelmaan törmätään erityisen usein toistomittausaineistoja analysoidessa, kun ilmiö on hyvin harvinainen, eli kaksiarvoisen muuttujan jakauma on hyvin vino, tai mittauspisteiden väliset muutokset ovat vähäisiä.

Kadon vaikutuksia korjattiin käyttämällä osin vuoden 2009 katoa varten kalibroituja painokertoimia (Nenonen ym. 2011). Koska kadon rakenne oli selvästi erilainen 2016, niin uudet painokertoimet kalibroitiin samalla menetelmällä käyttäen tutkimusryhmää, ikää, sukupuolta ja siviilisäätyä katoa ennustavina tekijöinä. Toistomittaus-analyyseissä käytettiin alkuperäisiä 2009 muodostettuja painokertoimia kolmelle ensimmäiselle mittauspisteelle, ja uusia painokertoimia viimeiselle mittauspisteelle. Seurantapisteesä tapahtunut kato oletettiin missing at random -tyyppiseksi, ja kadon vaikutukset korjattiin malliperusteisesti (Molenberghs & Kenward 2007) uskottavuuspäätelyyn perustuvilla lineaarisilla sekamalleilla (jatkuva-arvoiset vasteet) tai yleistetyillä estimointiyhtälöillä (kaksiarvoiset vasteet). Mallivakioidut keskiarvot ja esiintyvyydet laskettiin käyttämällä predictive margins -menetelmää (Graubard & Korn 1999; Lee 1981). Analyysit suoritettiin SAS 9.3 -ohjelmistolla (SAS Institute Inc., 2011) käyttämällä Mixed- ja Genmod-proseduureja (Knekt ym. 2011).

Keskeisten vastemuuttajien mallivakioidut keskiarvot ja esiintyvyydet sekä niiden luottamusvälit esitetään graafisesti luvussa 2. Ryhmien ja mittauspisteiden (vuosien) eroja sekä ryhmän ja mittauspisteen yhdysvaikutusta koskevien tilastollisten testien merkitsevyydet on koottu liitteeseen 2. Tulosten tulkinnassa on syytä muistaa, että kuvioissa, taulukoissa ja tekstissä yksinkertaisuuden vuoksi käytetyt ryhmien nimitykset (työttömät, vertailuryhmä) viittaavat siis kaikkina vuosina seurannan alun eli vuoden 2008 lopun tilanteeseen, ei henkilöiden työllisyystilanteeseen kulloinkin tarkasteltavana vuonna. Molemmassa ryhmässä on seurannan aikana tapahtunut siirtymiä työllisyysstatuksesta toiseen. Lisäksi osa alun perin työttömien ryhmään kuulu-

neista ei välttämättä ole eri syistä osallistunut Työtä Kaikille -kokeiluun, ja vastaavasti osa vertailuryhmään kuuluvista on jäänyt työttömäksi ja on ollut mukana kokeilussa. Vuoden 2016 kyselyyn vastanneista, tuolloin alle 65-vuotiaista työttömien ryhmään kuuluneista vain 60 % ilmoitti olleensa jossain vaiheessa työsuhteessa Työvoimataloon, 65 vuotta täyttäneistä 13 %. Vertailuryhmään kuuluvista alle 65-vuotiaista puolestaan runsas kymmenesosa kertoi olleensa työsuhteessa Työvoimataloon, eläkeiän saavuttaneista ei kukaan.

Lähteet

- Graubard, B.I. & Korn, E.L. (1999) Predictive margins with survey data. *Biometrics* 1999;55:652–659.
- Härkänen, T., Kaikkonen, R., Kokko, R.-L., Martelin, T. & Koskinen, S. (2013). Paltamo ja Sonkajärvi vertailukuntina. Teoksessa: Kokko, R.-L., Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 52–57.
- Knekt, P., Lindfors, O., Laaksonen, M.A., Renlund, C., Haaramo, P., Härkänen, T. & Virtala, E. (2011) The Helsinki Psychotherapy Study Group. Quasi-experimental study on the effectiveness of psychoanalysis, long-term and short-term psychotherapy on psychiatric symptoms, work ability and functional capacity during a 5-year follow-up. *Journal of Affective Disorders* 2011;132(1–2):37–47.
- Kokko, R.-L., Härkänen, T., Kotiranta, P.-L., Leemann, L., Martelin, T., Palviainen, T. & Tyyni, U. (2013) Aineistot ja menetelmät. Teoksessa: Kokko, R.-L., Nenonen, T., Martelin, T. & Koskinen, S. (toim.) (2013): Työllisyys, terveys ja hyvinvointi - Paltamon työllistämismallin vaikutusten arviointitutkimus 2009–2013: Hankkeen loppuraportti. THL Raportti nro 18/2013, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-980-0>, s. 66–71.
- Lee, J. (1981) Covariance adjustment of rates based on the multiple logistic regression model. *Journal of Chronic Diseases*, 1981;34:415–426.
- Molenberghs, G. & Kenward, M.G. (2007) *Missing Data in Clinical Studies*. Chichester, UK 2007.
- Nenonen, T., Leemann, L., Härkänen, T., Tyyni, U., Kaikkonen, R., Koskinen, S., Kokko, R.-L., Kotiranta, P.-L. & Linnanmäki, E. (2011) Terveys- ja hyvinvointivaikutukset – lähtötason tilanne 2009–2010. Työllisyys, terveys ja hyvinvointi. Paltamon työllistämismallin arviointitutkimus 2009–2013. Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos (THL), Raportti 22/2011. Helsinki 2011.
- SAS Institute Inc. (2011) SAS/STAT® 9.3 User's Guide.
- Cary, NC: SAS Institute Inc. <https://support.sas.com/documentation/cdl/en/statug/63962/HTML/default/viewer.htm#titlepage.htm>

Liite 2. Yhteenvedo Paltamo-seurantatutkimuksen (2009–2016) tilastollisista testeistä.¹³

Muuttuja	Ryhmi- eron merkitse- vyys (p)	Muutoksen merkitse- vyys (p)	Yhdys- vaikutus ryhmä x vuosi (p)
TOIMEENTULO			
Kotitalouden menojen kattaminen hankalaa	<0,0001***	0,0420*	0,0453*
Pelko ruoan loppumisesta	<0,0001***	0,9732	0,8285
Lääkkeiden ostosta tinkiminen	<0,0001***	0,0554	0,0654
Lääkärissä käynnistä tinkiminen	<0,0001***	0,8435	0,2194
Vaatteiden ym. hankinnasta tinkiminen	<0,0001***	0,6938	0,0104*
ELINTAVAT			
Niukasti kasviksia syövien osuus	0,0799	0,4600	0,1295
Vähintään kerran viikossa hampurilaisia, pizzaa yms.	0,7203	0,5491	0,3807
Vapaa-aikanaan vähän liikkuvat	0,0010**	0,0696	0,0850
Painoindeksi (BMI)	0,1968	0,0169*	0,1694
Keskimääräinen yöunen pituus	0,5497	0,4466	0,8788
Riittämätön nukkuminen	0,3256	0,4469	0,3023
Päivittäinen tupakointi	0,0022*	0,0001***	0,1266
Alkoholin riskikäyttö (AUDIT-C)	0,1311	0,2468	0,1391

¹³ Tilastollinen merkitsevyys: *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05; -0,1>p≥0,05. Tulokset perustuvat malleihin, joissa on vakioitu ikä. Kaksiarvoisten vastemuuttujien tapauksessa testit perustuivat Z- ja yleistestit tyypin 3 Waldin testeihin, jatkuva-arvoisten tapauksessa t- ja yleistestit tyypin 3 F-testeihin.

Muuttuja	Ryhmi- eron merkitse- vyys (p)	Muutoksen merkitse- vyys (p)	Yhdys- vaikutus ryhmä x vuosi (p)
TERVEYS			
Koettu terveys hyvä tai melko hyvä	<0,0001***	0,0008***	0,9276
Ainakin yksi pitkäaikaissairaus	0,0050**	0,0002***	0,2477
Haittaava pitkäaikaissairaus	<0,0001***	0,0424*	0,9393
Polvi- tai lonkkavaivaa viimeksi kuluneiden 30 päivän aikana	0,0069**	0,1234	0,8420
Selkäkipua viimeksi kuluneiden 30 päivän aikana	0,0001***	0,2214	0,5530
Hammassärkyä viimeksi kuluneiden 30 päivän aikana	0,7320	0,5620	0,2511
Päänsärkyä viimeksi kuluneiden 30 päivän aikana	0,3653	0,7261	0,2715
Muita oireita tai vaivoja viimeksi kuluneiden 30 päivän aikana	0,9935	0,0061**	0,0376*
Säännöllinen särky lääkkeiden käyttö	0,0003***	0,0004***	0,0205*
Unettomuuden kokeminen	0,0007***	0,0196*	0,1847
Huolten vuoksi valvominen	0,0225*	<0,0001***	0,2462
Masentuneisuuden kokeminen	<0,0001***	0,0075**	0,3520
Lievä tai sitä vakavampi psyykinen kuormittuneisuus (MHI-5<70p)	<0,0001***	<0,0001***	0,0016**
Vähintään melko vakava psyykinen kuormittuneisuus (MHI-5<52p)	<0,0001***	0,0025**	0,0305*
Avun saanti psyykkisiin ongelmiin	0,0416*	0,2354	0,9815
TOIMINTA- JA TYÖKYKY			
100 m juoksemisessa vaikeuksia	<0,0001***	<0,0001***	0,4459
Asioiden esittämisessä vieraille ihmisille vaikeuksia	0,0015**	<0,0001***	0,5645
Keskimääräinen itsearvioitu työkykypistemäärä	<0,0001***	<0,0001***	0,2536
Hyvä itsearvioitu työkyky (väh. 8 p)	<0,0001***	<0,0001***	0,9562
PALVELUJEN KÄYTTÖ JA TYYDYTTÄMÄTÖN PALVELUJENTARVE			
Sairaalahoitoon jonottaminen	0,0787	0,0099**	0,3842
Terveyskeskuslääkärin palvelujen käyttäminen	<0,0001***	0,0133*	0,2990
Terveyskeskuslääkärin palvelut: tyydyttämätöntä palveluntarvetta	0,3772	<0,0001***	0,8976
Terveyskeskuksen sairaanhoitajan palvelujen käyttäminen	0,0007***	0,0052**	0,8798
Työterveyshuollon palvelujen käyttäminen	0,0372*	0,0011**	0,0234*
Työterveyshuollon palvelut: tyydyttämätöntä palveluntarvetta	0,0007***	0,5584	0,5436
Kunnallisen hammashoidon palvelujen käyttäminen	0,2615	0,3413	0,0281
Kunnallisen hammashoidon palvelut: tyydyttämätöntä palveluntarvetta	0,1569	<0,0001***	0,4394
Fysioterapiapalvelujen käyttö	0,5698	0,0939	0,3442

Muuttuja	Ryhmi- eron merkitse- vyys (p)	Muutoksen merkitse- vyys (p)	Yhdys- vaikutus ryhmä x vuosi (p)
SOSIAALISET VERKOSTOT, OSALLISTUMINEN JA LUOTTAMUS			
Ystävien ym. tapaaminen lähes päivittäin	0,0503	0,3937	0,8187
Sukulaisten ym. luona vierailu väh. kerran viikossa	0,0880	0,2275	0,0881
Ystävien tapaaminen kotona väh. kerran viikossa	0,2119	0,1176	0,8654
Kerho- tai yhdistystoimintaan osallistuminen väh. kerran kuukaudessa	0,0554	0,2509	0,0519
Teatterissa, elokuvissa ym. käynti vähintään kerran kuukaudessa	0,0836	0,2489	0,1545
Vähintään kerran vuodessa ulkomaille matkustaminen	0,0172*	0,9980	0,6974
Internetin käyttö pelaamiseen ym.	0,5590	<0,0001***	0,4689
Internetin käyttö opiskeluun	0,0141*	0,3833	0,4610
Luottamus oman kunnan viranomaisiin	<0,0001***	<0,0001***	0,1503
Luottamus paikallisiin tiedotusvälineisiin	0,0029**	<0,0001***	0,0116*
Luottamus valtakunnallisiin tiedotusvälineisiin	0,0440*	<0,0001***	0,1142
Luottamus oman kunnan päätöksentekoon	0,0002***	<0,0001***	0,0959
ELÄMÄNLAATU			
Itse arvioitu elämänlaatu (WHO)	<0,0001***	0,1902	0,5448
Elämänlaatu (EURO-HIS-8)	<0,0001***	0,8908	0,1958

Liite 3. Kirjoittajat.

Tommi Härkänen, tutkimuspäällikkö, THL

Timo Koskela, erikoissuunnittelija, THL

Seppo Koskinen, tutkimusprofessori, THL

Lars Leemann, tutkija, THL

Tuija Martelin, tutkimuspäällikkö, THL

Tellervo Nenonen, tutkija, THL

Harri Rissanen, erikoissuunnittelija, THL

Miikka Vähänen, tutkija, THL

Jenni Wessman, projektipäällikkö, THL